

SCI-CONF.COM.UA

EURASIAN SCIENTIFIC DISCUSSIONS

**PROCEEDINGS OF II INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE
MARCH 13-15, 2022**

**BARCELONA
2022**

EURASIAN SCIENTIFIC DISCUSSIONS

Proceedings of II International Scientific and Practical Conference

Barcelona, Spain

13-15 March 2022

Barcelona, Spain

2022

UDC 001.1

The 2nd International scientific and practical conference “Eurasian scientific discussions” (March 13-15, 2022) Barca Academy Publishing, Barcelona, Spain. 2022. 165 p.

ISBN 978-84-15927-32-7

The recommended citation for this publication is:

Ivanov I. Analysis of the phaunistic composition of Ukraine // Eurasian scientific discussions. Proceedings of the 2nd International scientific and practical conference. Barca Academy Publishing. Barcelona, Spain. 2022. Pp. 21-27. URL: <https://sci-conf.com.ua/ii-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-eurasian-scientific-discussions-13-15-marta-2022-goda-barselona-ispaniya-arhiv/>.

Editor

Komarytskyy M.L.

Ph.D. in Economics, Associate Professor

Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine, Russia and from neighbouring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

e-mail: barca@sci-conf.com.ua

homepage: <https://sci-conf.com.ua>

©2022 Scientific Publishing Center “Sci-conf.com.ua” ®

©2022 Barca Academy Publishing ®

©2022 Authors of the articles

TABLE OF CONTENTS

AGRICULTURAL SCIENCES

1. *Mukhitova T. A., Beknazarova Z. B.* 7
IMPROVEMENT OF MEASURES TO PROTECT APPLE TREES
FROM THE CALIFORNIA SHIELD SYCAMORE
(QUADRASPIDIOTUS (DIASPIDIOTUS) PERNICIOSUS) IN THE
SOUTH-EAST OF KAZAKHSTAN.
2. *Raimbekova B. T., Zhirentayeva A. M., Zholdasbek G. Z.* 13
ECONOMIC EFFECT OF PESTS ON SUNFLOWER CROPS IN THE
CONDITIONS OF URDZHAR DISTRICT OF EAST KAZAKHSTAN
REGION.

BIOLOGICAL SCIENCES

3. *Алекперов Р., Албалыева Ш., Гулизаде С.* 19
БИОМОРФОЛОГИЧЕСКИЕ СВОЙСТВА И РЕЗУЛЬТАТЫ
ФИТОХИМИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ АПЕЛЬСИНА.
4. *Алекперов Р., Гусейнова И.* 25
БОТАНИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА И ПЕРСПЕКТИВЫ
ИСПОЛЬЗОВАНИЯ CALENDULA OFFICINALIS L.

MEDICAL SCIENCES

5. *Kryvetska I. I., Khovanets K. R.* 30
ASSOCIATION OF NEUROLOGICAL DISORDERS WITH
COVID-19.
6. *Асранкулова Д. Б., Наджмитдинова Дилбархон Абдуллажон кизи* 32
ОСОБЕННОСТИ КЛИНИЧЕСКОГО ТЕЧЕНИЯ НАРУЖНОГО
ГЕНИТАЛЬНОГО ЭНДОМЕТРИОЗА У ЖЕНЩИН
ФЕРТИЛЬНОГО ВОЗРАСТА.
7. *Песоцкая Л. А., Бучарский А. В., Щукина Е. С., Дорошина К. В.* 39
ИЗМЕНЕНИЕ ПОКАЗАТЕЛЕЙ АНАЛИЗА КРОВИ ПРИ
ИНФЕКЦИИ COVID-19 (SARS-COV2019).

PHARMACEUTICAL SCIENCES

8. *Gelmboldt V. O., Lytvynchuk I. V., Shyshkin I. O., Khromagina L. M., Fonari M. S., Kravtsov V. C.* 45
SYNTHESIS, CRYSTAL STRUCTURES, SOLUBILITY AND
BIOLOGICAL ACTIVITY OF 2-, 3-, 4-CARBOXYETHYL
PYRIDINIUM HEXAFLUOROSILICATES.

CHEMICAL SCIENCES

9. *KlimkoYu. E., Pisanenko D. A., Koshchii I. V., Semonchuk Ja. A.* 51
BICYCLO [5.2.1] DECA-2,6-DIONE. SYNTHESIS AND
PROPERTIES.

TECHNICAL SCIENCES

10. *Сєдов С. Г., Бузницький В. В., Колодюк О. О., Саковець В. В., Панасевич Л. А.* 57
ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАСОБИ БРОНЕЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ. ТЕРМІНИ ТА ВИЗНАЧЕННЯ.

PEDAGOGICAL SCIENCES

11. *Mikadze M., Abzianidze L.* 63
PROBLEMS IN TEACHING THE FOREIGN LANGUAGES IN CONDITIONS PANDEMICS.
12. *Tkhilava M.* 72
SOFTWARE MUSIC AS THE BEST TOOL FOR CHILD DEVELOPMENT.
13. *Базиляк Н. О.* 77
ПРАВО ДІТЕЙ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ НА ЗДОБУТТЯ ОСВІТИ У СОЦІАЛЬНО ДОСТУПНОМУ ФОРМАТІ ТА ОПТИМАЛЬНИХ УМОВАХ.
14. *Задоріна О. М., Карлюк Т. І.* 83
ПРОПОРЦІЯ У МАТЕМАТИЦІ ПРИ НАВЧАННІ ФАХУ ХУДОЖНИКА.
15. *Коноз О. Б.* 89
ФОРМУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ З КІНЦЯ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ.
16. *Тимчик С. Г., Полуда М., Дяк А.* 96
СИЛОВІ ВИДИ СПОРТУ. ШЛЯХИ СТАНОВЛЕННЯ АТЛЕТИЧНИХ ВИДІВ СПОРТУ.

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

17. *Алипбек А. З., Нурсеитова Л. О., Оскен Асел Куанышкызы, Жолдасбек Жанерке Жолынбеккызы, Жаксыбек Арайлым Бактыгаликызы* 102
СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ИССЛЕДОВАНИЯ КОЛЛЕКТИВНОЙ ТВОРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ.
18. *Апальков В. В.* 109
М'ЯКИЙ ПОЛОН.
19. *Карпюк Ю. Я.* 113
ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ПІДЛІТКІВ.

SOCIOLOGICAL SCIENCES

20. *Парубчак Г. Б.* 120
ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА СОЦІАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ У КОНТЕКСТІ НАДАННЯ СУСПІЛЬНИХ ГАРАНТІЙ НАСЕЛЕННЮ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ В УКРАЇНІ.

ART

21. **Пастухов О. А.** 126
ПСИХОЕМОЦІЙНІ ТА КОГНІТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ
ВИКОНАВЦЯ СУЧАСНОГО ТАНЦЮ.

HISTORICAL SCIENCES

22. **Пивовар С. Ф.** 130
ВТОРГНЕННЯ СРСР У ФІНЛЯНДІЮ У 1939 РОЦІ:
МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТ.

PHILOLOGICAL SCIENCES

23. **Rusadze I.** 137
NATURE OF ENGLISH AND GEORGIAN PHRASEOLOGISM IN
THE ASPECT OF LINGUO CULTUROLOGY.
24. **Петрик Л.** 144
СИНОНІМІЧНІ РЯДИ ЕМОТИВНИХ ДІЄСЛІВ В УКРАЇНСЬКІЙ
МОБІ.

ECONOMIC SCIENCES

25. **Pikus R., Babenko Yu.** 151
THE MAIN CYBER THREATS TO BUSINESS THAT A CYBER
INSURANCE POLICY CAN COVER.
26. **Терешко Ю. В.** 158
ТЕНДЕНЦІЇ ПОДАТКОВИХ НАДХОДЖЕНЬ В КРАЇНАХ ЄС.

LEGAL SCIENCES

27. **Гулак Я. Д., Яра О. В.** 162
РОЛЬ ДЕРЖАВИ У ЗАХИСТІ ЛЮДИНИ: НА ПРИКЛАДІ
ДІЯЛЬНОСТІ СУДОВОЇ СИСТЕМИ ЗА ЧАСІВ УКРАЇНИ-РУСІ.

AGRICULTURAL SCIENCES

УДК 632.3/9: 634.11(574.51)

IMPROVEMENT OF MEASURES TO PROTECT APPLE TREES FROM THE CALIFORNIA SHIELD SYCAMORE (QUADRASPIDIOTUS (DIASPIDIOTUS) PERNICIOSUS) IN THE SOUTH-EAST OF KAZAKHSTAN

Mukhitova Tomiris Anuarbekovna

Master's Degree,

Department of Plant Protection and Quarantine,

Faculty of Agrobiology,

Kazakh National Agrarian Research University, Almaty,

Beknazarova Zibash Berdinkulovna

PhD, Associate Professor,

Department of Plant Protection and Quarantine,

Faculty of Agrobiology,

Kazakh National Agrarian Research University, Almaty

Annotation The article presents materials on the study of apple trees in the south-east of Kazakhstan with the California shield wire (*Quadraspidiotus* (*Diaspidiotus* *perniciosus* Comstock). Currently, in the period of environmental problems on our planet, the healing properties of fruits are of great importance, because it is necessary to provide human immunity with biologically active substances found in fruits that can have a direct therapeutic effect on the body.

Keywords: Apple, phenological control, structural analysis, preparation, phytosanitary monitoring, profitability.

Introduction Fruit farming in the south-east of Kazakhstan is one of the main branches of Agriculture. The region in the south – east of Kazakhstan is one of the leading regions of the republic, producing fruits, berries and grapes, which contain

vitamins, organic acids, mineral salts necessary for the human body. The apple tree has long been a kind of fruit. It is widely distributed among border crops in World horticulture. In our country, more than half of the garden area is occupied by apple trees. In the south-east of Kazakhstan, the apple tree is the main fruit crop.

Its wide distribution was facilitated by its high elasticity and short resistance. The apple tree is a valuable crop, and its fruits contain a lot of useful substances: carbohydrates, acids, vitamins, and a large set of trace elements.

Purpose and main objectives of the study. On the basis of systematization, generalization and creative use of theoretical knowledge and literary sources, learn how to solve problems related to measures to protect apple trees from California shield syrups in the conditions of the south-east of Kazakhstan.

Monitoring of the distribution of California shield syrups in fruit plantations in the south-east of Kazakhstan; Evaluation of the biological and economic effectiveness of measures to protect apple crops from California shield syrups in production conditions.

The novelty of the study is the improvement of effective measures to combat the California shield Sycamore in the conditions of the south-east of Kazakhstan.

Monitoring of the distribution of California shield syrups in fruit plantations in the south-east of Kazakhstan will be carried out, morphological, biological features of development and harmfulness of this quarantine object will be determined. In order to improve measures to protect apple crops from California shield syrups, studies are being conducted on the impact of certain methods of agricultural practice. In conclusion, the assessment of the biological, economic and economic effectiveness of measures to protect apple trees from the California shield Sycamore in the conditions of production[1. 203p].

Monitoring of the distribution of California shield syrups in fruit plantations in the south-east of Kazakhstan was carried out.

Material and methods of research in 2021, scientific research and practical work was carried out on the basis of the Kazakh Research Institute of plant protection and quarantine named after zh.Zhiembayev. In the research work, there were varieties

of apple trees: apor, Golden Delicious, Aidared.

The shield-headed Sycamore is a branch of the order of sycamores. It is widely distributed all over the world. More than 1,600 species are known, mainly found in tropical and subtropical regions. There are about 100 species in Kazakhstan. Most species of SHIELD Sycamores produce 2 sometimes 4 genera per year. The larvae move over plants in the first year and spread by the wind. Many species are pests of fruit trees, growing in greenhouses and ornamental plants[1. 203p]. Some species (for example, cochineal) are also useful. In Kazakhstan, there is a tumor-forming cyst (Acanthococcuc orbiculus). The body of its female is green in color, the shape is egg-shaped. The body is 2.3 mm long and 1.2 mm wide, covered with hairy bristles. The eyes are located close to the base of the 7-articulated whiskers.

Their larvae, located between the joints, are covered with a green fleshy shell, forming a tumor. The tumor cavity is smooth, shaped like an irregular ball. Larvae develop inside this tumor. At the beginning of autumn, the tumor shell bursts, and the female, who has laid eggs, comes out of it. Newly formed tumors dry up and fall off, forming 1-2 neoplasms along one shoot.

Figure -1 observation of the period of damage to leaves and stems of SHIELD syrups in 2020-2021 during the study

In total, there are about 270 species of plants from 84 families: apple, pear, peach, apricot, cherry, Blackthorn, almond, red cherry, Hawthorn, plum, rose, lilac, zhke tree, Tung, Mayflower, Willow, Poplar, hops, Walnut, Honeysuckle, etc.

It damages the entire surface of fruit trees, as well as their fruits. Imagos and larvae of the California shield Sycamore suck the juice of the shoots and fruits of the stem, deoxidize the plant. Product loss can range from 43 to 100% [2. 98P].

The harmfulness of the California shield Sycamore is determined by high

fecundity (larvae from 50 to 400), a large number of offspring (up to 4 and above), a wide range of manifestations of plant species damage, high environmental flexibility: it is prone to withstand significant fluctuations in temperature and humidity.

Characteristic spots appear on the fruit and on the affected areas of young shoots. Severely damaged trees wither.

Larvae of the first age overwinter. Wintering larvae have a dense black shield; the body color is yellow. The awakening of the wintering population coincides with the spring beginning of the movement of apple juice when the average daily temperature of the weather reaches $+7.3^{\circ}\text{C}$. The 1st molt of overwintered larvae coincides with the period of budding of apples. Female larvae molt 2 times, and male larvae - 4 times [3. 279-280P]. There is a difference in the shape and development of males and females of the California shield fin. The development of the genus goes through several stages. At the stage of passing the first stage, the formation of pronymph, Shields is completed. Unlike the female larva, the male larva does not make rotational movements during the thyroid formation period. Therefore, the wax accumulates on one side towards the posterior part of the body. This is why The Shape of the parent cells is elongated. The development stages of pronymphs last up to 5 days [4. 34-35P]. After the next molting period, the pronymph turns into a nymph, their eyes and legs, whiskers, and wings are clearly visible. There are 2 short bristles on the posterior part of the body. After a day or two, the nymph passes into the second stage. Nymphs are pale yellow with a length of 1 mm. The legs, whiskers, eyes, and wings are clearly visible. The development of the pupa continues for 4-5 days, after which it passes the stage of molting, and adult males emerge from under the nettle.

Female larvae develop in a premature transformation, and when they are mobile, they produce larvae. When they come out, the larvae are active, wandering around the plant. This period lasts for several hours. After that, the walleye sticks to the plant with its beak and forms a white shield covering the body, separating the waxy filaments after 3-4 days, the color of the shield becomes dark gray. It is followed by Maroon – Gray, after 7-8 days the larva sheds and the body shape

increases[5. 260-268P].

As the results of the inspection of apple orchards show, in the conditions of the South Kazakhstan region in various farms, baldness is considered one of the most common diseases in this crop. Its distribution on the leaves ranges from 60.8% to 76.8%, while on the level of development it shows 34.5-42.1%; on the fruit it has a distribution from 43.2 to 58.8% and a rate of development of 26.2-35.2%. No significant differences were observed between the districts.

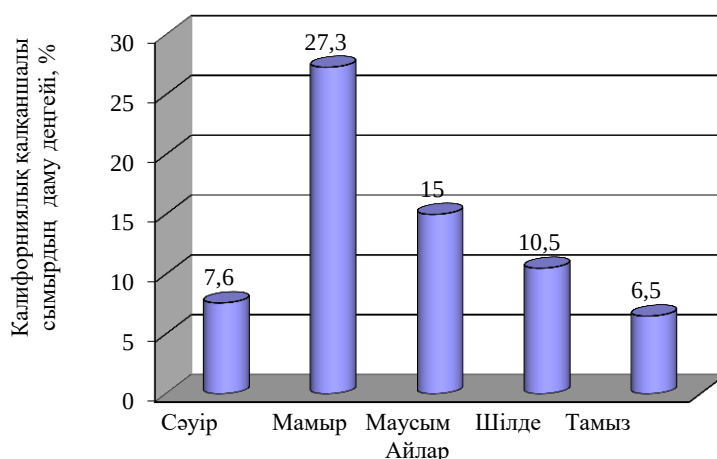

Diagram 1.the level of development of the California shield Sycamore in apple orchards of the farm "Alatau" in the south-eastern region of Kazakhstan (South-Eastern region of Kazakhstan, 2021).

As a result, as a result of phytosanitary monitoring of farms in the south-eastern region of Kazakhstan, the California thyroid gland of apples was found in all tested farms and developed to a significant extent.

Table 1

Biological effectiveness of sprayers after flowering of apple trees (farm "Alatau", Almaty region, 2021)

Experience version	Amount of insecticide taken, L / T	Degree of damage to the California shield cord,%	Apple Eater degree of damage,%	Biological effectiveness, %	
				California thyroid gland	Apple Eater
Control (raw)	-	9,9	8,6	-	-
BI-58 new, 40% K.E. (standard)	1,0	4,9	4,2	50,5	51,2
Dursbane,480g/l	1.5	4,4	3,7	55,6	57,0
Dursbane, 480 g/l	1,75	3,6	3,2	63,6	63,0

Spraying of apple trees after flowering Dursban, 480 G/L -1.5 L/T and 1.75 L/T (insecticide), 55.6-63.6% died 20 days after treatment with the California shield worm, and the biological effectiveness of the Apple Beetle – 57.0-63.0%, these indicators are bi-58 Novy, 40% K. E. 1.0 l/ha (reference) - 50.5% and 51.2%.

California thyroid syrups grow well in cloudy light. A group of California shield caterpillars settle in the bark of trees (the damaged bark is blocked by cracking), where they hide from negative external factors and chemical treatment [6.46, 49pp].

Conclusion In the conditions of the south-eastern region of Kazakhstan, it is necessary to monitor the pests encountered during the study in a timely manner by cleaning them with the help of preparations. Timely implementation of measures to protect against harmful organisms. In a 2021 study, the species composition of the California shield Sycamore was determined, observing how much damage they caused to apple orchards, including apple varieties apart, Golden Delicious, and Aidared.

REFERENCES

1. Shkalikov V.A. Protection of plants from diseases. Moscow, Kolos 2004. p. 203.
2. Atlas of the main pests and diseases of fruit and berry crops and grapes of Kazakhstan, Almaty, 2010. 98 p.
3. Sagitov A.O., Ismukhambetova Zh.D. Handbook of plant protection. Almaty, 2004. pp. 279-280.
4. A.M. Nurmamatov et al. Californian shield in Tajikistan // Plant protection and quarantine : Journal. - 2012. - No. 12. - pp. 34-35
5. T. Bankina. Methods for determining the residual amount of pesticides Almaty, 2002. p.-260-268.
6. List of pesticides (pesticides) allowed for use in the territory of the Republic of Kazakhstan for 2013-2022. Astana 2003, p.-6, 46,49.

UDC 632.1: 633.511(574.4)

**ECONOMIC EFFECT OF PESTS ON SUNFLOWER CROPS IN THE
CONDITIONS OF URDZHAR DISTRICT
OF EAST KAZAKHSTAN REGION**

Raimbekova Baktigul Tasbolatovna

Candidate of Agricultural Sciences

Associate Professor

Department of Plant Protection and Quarantine

Faculty of Agrobiology

NAO Kazakh National Agrarian Research University

Almaty, Kazakhstan

Zhirentayeva Aknur Maulenovna

Master's degree

Department of Plant Protection and Quarantine

Faculty of Agrobiology, NAO

Kazakh National Agrarian Research University

Almaty, Kazakhstan

Zholdasbek Gulnur Zholdasbekkyzy

Master of Agricultural Sciences, Assistant

Department of Plant Protection and Quarantine

Faculty of Agrobiology

NAO Kazakh National Agrarian Research University

Almaty, Kazakhstan

Annotation The article presents materials on pest control of sunflowers. Based on the results of a study of sunflower varieties, the species composition of the pest was determined. Resistant varieties of sunflower milkweed are planted. Preventive and preventive planning measures were carried out to identify the harmfulness of the most important pests of sunflower, improve the methods of distribution, regional agrotechnical methods of cultivation, study of the species composition and diagnostics of their impact by natural and weather conditions.

Keywords: sunflower, milkweed, phenological control, preparation, phytosanitary monitoring, profitability.

Introduction As noted in the works of A. O. Sagitov, it is currently impossible to implement a developed plant protection system for agriculture with strict alternation of sunflower seeds in specialized crop rotations with intensive production technology and intensive use of pesticides[1, 354 P].At the first stage of development, sunflowers do not need much heat. Its sown grain begins to germinate when the heat of the soil at the depth of seed absorption reaches 3 °C. But in order for the sown seeds to germinate quickly and evenly, the ideal temperature is about +20-25 °C.

The main provisions proposed for protection in the works of V. P. Zaslonkin and G. P. Kalinin: a system of protection of sunflower crops from pests that ensures the production of high-quality seed material[2, pp. 11-12].Species composition of specific harmful organisms, patterns of their distribution and continuity; complex pest damage in conditions of high saturation of the agroecosystem with sunflower agrocenoses; agrotechnics of managing the development of diseases and infestations;

In the ground, but not sprouted seeds 13 °C, and in the ground, sprouted young shoots 5-6 °C do not freeze to cold. The favorable temperature during the flowering period of sunflowers is considered to be 20-25 °C. Sunflower is also resistant to drought, as it has a strongly developed root system that grows deep into the soil layer [3, p.102-103].

Sunflower pests use the scientific principles of forming an assortment of effective environmentally low-risk disinfectants, shell-forming agents and their mixtures for pre-sowing disinfection of seeds and their use in production conditions; the effectiveness of drying to obtain high-quality seeds that reduce the harmfulness of sunflower milk.

Purpose and main objectives of the study. The purpose of the study is to draw up an identification table for the Urdzhar District of East Kazakhstan region, which determines the damage of sunflower milk by the sign of damage. In addition, the optimal stage of development of sunflower milkweed, damage organs, and control measures are recommended.

Morphological and biological features of sunflowers found in the conditions of

the Urdzhar District of East Kazakhstan region were determined. In the conditions of the Urdzhar District of East Kazakhstan region, the harmfulness of sunflower pests was determined.

Expected results. As for the state of Agriculture of the Urdzhar District of East Kazakhstan region, the biological characteristics of the main pathogens and their dependence on natural and climatic conditions were studied. Based on this, methods for diagnosing and predicting the spread of pests in the region have been improved. Normal use of chemical and biological plant protection products (during the growing season), carried out taking into account phytosanitary monitoring.

Research material and methods Identification of the harmfulness of the most important pests of sunflower, improvement of methods of distribution, regional agrotechnical methods of cultivation, methods of studying and diagnosing the species composition of their impact by natural and weather conditions will determine the basis for planning, carrying out preventive and preventive measures against them.

Figure 1 Pest Control Period during the study

It inhabits Meadow and steppe areas, *Carduus* sp., *Cirsium* sp., *Ferula* sp., *Helianthus* sp., *Heracleum* sp. it develops on the stems. Beetles are active during the day and stay from May to July. The female gnaws at the STEM at a height of 90 cm and lays one egg at a time in the resulting depression. Fecundity up to 50 eggs. The larva gnaws down inside the stem. Before wintering, a cradle is placed inside the STEM at a height of 8-80 CM, after gnawing the inside of the cradle slightly above the location of the cradle. According to other data, the cradle can be located in the root system. Some of the larvae pupate the following spring, in May-June, the rest overwinter 2 times. The pupa develops for about 3 weeks. The duration of joint

development is 1-2 years.

In the studies of V. P. Lukhmenov, the need for heat of sunflower is determined by the early age of the variety or hybrid[4, 41-46P]. For early-maturing varieties and hybrids, the sum of temperatures during the growing season (above 10°C) is 1850°C, for early-maturing varieties-2000°C, for medium-maturing varieties-2150°C (Table 1).

Table 1

Sunflower needs heat

Varieties	Number of days after germination		Required temperature 10 ⁰ C size		
	phenological	economy	Growing season	Including stages	
				Lesson construction, stage of development	Full flowering period
Zarya	80-90	95-105	1850	1150	700
Voskhod	90-100	105-115	2000	1250	750
Sibirsky 91	100-110	115-130	2150	1350	800

About 60% of this amount of heat falls on the period from germination to flowering, and 40%- on the period from flowering to maturation. Based on the research of N. Ya. Sevastyanov, S. I. Naumov and O. M. Vasilyeva, the main economic effect was determined how effective the type of productivity and labor applied to production is and the quality of all inputs and outputs[5, 29P].

Therefore, its efficiency is taken as the quality and price of the product of production. Based on the research of Z. G. Milovanova and other scientists, one of the most important measures is to improve the efficiency of agricultural production, which is observed during the study, and if it is correctly resolved, the development of the economy will increase, the amount of raw materials and production required for production and the national economy[6, 30-35P].

Table 2

**Economic effect of measures taken against sunflower silt in the conditions of the
Urdzhar District of East Kazakhstan region
(production practice, in the farm "Bekey", 2021)**

Economic indicators	Control- without processing	decis - standard	Espero cop- experience
Sunflower crop, t / ha	33	40	40
Including by-Products, t / ha	-	7	7
Cost of 1 ton of sunflower, tenge	162000	161500	158000
Cost of products received, tenge,	5 346 000	6 460 000	6 320 000
Including by-products, tenge	-	1 114 000	974 000
Sunflower production costs, tenge	850 000	950 000	920 000
Including additional costs, tenge	-	100 000	70 000
Net income, tenge	4 496 000	5 510 000	5 400 000
Including additional income, tenge	-	1 014 000	904 000
Profitability level, %	84	85	85

When the resulting sunflower product is multiplied by the price of 1 ton, its price will be: under control – 162,000 tenge, in decis – 161,500 tenge and in practice – 158,000 tenge. Production costs for sunflower seeds in production: under control – 850,000 tenge, in the standard – 950,000 tenge and in the experimental version – 920,000 tenge.

The level of profitability was: in control – 84%, in the benchmark – 85% and in practice – 85%. The return on additional costs will be equal to the additional net income divided by the additional cost (Table 2).

Despite the relatively favorable climatic conditions, sunflower oilseeds in Kazakhstan do not meet the needs of the population. One of the most important reasons that prevent the cultivation of the crop is the widespread distribution of hardwoods.

Conclusion. Due to the current phytosanitary situation and their potential danger, seed protection products and other preparations should be used to protect sunflowers from pests. Thus, the results obtained showed that the use of all means of

complex protective measures with minimal impact on the environment contributes to the production of high-quality environmentally friendly products. In the conditions of the Urdzhar District of East Kazakhstan region, it is necessary to sow resistant varieties of sunflowers and monitor crop rotation in a timely manner. In the Urdzhar District of East Kazakhstan region, it was found that 87 varieties of sunflower, including Voskhod, Zarya, and Skorospely, which are allowed to be used, are effective and are included in the offer.

REFERENCES

1. Phytosanitary monitoring of particularly dangerous and harmful organisms (pests, diseases, weeds). A. O. Sagitov and others. // Aitumar, Almaty, 2015. - 354 P.
2. Zaslonkin V.P., Kalinin G.P., etc. Sunflower becomes a highly profitable crop // Agriculture. - 1997, No. 2. - pp. 11-12
- 3 Optimization of sunflower cultivation technology by strip tillage and fertilization in northern Kazakhstan // Crop diversification and zero technologies in arid regions/international conference //Astana - Shortands. - 2013, pp.102-103.
4. Lukhmenev V.P. et al. The influence of fertilizers, fungicides and growth regulators on sunflower productivity Agronomy and Forestry, No. 5, 2011. - pp.41-46
5. Sevastyanov, N.Ya. Energy efficiency of sunflower cultivation / N.Ya. Sevastyanov, S.I. Naumov, O.M. Vasilyeva // Agriculture. - 2004. - No. 1. - p. 29
- 6 Milovanova Z.G. et al. The effectiveness of herbicides on sunflower // Protection and quarantine of plants. - 2006, No. 3. - pp. 30-35

BIOLOGICAL SCIENCES

УДК 581.192.1, 581.192.2

БИОМОРФОЛОГИЧЕСКИЕ СВОЙСТВА И РЕЗУЛЬТАТЫ ФИТОХИМИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ АПЕЛЬСИНА

Алекперов Рамиз

Албалыева Шенай

Гулизаде Сона

Институт Дендрологии НАНА

Баку, пос. Мардакан, ул. С. Есенина, 89

Введение: В статье представлена подробная информация о ботаническом описании, биоморфологических, декоративных особенностях и фитохимическом составе вида Апельсина - *Citrus sinensis* L., интродуцированного на Абшероне и культивируемого в культурных условиях. Апельсин (*Citrus sinensis* L.) - вид растения, относящийся к семейству Садковые. Естественно, он широко распространен в большинстве субтропических регионов мира.

Ключевые слова: *Citrus sinensis* L., субтропический, описание, семя, биоморфологический, значимость.

Цель работы: Целью исследований было изучение биоморфологических, декоративных особенностей и фитохимического состава вида Апельсин (*Citrus sinensis* L.), занимающего особое место в экспериментальном саду Института Дендрологии НАНА.

Материалы и методы: Исследования проводились на сорте апельсина (*Citrus sinensis* L.) на опытном поле Мардаканского Института Дендрологии. Рост вида и динамика развития изучались на основе методик, предложенных Смирновым А.А. и Молчановым Б.Б. (4). Для проведения исследований, были

подготовлены плоды для лабораторных исследований на основе стандартных методов (во время созревания плодов). Эфирное масло получали из плодов методом гидродистилляции (Гинзберг) и анализы на биологически активные вещества определяли методом газожидкостной хроматографии «Кристалл» 2000 М.

Результаты и обсуждение: В древности Апельсин был символом плодородия и в этом смысле долгое время ассоциировался с любовью и браком. Согласно легенде, он был дан Юпитеру – «золотое яблоко» как символ любви и верности в Греции. В Древнем Китае он был символом вечности и успеха. То есть это традиция дарить апельсины тем, кто желает счастья и радости. Цветы апельсинового дерева - символ изобилия, используемый в венках невест. Родиной является Новый Китай и Индокитай. В Азербайджане возделывается на Большом Кавказе и Талышских горах, а также на опытном поле Мардаканского Дендрологического Института. Это растение представляет собой вечнозеленое 7-(12) м высотой широкопирамидальное зонтичное дерево. Кора серая, молодые ветви колючие. Листья продолговато-яйцевидные, сужающиеся к кончику, края гладкие или редко зубчатые, стебли слабо крылатые. Цветки белые, мелкие, душистые, одиночные или собраны в соцветия (рис. 1.). Лепестки округлые, иногда с реснитчатыми краями, лепестки белые. 20-25 тычинок сгруппированы вместе, у некоторых сортов тычинки стерильны. Цветет в мае-июне, плодоносит в ноябре-декабре. Плоды желтые, диаметром 5-10 см, кожица гладкая или придавленная сбоку, желтая или красноватая. Основной продукт формируется из весенних цветов. Плоды кислые и не имеют горечи. Апельсин - теплолюбивое, светлюбивое и жаростойкое растение. Плоды основных сортов апельсинов морозостойки при -1,7-2,5С°, листья и осенние побеги при -5,5-7,5С°, 2-3-летние ветки при -7,5-9С°. При температуре -9-10С° все напочвенные органы растения замерзают. Размножается вегетативно и генеративное (семенами) (1, 3).

Плод местного сорта апельсина, получен из семян растения среднего размера и очень устойчив к холоду. Плоды созревают быстрее, чем у других

сортов, и отличаются высокой урожайностью. Апельсиновые кусты, выращенные в Ленкоранском и Астаринском районах, устойчивы к морозам до $-9,5^{\circ}\text{C}$. На протяжении веков выращивались сотни различных сортов апельсинов. Эти сорта делятся на 3 группы: обыкновенный апельсин, красный мясистый апельсин без косточек и грибной апельсин.

Рисунок 1. Апельсин - *Citrus sinensis* L.

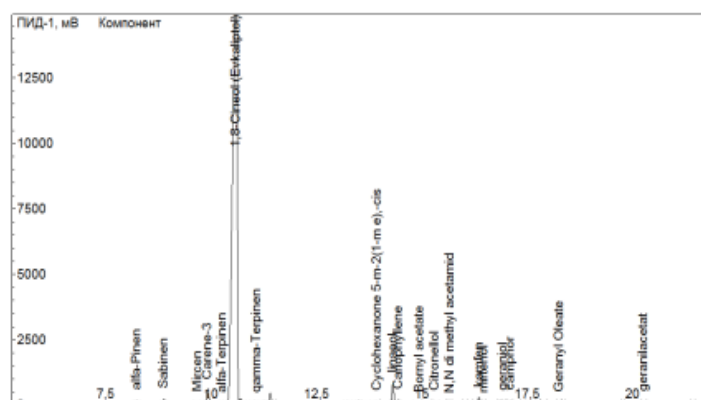
Эфирное масло экстрагировали из листьев растения апельсина и анализировали на хроматографе «Кристалл 2000 М». Хроматографические результаты исследования приведены ниже.

В результате проведенного хроматографического анализа, были выделены: α пинен 0,335%, сабинен 0,414%, мирсен 0,205%, карен-3 1,522%, α терпин 0,013%, цинеол 1,8 (эвкалиптол) 90,503%, μ терпин 0,019%, циклогексанон 5м 2 (1-мега) 0,198%, кариофиллин 0,343%, борнилацетат 0,032%, цитронеллол 0,205%, N. N-диметилацетамид 0,014%, камфен 0,600%, миртенол 0,125%, геранилол 0,169%, камфора 0,264% и геранилолеат 0,062%.

По мнению многих исследователей, главная польза апельсинов заключается в высоком содержании витамина С. Он просто незаменим в холодное время года для профилактики и лечения простудных заболеваний и

авитаминозов. Повышает тонус организма, снимает усталость и укрепляет сосуды. Кроме того, он убивает бактерии, повышает иммунитет, способствует выведению из организма холестерина, нормализует работу кишечника, способствует уменьшению врожденных дефектов у новорожденных и защищает от многих видов рака. Врачи советуют принимать сок апельсина при атеросклерозе, гипертонии и болезнях печени. Количество витамина С, содержащееся в одном плоде, составляет суточную дозу. В составе имеются и другие полезные вещества. Например, витамины А, В₁, В₂, В₉, РР, Е, железо, марганец, йод, кобальт, медь, фтор, цинк, калий, кальций, магний, фосфор, флавоноиды, органические кислоты, клетчатка и др. Поэтому, апельсин полезен для различных органов и систем организма. Также имеется D-лимонен. Это вещество полезно для кожи, молочных желез, легких, для профилактики против рака кишечника и полости рта (6). Апельсин снижает давление, напряжение на сердце, уменьшает риск сердечных заболеваний, тромб образования в сосудах и образования камней в почках. Богатый клетчаткой (особенно в кожуре), снижает холестерин (LDL) в крови. Из за содержания пектинов, выводит из организма шлаки и пектины, повышает настроение и уменьшает стресс, повышает тонус и уменьшает усталость (2, 5). Антиоксиданты, фолиевая кислота и витамин С, повышают подвижность сперматозоидов. Также, уменьшает воспаление, медь, железо и фолиевая кислота, улучшают качество крови.

Результаты анализа полученного эфирного масла на хроматографическом аппарате показаны в таблице 1.

Отчет хроматограммы

Паспорт хроматограммы

Провел:	полатав	Колонка:	
Название метода:	Ef7	Проба:	2
Дата и время:	21.10.2021 15:38:12	Метод расчета:	Абсолютная градуировка
Анализ.Хроматограмма:	76.1	Объем, мл:	1
Оператор:		Разведение:	1
		Источник:	

Расчет по компонентам

Время, мин	Компонент	Группа	Площадь	Высота	Площадь, %	Концентрация	Ед. концентрации	Детектор
8.219	alpha-Pinene		473.573	122.629	0.335			ПМД-1
8.895	Sabinene		564.887	180.965	0.414			ПМД-1
9.655	Mircen		289.539	71.689	0.205			ПМД-1
9.900	Camphor-3		2150.796	544.767	1.522			ПМД-1
10.237	alpha-Terpinene		18.524	5.525	0.013			ПМД-1
10.581	1,8-Cineol (Eucalyptol)		127873.667	18063.592	90.503			ПМД-1
10.686			572.366	202.535	0.405			ПМД-1
10.867			21.609	8.685	0.015			ПМД-1
10.945			90.156	30.672	0.064			ПМД-1
11.070	gamma-Terpinene		27.486	10.414	0.019			ПМД-1
11.263			275.800	90.648	0.185			ПМД-1
11.391			1403.464	415.539	0.983			ПМД-1
12.638			87.566	29.085	0.062			ПМД-1
13.169			18.146	7.203	0.013			ПМД-1
13.278			24.491	8.787	0.017			ПМД-1
13.494			420.800	129.274	0.298			ПМД-1
13.643			295.501	72.528	0.209			ПМД-1
13.931	Cyclohexanone 5-m-2(1-m e)-cis		279.231	83.481	0.198			ПМД-1
14.304	linalool		2473.709	786.520	1.751			ПМД-1
14.437	Carophyllene		484.897	152.893	0.343			ПМД-1
14.847			50.814	16.181	0.036			ПМД-1
14.939	Bornyl acetate		44.564	14.145	0.032			ПМД-1
15.294	Citronellol		260.104	81.154	0.205			ПМД-1
15.516			143.036	39.300	0.101			ПМД-1
15.862	N,N di methyl acetamid		20.030	8.156	0.014			ПМД-1
16.025			102.516	31.166	0.073			ПМД-1
16.349	camphen		847.522	226.958	0.600			ПМД-1
16.465	mintenol		35.478	10.279	0.025			ПМД-1
16.854			453.417	119.493	0.321			ПМД-1
16.912	geraniol		236.816	81.787	0.188			ПМД-1
17.092	camphor		373.082	103.840	0.264			ПМД-1
17.389			85.604	28.038	0.061			ПМД-1
17.744			46.545	15.451	0.033			ПМД-1
17.891			297.020	85.981	0.210			ПМД-1
18.251	Geranyl Oleate		87.181	27.036	0.062			ПМД-1
18.359			24.593	8.908	0.017			ПМД-1
19.768			32.094	10.130	0.023			ПМД-1
20.261	geraniolacetat		146.932	40.379	0.104			ПМД-1
21.419			45.420	13.099	0.032			ПМД-1
22.694			15.078	5.629	0.011			ПМД-1
23.792			45.586	13.556	0.032			ПМД-1

Хроматограммы

Выводы: В результате проведенных научных работ, было определено, что при оказании агротехнической заботы на Апшероне, рост и плодоношение апельсина бывают в норме. Анализы были проведены на аппарате Кристалл 2000 и 18 веществ были обнаружены. По результатам анализов, меньше всего было определено α терпинена 0,013%, а меньше всего 1,8 синеола (эвкалиптола) 90,503%.

ЛИТЕРАТУРА

1. Жизнь растений, т. 5, ч. 2, 1981, с.238-239
2. Ибадуллаева С.Д., Алекперов Р.А. Лекарственные растения (*этноботаника и фитотерапия*) Баку: Наука, 2013, 331с.
3. Мамедов Т.С. Дендрофлора Азербайджана, Том V, «Наука», Баку, 2019, с. 29.
4. Молчанов А.А., Смирнов В.В. Методика изучения прироста древесных растений. М., Наука, 1967, 95 с.
5. Энциклопедический словарь лекарственных, эфирномасличных и ядовитых растений / Сост. Г. С. Оголевец. - М.: Сельхозгиз, 1951. - С. 22. 58 с.
6. Grant, M, Blackmore, S., Morton, C. Pollen morphology of the subfamily Aurantioideae (*Rutaceae*) Grana-2000, №39 (1). P. 8-20. doi: 10.108000173130150503768

**БОТАНИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА И ПЕРСПЕКТИВЫ
ИСПОЛЬЗОВАНИЯ CALENDULA OFFICINALIS L.**

Алекперов Рамиз

Гусейнова Ильхама

Институт Дендрологии НАНА

г. Баку, пос. Мардакян, ул. С. Есенина 89

Введение В состав лекарственного шиповника входят биологически активные вещества (эфирное масло, фитонциды, флавоноиды, сапонины, вакцины, алкалоиды, каротиноиды (α - и β -каротины, ликопин, лютеин, виолаксантин и др.), смолы, слизи и органические кислоты. Поэтому растение розы имеет потенциал для широкого применения в медицине. Следует отметить, что лечебные свойства растения известны науке с XII века. Оказывает бактерицидное действие в отношении болезнетворных микроорганизмов, особенно стафилококков и стрептококков. Понижает артериальное давление (гипертонию), повышает работоспособность сердца, уряжает его ритм и снижает расход энергии при гипертонии, стенокардии (ишемической болезни сердца) сужение пчел), атеросклероз (не воспалительное сужение артерий) и климакс (возрастное ослабление эндокринной системы у женщин и мужчин) (1, 3).

Используется в народной медицине как бутылочное лекарство. Его успешно применяют также при травмах и трофических (неполноценных) ранах, гинекологии, эрозиях матки, трихомонозе, кольпитах (кожных и венерических заболеваниях).

В кулинарии оно используется как приправа для придания вкуса и цвета сладостям и блюдам (2).

В современном цветоводстве, садоводстве, приусадебных участках используются 2 вида растения с декоративным видом.

Растение, универсального назначения, может найти широкое применение

в различных отраслях народного хозяйства (медицина, кулинария, озеленение). В связи с этим выбранная тема актуальна.

Цель работы. Изучить применение вида *Calendula officinalis* L., эфиромасличного лекарственного растения, в различных отраслях народного хозяйства.

Материалы и методы: Исследования проводились на сорте лекарственной календулы, на опытном поле Института дендрологии. Ботаническое описание изучаемого вида составлено на основании его состава и литературы. Его выполнили на основе методов, предложенных: «размножение растения семенами» Г.Н. Зайчевым, «рост и динамика развития» А.А. Молчановым и Б.Б. Смирновым (5).

Результаты и обсуждение. Лекарственная календула травянистое растение из семейства сложноцветных с прямым стволом и ветвями, достигающее в высоту 20-75 см. Происхождение вида неизвестно. Согласно литературе, королева Маргарита любила розы и выращивала их в собственном саду. Именно поэтому это растение стало очень популярным. Статуя королевы Маргариты с календулой в руке стоит в Люксембурге.

Календула культивируется как лекарственное растение с 1832 года в умеренном климате Европы, Азии и Австралии. Этот вид чрезвычайно разнообразен по окраске. Так, в качестве декоративных растений особенно популярны его виды: лимонная королева и оранжевый король. Тело с толстой кожицей, светло-зеленое, покрыто липкими железистыми волосками. Главный корень сильный и разветвленный. Листья простые, очередные, светло-зеленые, продолговатые или овальные, редко жестковолосистые. Уздечка узколистная, расположена в одном ряду. Цветки глянцевые сверху, матовые трубчатые с нижней стороны, мелкие, желтые, оранжевые или темно-коричневые. Корзинка 5-6 см в диаметре, состоит из группы цветков, имеющих слабый запах и горьковатый вкус. Цветет с июня до конца осени. Согласно фольклору, цветок календулы всегда расцветает под открытым небом ранним утром после дождя и непогоды (рис. 1).

Плоды бывают разных форм и размеров, созревают в июле-сентябре. Размножается генеративно (4).

Рисунок 1. Внешний вид календулы лекарственной

В нашем исследовании семена *Calendula officinalis* L. высаживали в почву на глубину 3-5 см во второй декаде марта. Семена проросли в первой декаде апреля и взошли в третьей декаде апреля. Из семян получено 90-95% всходов (таб. 1).

Таблица 1

Способность семян *Calendula officinalis* L. прорасти в почве

Вид	Весенний посев			
	Время посева	Первые всходы	Массовые всходы	Всхожесть
<i>Calendula officinalis</i> L.	15.03.2022	03.04.2021	20.04.2021	90-95%

Так как растение светолюбивое, его рекомендуется сажать на открытых и освещенных местах. Холодоустойчиво (переносит морозы до -5°C), не требует многого от почвы.

В качестве лекарственного сырья используют цветки *Calendula officinalis* L. Цветки собирают повторно, с перерывом в 3-5 дней от начала цветения до заморозков. Сушить следует в сушильном шкафу при температуре $50-60^{\circ}\text{C}$ или в затененном месте при переменной погоде. Срок годности сырья 2 года. При варке лепестков получается идеальный цвет, а при добавлении в тесто, вместе с красивым цветом, получается, также, восхитительный вкус. Кроме того,

вскипятив лепестки растения в молоке и добавив в тесто, можно придать ему ароматный вкус и цвет. В Средние века самой полезной особенностью этого растения было то, что его использовали для придания супам красивого цвета. Следует отметить, что это растение является сильным лекарством. В старинной книге сказано: «Календула устраняет плохое настроение и укрепляет зрение». «Девушки плели венки из нее и украшали ими волосы в дни рождения».

В древности антисептические свойства *Calendula officinalis* L. использовали при лечении язв и ангины. В настоящее время используется в медицине как заживляющее, бактерицидное и противовоспалительное средство. Отвар травы применяют как желчегонное, в виде настойки при ангине, желудочно-кишечных заболеваниях (гастрит, колит, энтерит), при воспалительных процессах печени (гепатит, цирроз), в виде мази при лечении пародонтита, порезов, фурункулов), ожогов, ран как дезинфицирующее средство. В качестве противоязвенного средства используется растительный препарат «Калефлон». Болгарские врачи утверждают, что настой *Calendula officinalis* L. обладает способностью бороться с раком. Это растение используется в кулинарии для ароматизации и окраски сыра и масла. Его используют в качестве гарнира к различным блюдам, таким как супы, салаты и блюда на пару.

Выводы. В результате исследований установлено, что вид *Calendula officinalis* L. хорошо адаптирован к местным условиям, а его размножение семенами в почвенно-климатических условиях Абшера дает эффективные результаты. При агротехническом уходе достигается высокая всхожесть и нормальное развитие. Таким образом, *Calendula officinalis* L. как эфиромасличное растение должно быть использовано как перспективное растение в озеленении, садово-парковой архитектуре, садоводстве, кулинарии и медицине.

ЛИТЕРАТУРА

1. И.Р. Мустафаева, С.Д. Ибадуллаева, Р.А. Алекперов «Фармакогнозия с основами ботаники», Нахчыван: Изд-во «Аджами», 2015, 647с.
2. С.Д. Ибадуллаева Р.А. Алекперов Лекарственные растения (этноботаника и фитотерапия) Лекарственные растения (этноботаника и фитотерапия) Баку: «ЭЛМ», 2013. 331 с.
3. С.К. Ибадуллаева, М.С. Гахраманова. Таинственный мир растений. (Травы), Баку: 2016, 333 с.
4. Тофик Мамедов. Энциклопедия цветоводства, Баку: «Азербайджан», 2016, стр. 11-17.
5. Молчанов А.А., Смирнов В.В. Методика изучения прироста древесных растений. М: Наука, 1967, с. 95.

MEDICAL SCIENCES

ASSOCIATION OF NEUROLOGICAL DISORDERS WITH COVID-19

Kryvetska I. I.
Khovanets K. R.
Chernivtsi, Ukraine

The SARS-CoV-2 virus, like SARS-CoV-1, enters human cells through the ACE 2 receptors. In humans, ACE2 is expressed by most organs and tissues, and, according to H. Zou et al., The most vulnerable to the SARSCoV-2 virus are the lungs and lower respiratory tract, heart, kidneys, small and large intestine, as well as smooth muscle cells of the vascular wall (mainly of the microvasculature). It is necessary to evaluate the harmful effect of the virus on the brain and other parts of the central and peripheral nervous system, taking into account the fact that ACE2 is expressed by neurons, glial cells and endothelial cells.

Neurological complications of COVID-19 are common - in about half of hospitalized patients. These include headache, dizziness, muscle pain, changes in consciousness, changes in smell and taste, weakness, strokes, and seizures. In seriously ill patients, the proportion of neurological complications is higher than in patients with less severe forms.

The causes of ischemic stroke in COVID-19 are arterial hypotension, ischemia, myocardial inflammation, cardiac arrhythmias, rheology and blood clotting that occur in patients with severe, fulminant pneumonia and / or acute respiratory distress syndrome. Favorable factors, they are also predictors, are elderly and senile age, heart pathology (myocarditis, myocardial infarction, cardiomyopathy), atrial fibrillation, intubation, artificial ventilation of the lungs, instability of systemic hemodynamics, endothelial dysfunction, procoagulant activity, a sharp increase in the level of brain peptide B -type, its precursor NT-proBNP, cardiac troponins, D-dimer, fibrin, the

presence of atherosclerotic plaques, local or tandem stenosis of the main arteries of the neck and head.

L. Wang in a systematic review, analyzing more than 40 studies involving a total of about 4,700 COVID-19 patients, found three categories of neurological manifestations in COVID-19. The first category is neurological diseases that exist in parallel with COVID-19, in which neurological symptoms manifested themselves to infection, which in itself makes such patients more prone to infection with the SARS-CoV-2 virus (neuronal trauma, cerebrovascular disorders). The second category includes cases of nonspecific neurological symptoms, which can manifest itself both as a systemic response to infection and as a response to neuroinvasions (headache, fatigue, myalgia). Specific neurological lesions can be divided into three groups according to their localization in the nervous system. Neurological symptoms with lesions of the central nervous system include loss of consciousness, acute cerebrovascular disorders, conduction disorders of the corticospinal tract, ataxia, and seizures. With damage to the central nervous system in 30% -80% of patients with COVID-19, there are violations of taste, smell, vision, neuralgia. With COVID-19, aseptic neuroinflammatory processes are also observed, which can lead to the development of Guillain-Barré syndrome, Miller-Fisher syndrome, meningitis, myelitis, encephalitis.

The role of viruses in the development of multiple sclerosis (MS) has been described for several decades. It is assumed that certain neurotropic viruses, Epstein-Barr virus, endogenous retroviruses, and others, may be directly or indirectly involved in the development and progression of MS. At the same time, in a number of studies performed earlier, there is a possible connection between human coronavirus and MS. Thus, the spectrum of neurological disorders in COVID-19 is very wide - from cranial mononeuropathies, which are clinically manifested in the form of anosmia, ageusia / dysgeusia, etc., to acute inflammatory Guillain-Barré polyneuropathy and severe lesions of the brain and spinal cord in the form of acute hemorrhagic necrotizing encephalopathy and myelopathy.

ОСОБЕННОСТИ КЛИНИЧЕСКОГО ТЕЧЕНИЯ НАРУЖНОГО ГЕНИТАЛЬНОГО ЭНДОМЕТРИОЗА У ЖЕНЩИН ФЕРТИЛЬНОГО ВОЗРАСТА

**Асранкулова Дилором Бахтияровна,
Наджмитдинова Дилбархон Абдуллажон кизи**
Андижанский государственный медицинский институт
г. Андижан, Узбекистан

Аннотация Эндометриоз считается эстрогензависимым заболеванием, хотя имеет место утверждение об относительной автономности или гормоннезависимости эндометриоидных гетеротопий. Эндометриоидную ткань нельзя рассматривать как эктопически расположенный эндометрий, так как они существенно различаются по содержанию рецепторов к гормонам, ответу на гормональное воздействие и по визуальным проявлениям [1, 4].

Эндометриоз имеет ряд признаков, отличающих его от других болезней: цикличность, сходная с регулярностью оварио-менструального цикла; отсутствие в очаге эндометриоза соединительнотканной капсулы; склонность к инфильтрирующему росту, связанному с ферментативной активностью эндометриоидных очагов. Особенностью эндометриоза является его способность к метастазированию, т. е. переносу клеток эндометриоза путём имплантации по лимфатическим и кровеносным сосудам в другие органы и ткани, находящиеся на значительном расстоянии от первичного очага [3, 5].

Наружный эндометриоз прочно удерживает одно из лидирующих мест как в структуре гинекологической патологии, так и в структуре женского бесплодия. Несмотря на многолетние клинические и экспериментальные исследования эндометриоза, достоверных сведений об этиологии и патогенезе заболевания известно достаточно мало. Многочисленными исследованиями последних лет доказано, что эта патология встречается в любом возрасте независимо от этнической расы и социально-экономических особенностей [1,2,3, 4, 6].

Проблема лечения наружного генитального эндометриоза остается актуальной в связи с ростом его частоты и наличием клинических форм, не поддающимся современным видам консервативной терапии.

Целью нашего исследования явилось изучение клинических особенностей наружного генитального эндометриоза различной степени активности.

Материал и методы. Нами проведен сравнительный анализ клинического течения, длительности заболевания, состояния репродуктивной системы, возраста больных у 120 женщин с наружным генитальным эндометриозом. Диагноз заболевания верифицирован на основании эндоскопических данных и результатов гистологического исследования операционного материала. В контрольную группу вошли 20 здоровых женщин репродуктивного возраста. Полное клинико-лабораторное обследование больных включало клинико-анамнестическое, гормональное, ультразвуковое, рентгенологическое, эндоскопическое обследование. Статистическая обработка результатов проводилась с использованием пакета прикладных программ Excel.

Результаты и обсуждение. Полученные данные показали, что возраст больных колебался от 22 до 56 лет; средний возраст составил 37 ± 2 лет. Наиболее частой жалобой были боли при менструации – у 100 (86,95%) женщин. Также частыми жалобами больных были меноррагия – у 52 женщин (45,21%) и болевой синдром постоянного характера – у 50 женщин (43,47%). Практически все больные отмечали усиление болевого синдрома с течением времени. Боли постоянного характера отмечали 50 (43,47%) женщин, а периодического 28 (24,34%) женщин. Степень болевого синдрома определялась с помощью, предложенной Mac Lavery C., Shaw P. (1995) системы для оценки выраженности болей.

50 (43,47%) больных предъявляли жалобы на боли постоянного характера, на боли - при половых контактах 16 (13,91%), на боли во время дефекации - 1 (0,86%) боли периодического характера, на не связанные с менструацией 28 (24,34%), на боли во время менструации - 100 (86,95%), на

короткий цикл - 21 (18,26%), на меноррагия 52 (45,21%), на менометроррагии - 20 (17,39%), на пре- и постменструальные выделения - 19 (16,52%) на отечность - 8 (6,95%), на нарушение мочеиспускания - 3 (2,60%), на запоры - 6 (5,21%), на первичное бесплодие - 32 (27,82%), на вторичное бесплодие - 15 (13,04%).

Изучение семейного анамнеза показало, что 30 (26,08%) больных НГЭ имели отягощенную наследственность в виде опухолей экстрагенитальной локализации (ЖКТ, легкие, почки, кости), 12 (10,43%) пациенток имели миому матки, 1 женщина (0,8%) – эндокринопатию (сахарный диабет) и 9 женщин (7,82%) – гиперпластические процессы молочных желез. Нормальные показатели индекса массы тела (ИМТ) наблюдались у 88 (76,52%) женщин, 14 (12,17%) женщин имели повышенную массу тела (ИМТ 26-30), и 13 (11,30%) женщин имели массу тела меньше нормы (ИМТ до 26). Обращает внимание, что 39 (33,91%) обследованных больных НГЭ были темноволосые, 51 (44,34%) – вели активный образ жизни. Распределение по профессиям в группе больных НГЭ представлено следующим образом: бухгалтеры – 43 (37,39%), медицинские работники (врачи, медсестры) – 33(28,69%), инженеры – 33 (28,69%), прочие специальности – 6 (5,21%) пациенток. 71 (61,73%) из обследуемых женщин имели нормальную конституцию. Для обследованных больных характерна высокая частота инфекционных заболеваний в детском и пубертатном возрасте: у больных НГЭ отмечается высокая частота инфекционных заболеваний (более 3 инфекционных заболеваний в детстве на 1 девочку). Около половины обследуемых женщин в детском и подростковом периоде подвергались респираторным заболеваниям (54 (46,95%) женщины), 46 (40%) женщин были подвержены гриппу, 31 (26,95%) – переболели краснухой. Каждая пятая женщина в детстве перенесла ветряную оспу (23%), хронический тонзиллит перенесли 19 женщин (16,52%) и корь – 20 (17,39%) пациенток. Хронические воспаления носоглотки были настолько частыми и тяжелыми, что 6,95% девочкам произведена тонзилэктомия. 19 больным (16,52%) произведена аппендэктомия. Ослабление общих и местных реакций вследствие этих

заболеваний могло вызвать инфицирование гениталий патогенной флорой или активизировать условно-патогенную флору, а хроническая тонзиллогенная инфекция способствовала развитию «гипоталамо-тонзиллярного синдрома», проявляющегося различными нарушениями в репродуктивной системе, на что указывают многие исследователи (Коколина В.Ф., 1998; Ткаченко Л.В., 2000; Антипина Н.Н., 2004; Евсеева М.М., 2008). Анализ характера репродуктивной функции у больных НГЭ свидетельствует о ее нарушении у многих из них. Период полового созревания характеризовался своевременным менархе у 92 (78%) женщин. Средний возраст наступления менархе составил $13,2 \pm 0,26$ года. Раннее становление менструальной функции выявлено у 11 (10%) женщин, позднее наступление менархе наблюдалось у 12 (10,03%) пациенток. Менструации установились сразу только у 35% женщин, у 65% женщин отмечено позднее установление менструального цикла с момента менархе (1,5-2 года), что может свидетельствовать о функциональной неполноценности механизмов регуляции менструального цикла, прежде всего в системе гипоталамус-гипофиз яичники уже в период становления и созревания репродуктивной системы. На момент обследования у 110 (96%) участвующих в исследовании характеризовали менструальный цикл как регулярный длительностью $27,6 \pm 0,83$ дня с колебаниями от 21 до 35 дней. Нарушение менструального цикла по типу олигоменореи имело место у 5 (4%) больных. Длительность менструального кровотечения не превышала 7 дней у всех обследованных женщин и оставалась в среднем $5,12 \pm 0,27$ дня. Среднее количество беременностей на одну женщину составило $3,0 \pm 1,1$; физиологические роды имели 12 (10,43%) женщин. Медицинские аборт в анамнезе отмечали 38 (33,04%) женщин. Более чем у половины больных с наружным эндометриозом наблюдались заболевания, обусловленные нарушением нейрогуморальной регуляции: дискинезия желудочно-кишечного тракта и желчевыводящих путей, нейроциркуляторная дистония (45% больных), которая протекала чаще по гипертоническому типу. На момент оперативного вмешательства обострения хронических экстрагенитальных

заболеваний не отмечалось. Известно, что метаболизм стероидных гормонов и белково-гормональных компонентов происходит в гепатоцитах. Возможно, что замедление метаболизма биологически активных веществ и гормонов, обусловленное хроническими заболеваниями пищеварительной системы, провоцирует их активирующее влияние на органы мишени с последующим накоплением в циркулирующей крови гистамина, простагландинов и недоокисленных продуктов распада белковых соединений. Относящиеся к настоящему заболеванию нарушения самочувствия, вынудившие больных обратиться за медицинской помощью, сводились к следующим жалобам: боль внизу живота и в области поясницы, значительное усиление болей во время полового акта и в период менструаций, различные нарушения менструального цикла, отсутствие беременностей. Наиболее часто в анамнезе женщин имела место патология желудочно-кишечного тракта – гастрит, панкреатит, желчнокаменная болезнь и холецистит – у 66 (57,34%), 23 (20%) и 17 (14,78%) женщин, соответственно. Вторыми по частоте встречаемости были заболевания сердечно-сосудистой системы: 52 (45,21%) пациентки страдали артериальной гипертензией (АГ). У 61 (53,04%) женщины отмечено нарушение сердечной проводимости. Эти данные согласуются с общепопуляционными, согласно которым заболевания сердечно-сосудистой системы стоят на первом месте среди сопутствующей патологии и среди причин смертности населения. Патология мочевыделительной системы в виде мочекаменной болезни и пиелонефрита в анамнезе наблюдалась у 4 (3,47%) и 8 (6,95%) женщин в основной группе. В несколько меньшем проценте случаев встречалась патология дыхательной системы: бронхиальная астма у 1 (0,08%) и перенесенная пневмония – также у 1 (0,08%) женщины. Заболевания щитовидной железы отмечали 17 (14,78%) пациенток. Варикозной болезнью нижних конечностей страдали 8 (6,95%) пациенток.

Приведенные данные свидетельствуют о том, что только гормональное лечение эндометриоза различной степени тяжести является малоэффективным, т.к. у всех больных заболевание в конечном итоге прогрессировало и всем

больным потребовалось хирургическое вмешательство. Мнения различных авторов на назначение дооперационного лечения гормональными препаратами неоднозначно: одни свидетельствуют о необходимости проведения такой предоперационной подготовки, аргументируя это тем, что сокращение тканей вокруг эндометриоза и их склерозирование позволяет снизить интраоперационную кровопотерю, а также снизить объем повреждения тканей во время операции

Выводы:

1. При наружном генитальном эндометриозе имеют место заболевания многих систем органов и низкий индекс здоровья обследуемых женщин, что является неблагоприятным фоном, на котором развивается патологический процесс или заболевание.

2. У большинства женщин, страдающих наружным генитальным эндометриозом, выражен воспалительный процесс в матке или придатках, что создает дополнительный «благоприятный» фон для развития наружного эндометриоза.

ЛИТЕРАТУРА

1. Адамян Л.В., Гаспарян С.А. Генитальный эндометриоз. Современный взгляд на проблему. Монография. - Ставрополь. СГМА. 2004. –228 с.

2. Адамян Л.В., Кулаков В.И. Эндометриозы. - Москва. «Медицина». – 1998. – С. 365.

3. Адамян Л.В., Кулаков И.И., Андреева Е.Н. Эндометриозы: Руководство для врачей. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – М.: ОАО «Издательство «Медицина», 2006. – 416 с.

4. Андреева Е.Н. Распространенные формы генитального эндометриоза: медико-генетические аспекты, диагностика, клиника, лечение и мониторинг больных: Дисс. ... д-ра мед.наук. – М., 1997. – 333 с.

5. Бобкова М.В. Клинико-морфологические особенности наружного генитального эндометриоза: Дис. ... канд. мед. наук. – М., 1995. – 174 с.

6. Гаспарян С.А. Инфильтративная форма генитального эндометриоза: патогенез, диагностика, лечение, методы реабилитации, отдаленные результаты: Дис...д.м.н. – Москва. – 2002. -212 с.

ИЗМЕНЕНИЕ ПОКАЗАТЕЛЕЙ АНАЛИЗА КРОВИ ПРИ ИНФЕКЦИИ COVID-19 (SARS-COV2019)

Песоцкая Людмила Анатольевна

д.м.н., доцент

Бучарский Александр Валерьевич

Аспирант

Щукина Елена Сергеевна

Аспирантка

Дорошина Кристина Витальевна

Студентка

Днепропетровский государственный медицинский университет

г. Днепр, Украина

Введение. COVID-19 или SARS-CoV2019 – является серьезной угрозой для здоровья и жизни людей во всём мире. За короткое время (с февраля 2020 года) эпидемия вируса начала довольно быстро распространяться и в Украине, охватив практически все регионы. Коронавирусы – это представители обширного семейства Coronaviridae из отряда Nidovirales, подсемейства Cornidovirineae. По данным многих авторов, общий анализ крови, наряду с другими лабораторными показателями, может помочь определить степень тяжести состояния и прогноз выживаемости больного с COVID-19[1].

Цель работы. Провести обзор литературы, содержащих данные об изменении показателей периферической крови при инфекции COVID-19.

Материал и методы. Использовали русско- и англоязычные статьи в базах РИНЦ и PubMed за последние 10 лет с ключевыми словами – заболеваемость, эпидемиология, патогенез классических МПН.

Результаты и обсуждение. Изменения гематологических параметров были описаны уже в первых исследованиях у пациентов с COVID-19. Наиболее распространенные гематологические изменения включают лимфоцитопению [15, 16], нейтрофилез [3, 13], легкую тромбоцитопению (35%) или реже тромбоцитоз [7, 14].

Лимфоциты в норме составляют 20-40% от всего числа лейкоцитов. Guan и соавт. опубликовали данные клинического анализа крови 1099 подтвержденных случаев COVID-19 за период первых двух месяцев эпидемии в Китае [6]. При поступлении у 83,2% пациентов наблюдалась лимфоцитопения. Данные результаты подтверждались другими исследованиями за тот же период в Китае [16, 17]. Лимфопения была также зарегистрирована у 40% первых госпитализированных пациентов с COVID-19 в Сингапуре [20]. Позднее процент пациентов с лимфоцитопенией был подтвержден [4]. У такого же количества пациентов количество лимфоцитов составило 44 - 55%. У остальных (60%) – оно колебалось от 17 до 28% [2].

Потенциальными механизмами, ведущими к дефициту лимфоцитов, выделяют следующие: вирус может непосредственно воздействовать на лимфоциты, что приводит к их гибели; лимфоциты экспрессируют коронавирусный рецептор – ангиотензинпревращающий фермент, который является мишенью вируса; острое снижение лимфоцитов может быть связано с дисфункцией лимфоцитов при прямом повреждении вирусом лимфатических органов [18, 22].

В случае тяжелого течения заболевания лимфоцитопения была более выражена по сравнению с более легким течением (96,1% против 80,4% - лимфоцитопения) [6], что наблюдали и другие исследователи в Китае [16,17]. В Сингапуре также было обнаружено, что у пациентов, нуждающихся в интенсивной терапии, уровень лимфоцитов был значительно ниже [4]. В другом ретроспективном исследовании лимфопения выявлялась у 85% критически больных пациентов Уханя [21].

Фундаментальные исследования подтвердили, что фактор некроза опухоли (ФНО), интерлейкин-6 (ИЛ-6) и другие провоспалительные цитокины могут индуцировать дефицит лимфоцитов [8]. Ингибирование лимфоцитов возможно под влиянием метаболитических молекул при гиперлактической ацидемии, связанной с повышенным уровнем лактата, что приводит к подавлению пролиферации лимфоцитов [5]. Именно поэтому показатель

лимфоцитопении является несомненным маркером тяжести течения COVID-19.

Нейтрофильные гранулоциты составляют 45-70 % всех лейкоцитов периферической крови. В зависимости от степени зрелости их выделяют палочкоядерные и сегментоядерные нейтрофилы. Более молодыми клетками нейтрофильного ряда являются: метамиелоциты, миелоциты, промиелоциты. В гемограмме они появляются в случае патологии и являются свидетельством стимуляции их образования в костном мозге.

Авторами [2] выявлен нейтрофильный сдвиг в лейкоцитарной формуле влево у 5% пациентов до единичных миелоцитов, у 15% - до единичных метамиелоцитов (1-2%). У 18% больных в анализе крови выявили также увеличение количества палочкоядерных нейтрофилов (от 8 до 35%). В нейтрофилах наблюдались морфологические изменения в виде гиперсегментации ядер до восьми, токсогенной зернистости (у 75% больных).

Последнее свидетельствует о том, что нейтрофилез является выражением «цитокинового шторма» и гипервоспалительного состояния, которые играют важную роль в патогенезе COVID-19 [11]. Описаны циркулирующие гранулоциты с цитоплазматическими и ядерными морфологическими аномалиями. Они обычно предшествуют увеличению реактивных лимфоцитов [9, 23]. Нейтрофилез может также указывать на присоединение бактериальной инфекции.

Лейкоцитоз (независимо от того, какими клетками представлен) отмечается у немногих пациентов, инфицированных SARS-CoV-2. Он был выявлен у 11,4% пациентов с тяжелой формой заболевания по сравнению с 4,8% пациентов с легкой или средней формой [10]. Количество лейкоцитов регистрировалось в пределах от 4,4 до $10,3 \times 10^9$ /л, в среднем - $5,86 \times 10^9$ /л (основная часть пациентов) [2]. По данным Guan с соавт., а также др. исследователей при госпитализации не менее, чем у трети пациентов наблюдалась лейкопения [6, 16, 17].

В случае тяжелого течения заболевания лейкопения более выражена по сравнению с более легким течением (61,1% против 28,1%) [2], что близко к

данным других авторов [3–6].

По данным [6] при поступлении у 36% пациентов наблюдалась тромбоцитопения. Похожие результаты получили и другие авторы [16, 17] в тот же период в Китае. Метаанализ 9 исследований показал, что тромбоцитопения отмечалась у большинства пациентов [2].

В случае тяжелого течения заболевания тромбоцитопения была вдвое более выражена по сравнению с более легким течением [2, 3, 6]. Тромбоцитопения является показателем тяжелого течения COVID-19. В то же время, по данным Qi с соавт. при более тяжелом течении заболевания наблюдались пики увеличения количества тромбоцитов [14].

Выводы

1. Анализ показателей гемограммы несомненно может служить системой для оценки тяжести и последствий SARS-CoV-2 заболевания.

2. В клинической практике врачам необходимо обращать внимание на изменение гематологических параметров у носителей вируса для своевременного диагностирования обострения процесса.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ельчанинова Т.И., Радченко В.В., Белоус С.С. Характеристика показателей периферической крови при COVID-19 // February 28-March 7, 2021 *Clinical medicine* <https://repo.dma.dp.ua/2021-02-21-A4-tom-4-5>.

2. Мельник А.А. Невирусологические лабораторные маркеры в контексте заболевания COVID-19. *Новини медицини*, №6, 7 (724, 725), с.12-14.

3. Chen N, Zhou M, Dong X, et al. Epidemiological and clinical characteristics of 99 cases of 2019 novel coronavirus pneumonia in Wuhan, China: a descriptive study. *Lancet*. 2020 Feb 15;395(10223):507-513.

4. Fan B. E. *et al.*, ‘Hematologic parameters in patients with COVID-19 infection., *Am. J. Hematol.*, vol. 95, no. 6, pp. E131–E134, 2020.

5. Fischer, K. et al. Inhibitory effect of tumor cell-derived lactic acid on human T cells. *Blood* 109, 3812–3819 (2007).

6. Guan W. *et al.*, 'Clinical Characteristics of Coronavirus Disease 2019 in China', *N. Engl. J. Med.*, vol. 382, no. 18, pp. 1708–1720, Apr. 2020.
7. Lippi G, Plebani M, Henry BM. Thrombocytopenia is associated with severe coronavirus disease 2019 (COVID-19) infections: A meta-analysis. *Clin Chim Acta*. 2020 Mar 13;506:145- 148.
8. Liao, Y. C. *et al.* IL-19 induces production of IL-6 and TNF-alpha and results in cell apoptosis through TNF-alpha. *J. Immunol.* 169, 4288–4297 (2002).
9. Lippi G, Plebani M, Henry BM. Thrombocytopenia is associated with severe coronavirus disease 2019 (COVID-19) infections: A meta-analysis. *Clin Chim Acta*. 2020;506:145-148.
10. Lippi G, Plebani M. The critical role of laboratory medicine during coronavirus disease 2019 (COVID-19) and other viral outbreaks. *Clin Chem Lab Med*. 2020.
11. Mehta P, McAuley DF, Brown M, *et al.* COVID-19: consider cytokine storm syndromes and immunosuppression. *Lancet*. 2020;395(10229):1033-1034.
12. Mo P, Xing Y, Xiao Y, *et al.* Clinical characteristics of refractory COVID-19 pneumonia in Wuhan, China. *Clin Infect Dis*. 2020 Mar 16. pii: ciaa270.
13. Qian GQ, Yang NB, Ding F, *et al.* Epidemiologic and Clinical Characteristics of 91 Hospitalized Patients with COVID-19 in Zhejiang, China: A retrospective, multi-centre case series. *QJM*. 2020 Mar 17. pii: hcaa089.
14. Qu R. *et al.*, 'Platelet-to-lymphocyte ratio is associated with prognosis in patients with coronavirus disease-19.', *J. Med. Virol.*, Mar. 2020.
15. Ruan Q, Yang K, Wang W, *et al.* Clinical predictors of mortality due to COVID-19 based on an analysis of data of 150 patients from Wuhan, China. *Intensive Care Med*. 2020 Mar 3.
16. Wu C. *et al.*, 'Risk Factors Associated With Acute Respiratory Distress Syndrome and Death in Patients With Coronavirus Disease 2019 Pneumonia in Wuhan, China', *JAMA Intern. Med.*, Mar. 2020.
17. Wang D. *et al.*, 'Clinical Characteristics of 138 Hospitalized Patients With 2019 Novel Coronavirus-Infected Pneumonia in Wuhan, China.', *JAMA*, vol. 323, no.

11, p. 1061, Feb. 2020.

18. Wang F, Nie J, Wang H, Zhao Q, et al. Characteristics of peripheral lymphocyte subset alteration in COVID-19 pneumonia. *J Infect Dis.* 2020 Mar 30. pii: jiaa150.

19. Wang, D. et al. Clinical characteristics of 138 hospitalized patients with 2019 novel coronavirus-infected pneumonia in Wuhan, China. *JAMA* 323, 1061–1069 (2020).

20. Young B. E. *et al.*, ‘Epidemiologic Features and Clinical Course of Patients Infected With SARS-CoV-2 in Singapore’, *JAMA*, vol. 323, no. 15, p. 1488, Apr. 2020.

21. Yang X. *et al.*, ‘Clinical course and outcomes of critically ill patients with SARS-CoV-2 pneumonia in Wuhan, China: a single-centered, retrospective, observational study.’, *Lancet. Respir. Med.*, vol. 8, no. 5, pp. 475–481, 2020.

22. Zhu, N. et al. A novel coronavirus from patients with pneumonia in China, 2019. *N. Engl. J. Med.* 382, 727–733 (2020).

23. Zini G, Rotundo F, Bellesi S, d’Onofrio G. Morphological anomalies of circulating blood cells in COVID-19 infection. *Am J Hematol.* 2020.

PHARMACEUTICAL SCIENCES

SYNTHESIS, CRYSTAL STRUCTURES, SOLUBILITY AND BIOLOGICAL ACTIVITY OF 2-, 3-, 4-CARBOXYETHYL PYRIDINIUM HEXAFLUOROSILICATES

Gelmboldt Volodymyr Olegovych

Dr. Chem., Professor

Lytvynchuk Iryna Viktorivna

Assistant

Shyshkin Ivan Olegovych

Assistant

Odessa National Medical University

Khromagina Larysa Mykolaivna

PhD, Senior Researcher

Institute of Stomatology and Maxillo-Facial Surgery,

Odessa, Ukraine

Fonari Marina Semenivna

PhD, Associate Professor, Leading Scientific Researcher

Kravtsov Victor Christopher

PhD, Associate Professor, Head of Laboratory

Institute of Applied Physics, Chisinau, Moldova

Introduction. The fluoride-containing medical preparations dominate in the contemporary list of drugs for treatment and prevention of caries. Their efficacy and safety have been confirmed by results of clinical trials, as well as by many years of practical use [1, 2]. In recent years, research teams from different countries have identified ammonium hexafluorosilicates as promising caries preventive agents [3].

Aim. The aim of this work is to synthesize, study the structure, spectral characteristics, solubility and biological activity of 2-, 3-, 4-carboxyethylpyridinium hexafluorosilicates as new potential anti-caries agents.

Materials and Methods. H_2SiF_6 (45 %, “pure for analysis”, Reakhim), 2-, 3-,

4-pyridinepropionic acid (L^1 , L^2 , L^3 ; 97, 98, 97 %, respectively, Sigma Aldrich), ammonium hexafluorosilicate (“pure for analysis”, Reakhim) and sodium fluoride (“pure for analysis”, Reakhim) were used without further purification. The salts with the compositions $(L^{1-3}H)_2SiF_6$ (**I-III**, respectively) were obtained by the interaction of corresponding pyridines in methanol solution with fluorosilicic acid in mole ratio $L : H_2SiF_6 = 1 : 3.5$. The product yield is 98 % in the case of **I**, 99 % in the case of **II** and 95 % in the case of **III**. All compounds were characterized by elemental analysis, IR, NMR 1H , ^{19}F and mass-spectrometry, solubility data, and X-ray crystallography. Gels containing fluoride preparations NaF, $(NH_4)_2SiF_6$ (AHFS) and **I-III** were prepared on the basis of carboxymethylcellulose gel (sodium salt). The concentration of each drug in the gel corresponded to a fluoride dose of 1.88 mg / kg. The experiments were performed on 35 white Wistar rats (females, 1 month, average live weight 40 ± 1.5 g) distributed into 7 equal groups. Rats of 2-7 groups were kept on Stephan's cariogenic diet (CGD) (sucrose 50 %). All rats of experimental groups (groups 3-7) and control group (group 2) received oral gels with preparations at a dose of 0.3 ml per day for 30 days (excluding Sundays), covering the teeth and gums with gel. After the application, rats were not fed for 1 hour. The details of biological experiments have been described previously [4].

Results and discussion. According to X-ray data, the crystal structures of salts **I-III** are stabilized by the systems of $NH \cdots F$, $OH \cdots F$ inter-ionic H-bonds and $C-H \cdots F$ contacts (Fig. 1, 2). The SiF_6^{2-} anions in **I-III** have the slightly distorted octahedral geometry with the Si–F distances ranging within 1.647(3)-1.694(1) Å (Fig. 1).

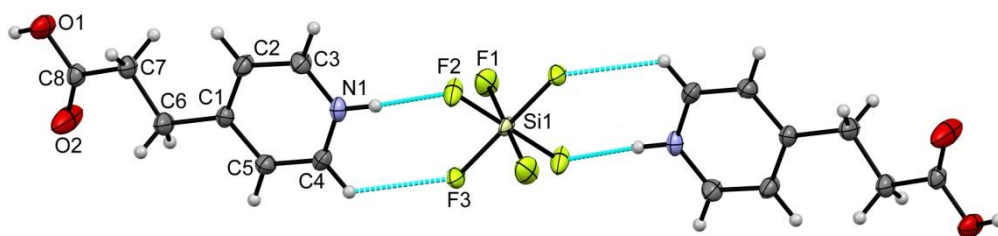

Fig. 1. View of formula unit in III.

Proton transfer to the pyridine N-atom is clearly indicated by the widened C–N–C bond angles in the pyridinium rings falling in the range 122.1(2)-123.4(3)°.

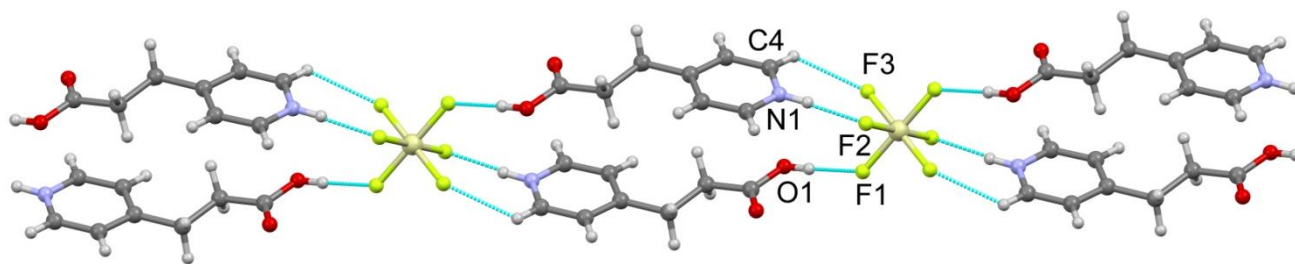
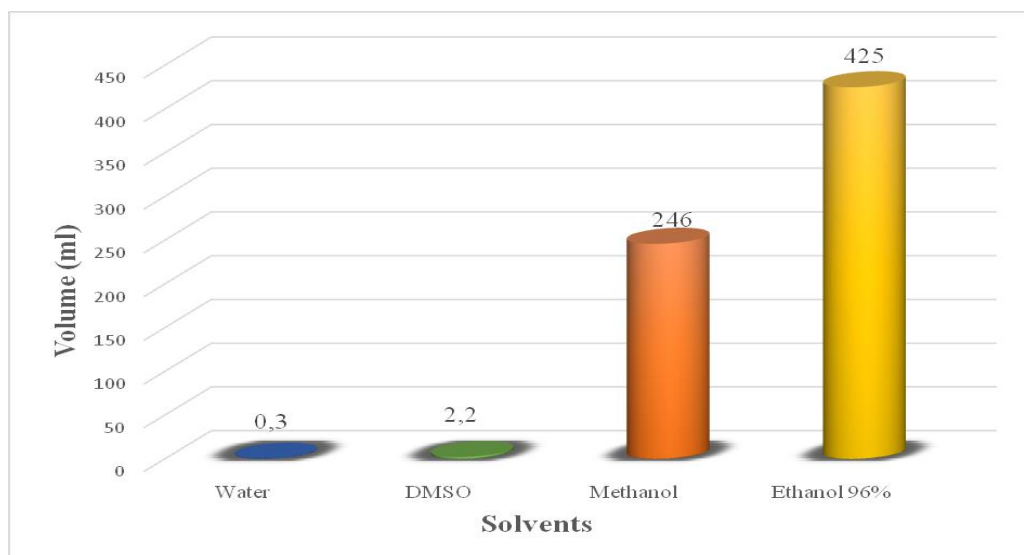

Fig. 2. Fragment of H-bonded chains in III.

In IR spectra for **I-III** deformation vibration $\delta(\text{SiF}_2)$ for the anion in the form of doublet were registered in the range $480\text{--}440\text{ cm}^{-1}$. The multiple character of the $\delta(\text{SiF}_2)$ vibrations were in agreement with the X-ray data indicating the distortion of the octahedral geometry of the SiF_6^{2-} anions in **I-III** due to inter-ionic H-bonds. The ^{19}F NMR spectra of aqueous solutions **I-III** show the single resonance at -133.35 , -131.43 , -129.02 ppm respectively accompanied by two silicon satellites with coupling constant $J(^{29}\text{Si}\text{--}^{19}\text{F}) = 107.5\text{ Hz}$ (**II**) and 107.6 Hz (**III**).

Assessment of solubility in water and organic solvents is a mandatory procedure for all drug candidates. The solubility of salts **I-III** varies widely from high in water (1.33, 0.08, 0.24 mol %, respectively) and DMSO to extremely low in alcohols – methanol and ethanol (96 %) (Fig. 3), and decreases in the following order: **I** > **II** > **III**.

**Fig. 3. Solubility of hexafluorosilicate I (m = 100 mg)
in water and organic solvents**

The observed tendency towards a significant decrease in solubility of ionic

complexes **I-III** upon going from solutions in highly polar water and DMSO solvents to less polar alcoholic media is generally quite expected. Note that a qualitatively similar trend in the change of solubility in the above-mentioned media was found for 2-, 3-, 4-carboxymethylpyridinium hexafluorosilicates [4].

The results of determining caries prophylactic efficacy (CPE) of fluorine-containing compounds are shown in Fig. 4. The CPE values demonstrate that fluoride-containing compounds significantly decreased the number of carious lesions in the order: NaF – by 29.3 %, AHFS – by 31.7 %, **I** – by 41.5 %, **II** – by 51.2 %, **III** – 39.0 %. All three compounds **I-III** demonstrate higher CPE values compared to the reference drugs, and the CPE for the leader compound **II** is 1.75 times higher than that value for NaF, and 1.62 times higher than that value for AHFS.

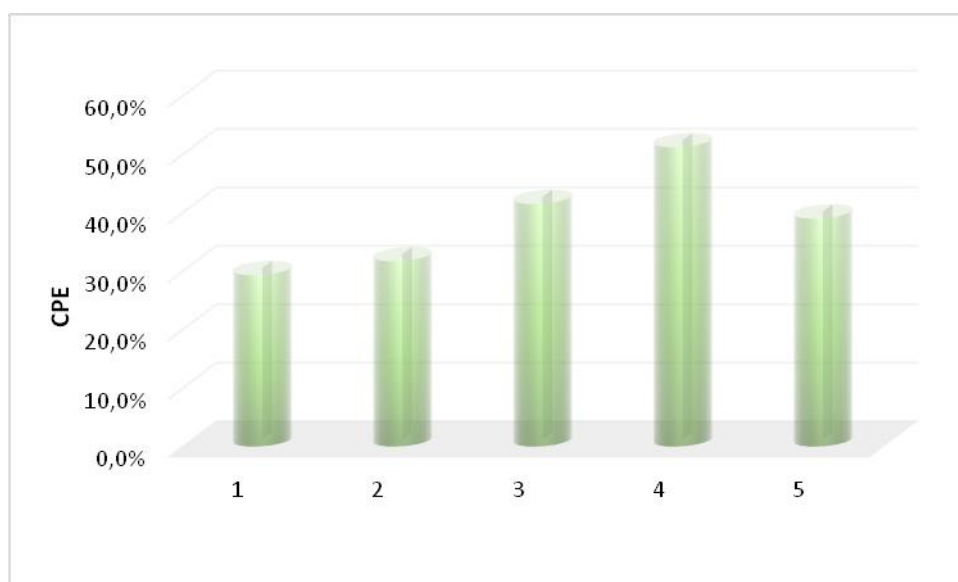

Fig. 4. Caries preventive efficiency of fluorine-containing compounds: 1 – CGD + gel-NaF, 2 – CGD + gel-AHFS, 3 – CGD + gel-I, 4 – CGD + gel-II, 5 – CGD + gel-III

The results of determination of alanine aminotransferase (ALT) activity (Fig.5), whose increased level in serum may indicate the development of hepatitis, demonstrated a lack of hepatotoxic effect for all studied compounds.

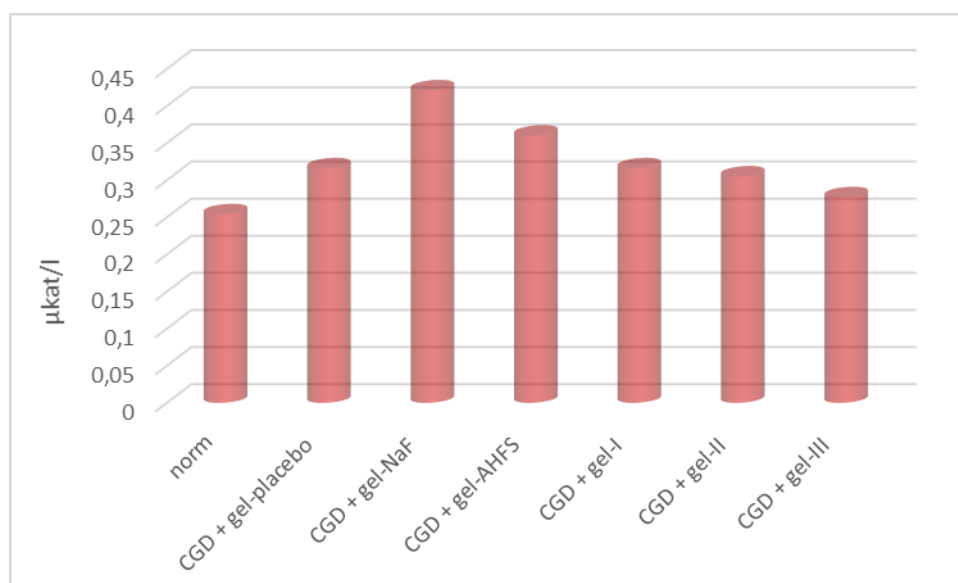

Fig. 5. ALT level under the influence of fluorine-containing compounds: 1 – normal, 2 – CGD + gel-placebo, 3 – CGD + gel-NaF, 4 – CGD + gel-AHFS, 5 – CGD + gel-I, 6 – CGD + gel-II, 7 – CGD + gel-III

A cariogenic diet leads to significant increase in the level of inflammatory markers (activity of elastase, malondialdehyde), and the use of gels with fluoride-containing salts, including complexes **I-III**, is accompanied by a reliable normalization of the levels of both inflammatory markers (Fig. 6).

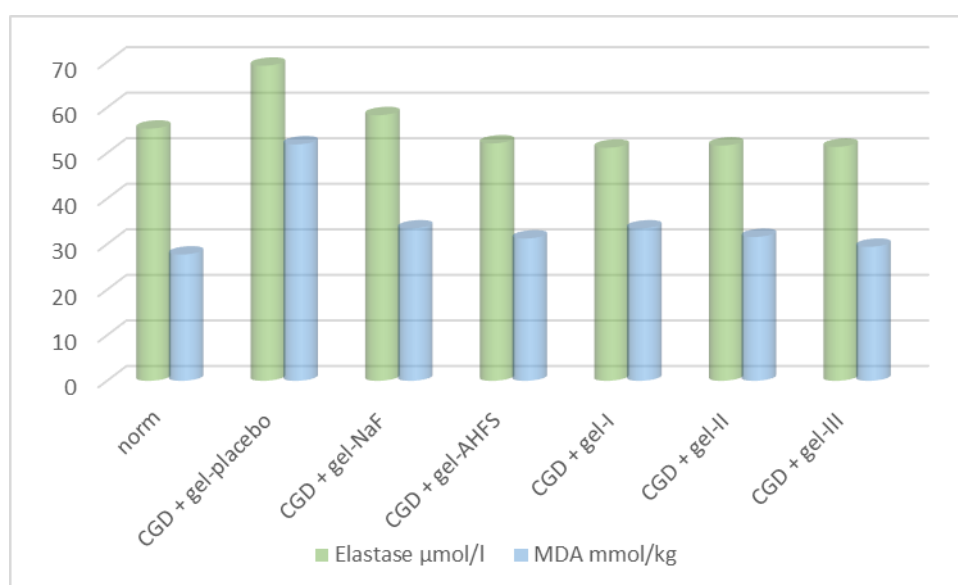

Fig. 6. The level of inflammation markers under the influence of fluorine-containing compounds: 1 – normal, 2 – CGD + gel-placebo, 3 – CGD + gel-NaF, 4 – CGD + gel-AHFS, 5 – CGD + gel-I, 6 – CGD + gel-II, 7 – CGD + gel-III

Conclusions. Three hexafluorosilicates with the compositions $(L^{1-3}H)_2[SiF_6]$ (**I**, **II**, **III**) were obtained as crystalline solids in a good yield (95-99 %) upon interaction of hexafluorosilicic acid with isomeric 2-, 3-, 4-carboxyethylpyridines (L^{1-3}). The crystal structures **I-III** are stabilized by the $NH \cdots F$, $OH \cdots F$ inter-ionic H-bonds and $C-H \cdots F$ contacts. The studied compounds are characterized by high solubility in water and DMSO, and very poor solubility in methanol and ethanol (96%). The results of the determination of the caries prophylactic efficacy of salts in experiments on rats showed that compound **II** exhibits maximum efficiency (51.2 %, 1.75 times exceeding the same index for NaF) with the simultaneous significant improvement in the biochemical parameters of dental pulp and the absence of hepatotoxic effects.

REFERENCES

1. O'Mullane D.M., Baez R.J., Jones S., Lennon M.A., Petersen P.E., Rugg-Gunn A.J., Whelton H., Whitford G.M. Fluoride and oral health // Community Dent. Health. 2016. V. 33. P. 69-99.
2. Whelton H.P., Spencer A.J., Do L.G., Rugg-Gunn A.J. Fluoride revolution and dental caries: Evolution of policies for global use // J. Dent. Res. 2019. V. 98. P. 837-846.
3. Gelmboldt V.O., Kravtsov V.Ch., Fonari M.S. Ammonium hexafluoridosilicates: Synthesis, structures, properties, applications // J. Fluorine Chem. 2019. V. 221, № 5. P. 91-102.
4. Gelmboldt V.O., Anisimov V.Yu., Shyshkin I.O., Fonari M.S., Kravtsov V.Ch. Synthesis, crystal structures, properties and caries prevention efficiency of 2-, 3-, 4-carboxymethylpyridinium hexafluorosilicates // J. Fluorine Chem. 2018. V. 205, № 1. P. 15-21.

CHEMICAL SCIENCES

BICYCLO [5.2.1] DECA-2,6-DIONE. SYNTHESIS AND PROPERTIES

Klimko Yuriy Evgenovich

Ph.D, Ass. prof

Pisanenko Dmitrii Antonovich

Ph.D, Prof

Koshchii Iryna Volodymyrivna

PhD, Ass.Prof

Semonchuk Jana Anatolivna

student

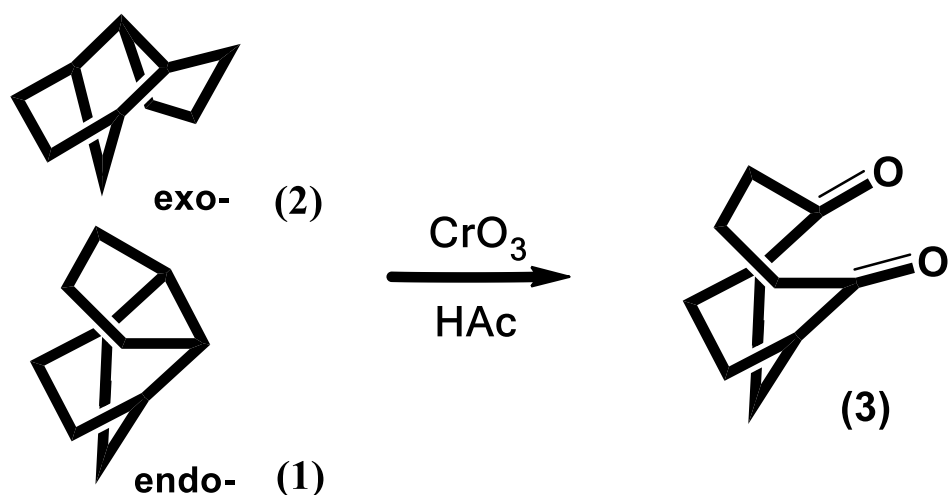
National Technical University of Ukraine

"Kyiv Polytechnic Institute"

Kiyv, Ukraine

Introductions. It is known [1] that chromic anhydride is a selective oxidant of tertiary carbon atoms in cycloalkanes. It was interesting to study the behavior in this reaction of the precursor of adamantane - tricyclo [5.2.1.02,6] decane.

Results and discussion. The interaction of endo- (1) or exo- (2) isomers of tricyclo [5.2.1.02,6] decane with a 17-fold excess of chromic anhydride in acetic acid in 65% yield gave a product whose elemental analysis corresponded to the gross formula $C_{10}H_{14}O_2$. In the IR spectrum of the substance, banding bands of carbonyl valence vibrations were present in the absence of bands characteristic of other functional groups. The oscillation frequency of the C = O group (1710 cm^{-1}) indicated the absence of angular stress in the cycle containing carbonyl groups.

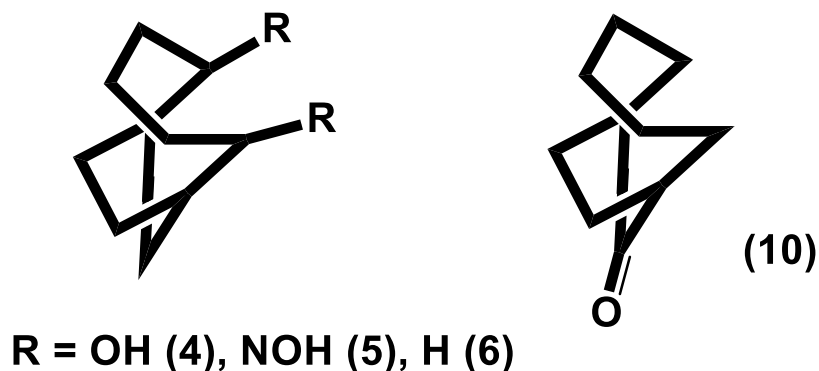
Based on the above data, the structure of the previously described bicyclo [5.2.1] deca-2,6-dione (3) was proposed for the synthesized compound.

The nature of the molecular ion fragmentation of product (3) in the mass spectrum confirmed this addition. PMR spectra with the use of shear reagent gave reason to imagine a high conformational mobility for its molecule.

Indeed, consideration of the Draiding models suggests the possibility of the existence of at least six conformations of the eight-membered cycle, which easily pass into each other

The presence of 13 different carbon atoms in the ^{13}C NMR spectrum corresponds to the degree of symmetry inherent in diketone (3).

Diketone (3) was converted to oxime (5) by the usual method with a yield of 80%. Reduction of product (3) with lithium aluminum hydride and hydrogen on skeletal nickel quantitatively leads to diol (4). Restoration of the diketone (3) by Huang-Minlon with a 50% yield gives the previously described bicyclo [5.2.1] decane (6). As evidenced by GC, a small amount of hydrocarbons (1) and (2) are formed.

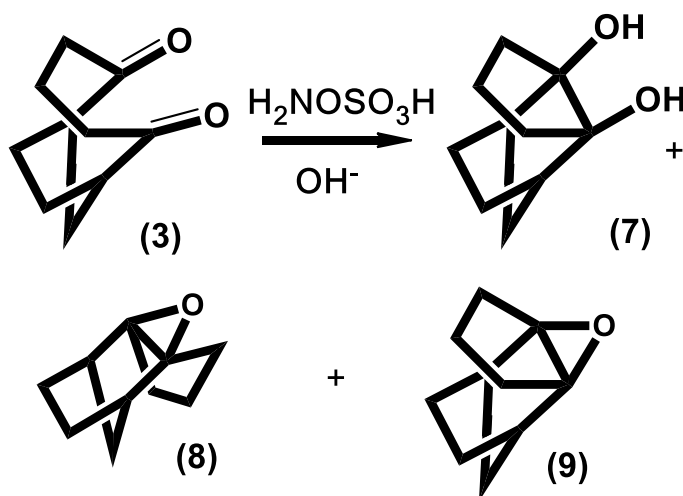

Along with the usual reactions (oxidation, reduction with lithium aluminum hydride, according to Huang-Minlon), the formation of bicyclic derivatives, due to the spatial proximity of the carbonyls, is a short circuit in the tricyclic system. Thus, it is shown that the reduction of sodium in wet ether gives diol (7), which is confirmed by X-ray diffraction analysis. Treatment (3) with hydroxylamine-O-sulfonic acid in an alkaline medium also leads to the formation of diol (7) in a mixture with isomeric epoxides (8) and (9) in a ratio of 2: 1: 1.

The electrochemical reduction of bicyclo [5.2.1] deca-2,6-dione (3) on a mercury electrode in DMF and 80% aqueous dioxane was studied by the methods of polarography, coulometry and electrolysis at a controlled potential. It is shown that in (3) there is a strong mutual influence of carbonyl groups due to the interaction of their localized orbitals. This indicates the possibility of cyclization during electroreduction (3) with the formation of tricyclo [5.2.1.0^{2,6}] deca-2,6-diol (7).

Coulometric research has shown that the process of electroreduction is two-electron.

Preparative electrochemical reduction (3) was performed on a mercury cathode at a potential of -2.2 V (relative nas.k.e.) in aqueous dioxane containing 0.1 M tetraethylammonium bromide. The isolated compound (7) was identified by ¹H, ¹³C NMR and mass spectra. The yield was 61%. According to polarography, GLC and TLC process is selective, but the isolation of compound (7) is hampered by its increased solubility in water.

The structure of these products was confirmed by IR, ¹³C NMR and mass

spectra. Elemental analysis corresponds to gross formulas.

For the final identification of the hydrocarbon (6), its counter-synthesis was performed with bicyclo [5.2.1] deca-10-one (10), which was synthesized by the method [2]. Huang-Minlon reduction (10) synthesized a hydrocarbon with a yield of 50%, which is identical to bicyclo [5.2.1] decane (6) by GC and IR and PMR spectra.

Conclusions. Thus, we can conclude that a new, fairly simple path to various derivatives of the bicyclo [5.2.1] decan system has been discovered. It is of interest as a model for studying mechanisms and conformational analysis [3]. Based on this, we considered it important to optimize the method of synthesis of bicyclo [5.2.1] deca-2,6-dione (3).

Table 1

Optimization of diketone synthesis technique (3)

experiment	Excess of oxidant, mol	Temperature, °C	Time, h	Yield of diketone (3), %
1	17	15-20	2	65
2	10	13-15	2	47
3	6	40	2	47
4	6	30-35	4	65

Chromic anhydride, which was obtained from sodium dichromate and an equivalent amount of sulfuric acid immediately before the reaction, was used as an oxidant. As can be seen from the data in table 1, the reduction of the molar excess of chromic anhydride (while maintaining other reaction conditions) significantly reduces the yield of the product (experiment 2). Although an even greater decrease in the excess while increasing the reaction temperature stabilizes the yield (experiment 3). and increasing the time by 2 times compared to previous experiments increases the yield to baseline. A further increase in time and temperature (while maintaining a 6-fold excess) reduces the yield of diketone.

Materials and methods The following devices were used to obtain spectral data: IR spectra - "UR-10", ¹³C NMR spectra - "Bruker VP-60", PMR spectra - "BS-487-C Tesla" 80 MHz, mass spectra - "Varian MAT -CH-6 ". Chromatograph "Цбер-102" was used for GC.

Bicyclo [5.2.1] deca-2,6-dione (3). To 100 g of sodium dichromate add 16.5 ml of water and 18 ml of 94% sulfuric acid. Then, under ice-cooling, a solution of 10 g of hydrocarbon (1) or (2) in 125 ml of glacial acetic acid is gradually added dropwise. The temperature is brought to 35 oC and kept for 4 hours. After cooling, the reaction mass is neutralized at 10-15 oC with a concentrated solution of KOH. Extract 5x150 ml of ether or chloroform. After evaporation of the solvent, the residue is crystallized from ether. Yield 8 g (65%), so top. 62-65 ° C. IR spectrum (cm^{-1} , CCl_4): 1710. ^{13}C NMR spectrum (δ , ppm, CDCl_3 , HMDS): 212.25 (C2, C6), 49.66 (C1, C7), 37.40 (C3, C5), 29.26 (C4), 23.07 (10), 21.92 (C8, C9). Mass spectrum m/z (% of max peak): 31 (41), 39 (29), 41 (45), 42 (45), 55 (100), 67 (37), 97 (91), 125 60), 163 (23). Found, %: C 71.20, 71.15; H 8.97, 8.69. $\text{C}_{10}\text{H}_{14}\text{O}_2$. Calculated, %: C 71.13; H 8.83.

Bicyclo [5.2.1] deca-2,6-dione dioxime (5). To a solution of 2.1 g of NaOH in 20 ml of ethanol is added a solution of 3.14 g of hydroxylamine sulfate in 5 ml of water and a solution of 1 g of diketone (3) in 15 ml of water. Boil for 24 hours. After filtration, the reaction mass is evaporated. The residue is extracted with ether. The solvent is removed in vacuo and the residue is crystallized from acetone. Yield 0.9 g (80%), so top. 197-199 ° C. IR spectrum (cm^{-1} , KBr): 1450, 3250. PMR spectrum (δ , ppm, CD_3OD , HMDS): 1.25-3 (14H). Mass spectrum, m/z (% of max peak): 39 (80), 53 (40), 67 (100), 79 (42), 120 (35), 196 (6). Found, %: C 61.14, 61.21; H 8.27, 8.34; N 13.76, 13.71. $\text{C}_{10}\text{H}_{16}\text{N}_2\text{O}_2$. Calculated, %: C 61.19, H 8.23, N 14.27.

Bicyclo [5.2.1] deca-2,6-diol (4). 1. To 5 ml of absolute ether add 0.125 g of LiAlH_4 . With stirring, a solution of 1 g of diketone (3) in 20 ml of ether is added dropwise. Boil under reflux for 2 hours. Prepare and add a 10% solution of sulfuric acid until complete dissolution of the precipitate. The aqueous layer was extracted with 3x30 ml of ether. After drying, the ether is removed. The residue is crystallized from benzene. Yield 1 g (98%), so top. 164-167 ° C. IR spectrum (cm^{-1} , KBr): 3300. PMR spectrum (δ , ppm, CDCl_3 , HMDS): 3.63 (2H), 2.00 (2H), 1-2.5 (14H). Found, %: C 70.00, 70.11; H 10.57, 10.65. $\text{C}_{10}\text{H}_{16}\text{O}_2$. Calculated, %: C 70.54; H 10.68.

2. Seat 4 g of diketone (3) in 60 ml of water and 1 g of Ni-Re in a flask with a magnetic stirrer. Stirred at a hydrogen pressure of 101.3 kPa and a temperature of 60

°C for 24 hours. The catalyst is filtered off. The filtrate is extracted with 5x100 ml of ether. The solvent is removed in vacuo and the residue is crystallized from benzene. Yield 3.8 g (98%). The product is identical to that obtained in case 1.

Bicyclo [5.2.1] decane (6). 1. To 6 g of diketone (3) add 36 ml of diethylene glycol, 10.2 g of powdered KOH and 12 ml of 98% hydrazine hydrate. Boil for 4 hours. The hydrazine hydrate is distilled off with water. The temperature is raised to 190-200 oC and diethylene glycol with the reaction products is distilled off. The distillate is diluted with water and extracted with hexane.

After drying, the solvent is evaporated. The residue is passed through a column of silica gel L (40 - 100 μ) in hexane. Collect the fraction $R_f = 0.8$. Yield 2.5 g (50%), so top. 52-54 oC (from acetic acid). GC (apiezone L, 15% on chromaton W, 3 g, 132-250 oC, helium 40 ml/min) 414 s, 98% (6), 201 s, 2% (1, 2). IR spectrum (cm^{-1} , mp): 1460. ^{13}C NMR spectrum (δ , ppm, CDCl_3 , HMDS): 36.10 (C1, C7), 34.70 (C4), 33.5 (C3, C5), 28.7 (C2, C6), 26.0 (C10), 23.9 C8, C9). PMR spectrum (δ , ppm, CCl_4 , HMDS): 2-2.25 (2H), ppm, 0.5-2.1 (16H), ppm Mass spectrum, m/z (% of max. Peak): 27 (100), 32 (29), 138 (1). Found, %: C 86.80, 86.75; H 13.09, 13.15. $\text{C}_{10}\text{H}_{18}$. Calculated, %: C 86.89; H 13.11.

2. To 1 g of ketone (7) add 10 ml of diethyl glycol, 0.6 g of KOH and 1 ml of 98% hydrazine hydrate. Next, the experiment was performed analogously to case 1. Yield 0.45 g (50%). The product is identical to that obtained in case 1.

LITERATURE

1. Bingham R. C., Schleyer P. R. Synthesis of Bicyclic Derivatives by Oxidation with Chromic Acid. – J. Org. Chem., 1971, vol. 36, p. 1198-1205.

2. Guttshe C. D., Baum J. W. 4-Substituted Bicyclo [5.2.1] decan-10-ones. – Org. Prep. Proced., 1969, vol. 1, p. 35-38.

3. Зефирова Н.С., Ткач С.С., Чижов О.С. Каркасные и полициклические соединения. Молекулярный дизайн на основе принципа изоморфного замещения. М.: ВИНТИ, 1979. 82 с.

TECHNICAL SCIENCES

ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАСОБИ БРОНЕЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ. ТЕРМІНИ ТА ВИЗНАЧЕННЯ

Сєдов Святослав Геннадійович,
к. т. н., начальник науково-випробувального відділу

Бузницький Вадим Вадимович,
провідний науковий співробітник

Колодюк Олександр Олександрович,
науковий співробітник

Саковець Василь Васильович,
ад'юнкт науково-випробувального відділу
Науково-випробувальний відділ

Панасевич Людмила Анатоліївна,
молодший науковий співробітник науково-дослідної
лабораторії правового забезпечення військ (сил)
кафедри правового забезпечення
Національний університет оборони України
імені Івана Черняховського
м. Київ, Україна

Вступ. Станом на 2022 рік, попри колосальну роботу пророблену Збройними Силами України з імплементації стандартів НАТО існує ряд бар'єрів, щодо їх повноцінного використання на різних стадіях життєвого циклу засобів індивідуального захисту.

Мета та методи дослідження. Метою даного дослідження є опрацювання пропозиції для відпрацювання нормативного документу Міністерства оборони України зі стандартизації, що формуватиме основний понятійний апарат за напрямком індивідуальних засобів бронезахисту військового призначення в Збройних Силах та інших військових формуваннях України.

Результати дослідження. Так, серед ряду проблемних питань можна виділити недосконалість українського перекладу ряду стандартів НАТО, що формують вимоги до засобів індивідуального захисту та методів їх випробувань. Серед таких стандартів можна відмітити:

1. Військовий стандарт 01.301.002 (Видання 2). Речове забезпечення. Визначення класу захисту та процедура оцінювання індивідуальних засобів бронезахисту. Протикульовий та протиосколковий захист (імплементований в Збройних Силах України STANAG 2920 Edition 3 / AEP 2920 Edition A Version 2. Classification of personal armour. Procedure for evaluation and classification of personal armour. Bullet and Fragmentation Threats) [1].

2. Військовий стандарт 01.301.007 (Видання 2). Речове забезпечення. Небалістичні методи випробування та критерії оцінювання балістичних шоломів [2].

3. Військовий стандарт 01.301.020 (Видання 1). Речове забезпечення. Критерії дизайну бронезилету модульного. (імплементований в Збройних Силах України STANREG 2911 Edition 3 / AEP 2911 Edition A Version 1. Design criteria for body armour carriage system [3].

Фактично причинами виникнення даної проблеми можна вважати:

- прямий переклад вище вказаних нормативних документів зі стандартизації фахівцями-лінгвістами без залучення спеціалістів з матеріалознавства, балістики, технологів, тощо;

- різні, хоча і близькі, визначення засобів індивідуального бронезахисту, їх конструкції, конструктивних елементів (складових частин) та матеріалів з яких вони виготовляються, а також окремих їх характеристик.

Аналіз порядку прийняття документів зі стандартизації за напрямком засобів індивідуального бронезахисту військовослужбовців в НАТО свідчить, що:

1. Основним органом, що формує загальні вимоги до засобів індивідуального захисту військовослужбовців, у тому числі бронезахисту, на рівні НАТО є постійно діюча група (3 рівня) Combat Clothing, Individual

Equipment and Protection Group–CCIEP (Група “Бойова уніформа, індивідуальне спорядження та захист”);

2. Ця група структурно входить в групу (2 рівня) Land Capability Group of Dismounted Soldiers Systems–LCGDSS (Група спроможностей систем солдат, що діють в пішому порядку);

3. В свою чергу група LCGDSS входить до складу групи (1 рівня) NATO Army Armaments Group–NAAG (Групи з озброєння сухопутних військ НАТО), яка входить до складу Conference of National Armaments Directors–CNAD (Конференція національних директорів озброєнь).

4. Конференція національних директорів озброєнь є вищим дорадчим комітетом Ради Північноатлантичного Альянсу з питань озброєнь.

Група CCIEP працює за напрямком засобів індивідуального захисту від загроз:

- балістичного характеру (Ballistic);
- уламкового характеру (Fragmentation);
- вогню та спалаху (Flame and flash);
- вибуху (Blast);
- лазера (Laser);
- шуму (Noise);
- не балістичного характеру (Non-ballistic);
- виявлення (Concealment);
- перенавантаження (Burden);
- дружнього вогню (Fratricide);
- навколишнього середовища (Environmental);
- ХБРЯ характеру (CBRN).

У подальшому дослідження були направлені на вивчення документів зі стандартизації, словників, довідників та глосаріїв націй, що формують наукове ядро групи CCIEP. Визначення основних термінів, понять, їх тлумачення, посилення на документи якими вони визначені, а також український фаховий переклад наведено у Таблиці 1.

Таблиця 1

Терміни та поняття

Термін англійською мовою	Визначення терміну англійською мовою	Термін українською мовою	Визначення терміну українською мовою
1	2	3	4
Armor	Any physical protective covering, such as sheet metal, used on ships, airplanes, etc., or on person, against projectiles or fragments [4]	Бронезахист (броня) (в США)	Будь-яке фізичне захисне покриття, наприклад листовий метал, що використовується на кораблях, літаках тощо, або на особі, від ураження снарядами або осколками
Armour ⁴	An item or material provided for protection against ballistic threats[5]	Бронезахист (броня) (в НАТО)	Предмет або матеріал, що призначений захищати від балістичних загроз
Armored clothing	Clothing provided with protective armor, as in flak jacket. Often called 'body armor'[4]	Броньований одяг	Одяг, що постачається з захисною бронею (бронезахистом), як в проти-осколковому жилеті. Часто називається "панцир"
Body armor	Armored clothing [4]	Бронезахист тіла (панцир)	Броньований одяг
Bullet	The projectile fired, or intended to be fired, from small arm [4] A specific projectile type, that is fired from a cartridge case in a small arm e.g. handgun, sub-machine gun or rifle [20]	Куля	Снаряд, що вистрілено або призначений для пострілу з стрілецької зброї Конкретний тип снаряду, який вистрілюється з гільзи набою стрілецької зброї, наприклад пістолета, кулемета чи гвинтівки
Eye Protection ⁵	Any type of safety glasses, goggle or visor designed to keep foreign matter out of the eyes[5]	Захист очей	Будь-які захисні окуляри, маски або забрала, призначені для захисту очей від потрапляння сторонніх предметів
Face Protection	Any type of protector to protect the face against a ballistic threat. This category includes protectors made of polycarbonate or other plastic materials, composite materials or metals[5]	Захист обличчя	Захисний виріб будь-якого типу, що захищає обличчя від балістичних загроз. Ця категорія включає захисні вироби виготовлені з полікарбонату або інших пластичних матеріалів, композитних матеріалів або металів
Fragment	A piece of an exploding or exploded bomb, shell, or the like [4]	Осколок	Частина (шматок) бомби, снаряду тощо, що вибухає або вибухнула
Fragment Simulator	A projectile for ballistic test firings designed to simulate the effect of munition fragments [5]	Імітатор осколків	Снаряд для пострілу під час балістичних випробувань, розроблений, щоб зімітувати вплив типових осколків боєприпасів
Fragment Simulating Projectile (FSP)	A projectile of a specific material, shape and size for ballistic test firings so that the effect of typical munition	Снаряд імітатора осколків	Снаряд, що виготовлений з конкретних матеріалів, форм та розмірів для пострілу під час балістичних випробувань, щоб

	fragments can be simulated [5]		зімітувати вплив типових осколків боєприпасів
Hard Armour	A plate shaped item provided for protection against ballistic threats composed of inflexible material [5]	Жорсткий бронезахист (бронеелемент)	Предмет у формі пластини на основі негнучких матеріалів, що забезпечує захист від балістичних загроз
Hard armour stand alone	A hard armour to be used without a soft armour component[5]	Самостійний жорсткий бронезахист (бронеелемент)	Жорсткий бронезахист (бронеелемент), що використовується без м'якого бронезахисту (бронеелемента)
Hard armour in conjunction	A hard armour (plate) to be used and tested in front and parallel with an soft armour component[5]	Комплексний жорсткий бронезахист (бронеелемент)	Жорсткий бронезахист (бронеелемент), що використовується та перевіряється паралельно з компонентами м'якого бронезахисту (бронеелемента)
Helmet	Any special piece of headgear designed to protect the wearer from shell fragments, crash injury, cold, etc.[4]	Шолом	Будь-який спеціальний зразок головного убору, що розроблений для захисту користувача від осколків снарядів, травм під час аварій, холоду тощо
Personal armour	An item of armour that is worn or carried by an individual [5]	Індивідуальний бронезахист	Предмет бронезахисту, що вдягнуто або переноситься індивідом (особою)
Small arms	All gas-propelled, tube-type weapons firing a ballistic projectile with a diameter (calibre) up to and including 20 mm [5]	Стрілецька зброя	Вся зброя на основі дії газів, ствольного типу балістичний снаряд якої діаметром (калібром) до 20 мм включно
Soft armour	Material or component composed of one or multiple layers of a flexible material used to provide ballistic protection (typically against fragmentation or low velocity hand guns) [5]	М'який бронезахист (бронеелемент)	Матеріал або пакет матеріалів, що складається з одного або декількох шарів гнучкого матеріалу, що використовується для забезпечення балістичного захисту (як правило, осколків або рушниць)

Висновок. Проведене дослідження може свідчити про те, що Україна попри наявний вітчизняний потенціал та наявність усієї необхідної інформації щодо стандартизації засобів індивідуального захисту військовослужбовців в арміях НАТО Україна користується власним понятійним апаратом засобів індивідуального бронезахисту військовослужбовців, що відрізняється не лише від аналогічних у НАТО, а і від того, що поширений на теренах СНД.

Інформація отримана під час проведення даного дослідження дозволяє приступити до відпрацювання проекту військового стандарту Міністерства оборони України “Речове забезпечення. Індивідуальні засоби бронезахисту. Терміни та визначення”, що дозволить в подальшому використовувати єдиний

понятійний апарат, що відповідає міжнародній практиці.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Військовий стандарт 01.301.002 (Видання 2). Речове забезпечення. Визначення класу захисту та процедура оцінювання індивідуальних засобів бронезахисту. Протикульовий та протиосколковий захист (імплементований в Збройних Силах України STANAG 2920 Edition 3 / AEP 2920 Edition A Version 2. Classification of personal armour. Procedure for evaluation and classification of personal armour. Bullet and Fragmentation Threats).
2. Військовий стандарт 01.301.007 (Видання 2). Речове забезпечення. Небалістичні методи випробування та критерії оцінювання балістичних шоломів.
3. Військовий стандарт 01.301.020 (Видання 1). Речове забезпечення. Критерії дизайну бронезилету модульного. (імплементований в Збройних Силах України STANREG 2911 Edition 3 / AEP 2911 Edition A Version 1. Design criteria for body armour carriage system.
4. United States Air Force Dictionary, <https://play.google.com/books/reader?id=CDYp9BX3GwwC&hl=ru&pg=GBS.PA1>.
5. ISO 14876-1:1999 Protective clothing - Body armour - part 1: General requirements.
6. ISO 14876-2:1999 Protective clothing - Body armour - part 2: Bullet resistance - requirements and test methods.
7. MIL-STD-3027 Performance Requirements and Testing of Body Armor.
8. HOBAS (2017). The Home Office Body Armour Standard (2017).
9. NIJ Standard-0101.06. Ballistic Resistance of Body Armor.

PEDAGOGICAL SCIENCES

PROBLEMS IN TEACHING THE FOREIGN LANGUAGES IN CONDITIONS PANDEMICS

Mikadze Manana,

Full- Professor

Akaki Tsereteli state University

Kutaisi, Georgia

Abzianidze Leila,

Full- Professor

Akaki Tsereteli state University

Kutaisi, Georgia

Annotation: The creation of a new paradigm – the communicative paradigm (communicative approach) – made changes in the didactics of teaching foreign languages, thereby the learning process acquired a communicative aspect. Emphasis is placed on the use of words in a real world. In the training center there is a student who participates in an interactive process. New World dictates new laws in this volume and in pandemics in the field of education: our teachers do not simply have to pass information, but make them, give them the opportunity to try new and different methods, learn a different method and learn more.

In the online platform of discussion and argumentation, in their expectation, an important act of social activity takes place, in which case the student shows himself develops his own skills. The importance of discussions on the online platform – one of the most important pedagogical missions, which is still very much flying in the universities in all peace and the pandemic of the corona virus has led a wide use of evidence and this is done.

The article deals with the use of those innovative approaches and technologies that are necessary for the modern educational process. Media technologies are actively implemented in Georgia. There are Georgian Internet-resources, which could

be successfully used by both teachers and students. They make an educational process to be more interesting and versatile. In the context of modern requirements to the goals of foreign language teaching, the status of both a student and a teacher changes from the "teacher-student" scheme to the technology of personal-oriented learning in close cooperation.

Keywords: communication paradigm, online platform, pandemic

The creation of a new paradigm – the communicative paradigm (communicative approach) – has made changes in the didactics of teaching foreign languages, thus the learning process has acquired a communicative aspect. The emphasis is on the use of languages in the real world. At the center of learning is the student who participates in the interactive process. The new world dictates new laws to us, including in the era of a pandemic in the field of education: we educators should not just transmit information, but guide them, give them the opportunity to try new and different learning methods, and always help when additional help is needed.

The methodology and didactics of teaching foreign languages to solve the main problems refers to such studies, which examine the relationship between language, speech and thinking, thinking and communication, cognitive and communicative aspects of the world.

Through the principle of variability, an educational institution can choose any model of the pedagogical process. In such conditions, the teacher is free to choose the application of those innovative models and teaching technologies, without which the modern educational process is impossible. Innovative phenomena determine the transition from the knowledge paradigm of the pedagogical process to personality, from “informativeness” to interactive teaching methods.

The problem of teaching foreign languages in educational institutions requires a systematic analysis of speech and thinking from psycholinguistic, linguistic and psychological positions. The most effective means of developing thinking is simulation modeling. The approach provides an imitation of professional activity, its most important typical elements. Its use in the classroom develops communication

skills, the habit of self-control; thanks to the use of simulation modeling, the lesson becomes more lively, interesting, informative, and the students is given the opportunity to express his feelings, thoughts, assessments more often; in other words, he thinks in a foreign language.

For the development of professional skills and abilities of teaching a foreign language, such means as communication are used – a dialogue related to professional information, analysis of social and professional situations, performing creative tasks of specialized content, role-playing games.

As practice shows, the effect of using innovative technologies becomes more noticeable for the development of professional skills and abilities, when these technologies are used in the system of classes and ensure the development of the entire range of skills and abilities, which, in turn, forms a productive base for the student for his active profiling in life. information, analysis

In the online platform, discussion and argumentation, in turn, is an important act of social activity, including allowing the student to show himself, develop his skills. This issue is considered, its relevance.

Discussion can be viewed as a method of interactive learning and as a special technology. As a method, discussion is actively used to organize intensive mental and value-oriented activity of students in other technologies and teaching methods: socio-psychological trainings, business games, analysis of various situations and problem solving.

The learning effect of the discussion is determined by the opportunity provided to the participant to receive a variety of information from interlocutors, demonstrate and improve their competence, apply existing knowledge in the process of jointly solving learning problems.

The developing function of the discussion is associated with stimulating the creativity of students, developing their ability to analyze information and reasoned, logically built proof of their ideas and views, with an increase in the communicative activity of students.

The influence of the discussion on the student's personal development is due to

its **value-oriented orientation**, the creation of favorable conditions for the manifestation of individuality, self-determination in existing points of view on a particular problem, the choice of one's position; to form the ability to interact with others, listen and hear others, respect other people's beliefs, accept an opponent, find common ground, correlate and coordinate one's position with the positions of other participants in the discussion.

For an effective discussion, the following conditions are necessary:

- Awareness and preparedness of students for discussion, fluency in the material,
- The correct use of the concept used in the discussion,
- The correctness of behavior, the inadmissibility of statements that offend the opponent's personality, etc.

We distinguish several stages of the discussion.

1) introduction to the discussion:

At this stage, a problem situation is presented; demonstration of a video clip and materials (articles, documents); role play of a problem situation; analysis of contradictory statements – a clash of opposing points of view on the problem under discussion; posing problem questions.

2) discussion of the problem:

Participants exchange views on each issue. The purpose of the stage is to collect a maximum of opinions, ideas, suggestions, correlating them with each other.

And this is where things get complicated. Because you need:

- monitor compliance with the regulations;
- provide everyone with the opportunity to speak out, support and stimulate the work of the least active participants through questions;
- avoid deviations from the topic of discussion;
- prevent the transition of the discussion into an argument for the sake of an argument;
- make sure that the discussion does not move to the level of interpersonal confrontation and conflict;

- to stimulate the activity of the participants in case of a decline in the discussion.

3) summing up the results of the discussion:

- Developments by students of an agreed opinion and the adoption of a group decision;
- The attitude of students to further understanding the problem and finding ways to solve it;
- Joint assessment of the effectiveness of the discussion in solving the problem under discussion, the positive contribution of each to common work.

As in any job, there are little secrets when conducting a discussion, for example, techniques that increase the effectiveness of a group discussion:

- Clarifying questions encourage clearer formulation and argumentation of thoughts (“How will you prove that this is true?”);
- Paraphrase – repetition by the leader of the statement to stimulate rethinking and clarification of what was said (“Are you saying that...?”, “I understand you so?”);
- Demonstration of misunderstanding – prompting students to repeat clarify the judgment (“I do not quite understand what you mean);
- “Doubt” – allows you to filter out weak and ill-conceived statements (“Is this true?”, “Are you sure what you are saying?”);
- “Alternative” – the facilitator offers a different point of view, focuses on the opposite approach;
- “Attacking statement” – the presenter expresses a judgment, knowing that it will cause a sharp reaction and disagreement of the participants, the desire to refute this judgment and state his point of view;
- “No-strategy” – the facilitator denies the statement of the participants without substantiating his denial (“It can’t be”).

One of the biggest mistakes of the teacher – The discussion is considered incomplete if it is not analyzed.

It is essential to sum up the lesson. The conclusions reached by the participants

in the discussion are analyzed, the main points of a correct understanding of the problem are emphasized, the logic fallacy of statements, and the inconsistency of individual comments on specific issues of the discussion topic are shown. Attention is drawn to the content of speeches, the depth and scientific nature of the arguments, the accuracy of the expression of thoughts, the correctness of the use of concepts. The ability to answer questions, use methods of evidence and refutation, and use various means of polemics is assessed. These are the main points that helped us to make the lectures interesting and informative.

The purpose of the training is to provide the student with knowledge that allows him to communicate in a foreign language, as well as to understand, process and analyze oral and written texts (reports, official letters, interviews, essays, biographies, publications, excerpts from literary texts, etc.). Give oral and written explanations, express your own opinion.

Observation of the process of teaching foreign language has raised the need to use various innovative technologies during the pandemic.

Innovative trend in teaching a foreign language. Innovative methods are aimed at more effective development and adaptation of the individual (both social and professional) within the modern changing society.

Multilateral method. The modern multilateral method is based on the following principles of the so-called "Cleveland Plan" (1920): 1. A foreign language cannot be learned by rote memorization, since it is created individually. Accordingly, priority should be given to the student's spontaneous speech; 2. Language is culture, i.e. cultural knowledge is transmitted when learning a language through authentic language material; 3. Each lesson should focus on only one focus, i.e. in one lesson, the student learns to guess only one selected unit; 4. Grammar and vocabulary are studied in measured parts in a strict logical sequence. All four skills of speech action must be included in the learning process. The studied material is presented by long dialogues and exercises in the form of questions and answers.

Texts memorized by this method, as a rule, form the student's ideas about the culture of the country of the language being studied, although the role of the teacher

here limits the possibility of creative use of the material studied by the student in direct communication.

Natural method. Its goal is to achieve knowledge of a foreign language at an intermediate level. The teacher never pays attention to mistakes made in speech, and this can interfere with the development of speech skills. The early productive period begins when students' passive vocabulary reaches approximately 500 lexical units.

From the point of view of pedagogy, the main component of the innovative approach is the cognitive approach (Activity Approach). It is based on the understanding that the functioning and development of the individual, as well as the interpersonal relationships of students, is determined by the goals, content and objectives of socially significant activities.

Active learning. This method is aimed at organizing the development of the personality, its self-development and self-organization. The main principle is that the student is the creator of his own knowledge. At the present stage of teaching foreign languages, active learning, of course, is a priority, since effective management of educational and cognitive activity is possible only when it is based on the active mental action of the student.

The use of innovative technologies in teaching a foreign language implies the use of such psychological approaches (cognitive, positive, emotional, motivational, optimistic, technological) that are aimed at the students' personality.

Teaching a foreign language through the use of the internet. The introduction of information and communication technologies in the learning process is developing at a remarkably fast pace. The use of Internet technologies in the classroom is an effective factor for the development of students' motivation. In most cases, working at a computer stimulates them. Today, the prospects for using the Internet are very wide. This may be correspondence with English-speaking people using e-mail; participation in various international Internet conferences, seminars and other projects, creation and placement of sites and presentations on the network; skype work. Also, students are interested in the process of creating Internet resources, which is characterized by innovation, relevance and creativity.

The introduction of new media is actively carried out in our country. There are Georgian Internet resources (e.g., www.readwritethink.org, www.ascd.org, <http://espnet.eu>), that can be used by teachers and students, which in turn makes learning more diverse and interesting.

Language portfolio as one of the promising means of teaching a foreign language. In modern conditions, the language portfolio is determined by a package of those working materials that represent the experience or result of a particular educational activity. Such a set of materials gives the student and the teacher the opportunity to analyze the results of educational activities accumulated in the language portfolio, assess the volume of educational activities, determine the success and progress of the student.

The importance of discussion in the online platform is one of the most important pedagogical missions that has been developing for many years in universities around the world, and the corona virus pandemic has led to wide spread use and once again proves the importance of this direction.

In conclusion, we can say that the development, improvement and optimization of foreign language teaching methods has always been and remains one of the urgent tasks in the field of education. Studies have shown that the study of foreign languages today is impossible without an innovative approach. From modern requirements for the goals of learning foreign languages, it follows that the status of the student and teacher is changing and the “teacher-student” scheme is moving to the technology of student-centered learning in close cooperation.

REFERENCES:

1. Daushvili N., “New media technologies in the process of study and learning”.
(file:///C:/Users/Admin/Downloads/2089%20(1).pdf)
2. Devon C. Duhaney, „TECHNOLOGY AND THE EDUCATIONAL PROCESS: TRANSFORMING CLASSROOM ACTIVITIES“ Int'l J of Instructional Media Vol. 27(1), 2000
3. (<https://moluch.ru/archive/52/6837/>)

4. Gary Motteram “The benefits of new technology in language learning”, 2013, (<https://www.britishcouncil.org/voices-magazine/the-benefits-new-technology-language-learning>)

5. Mostyaeva I. V. „ACTIVITY APPROACH IN THE EDUCATIONAL PROCESS FOR THE PREPARATION OF FUTURE INFORMATICS TEACHERS“. The International Conference on the Transformation of Education proceedings Held by SCIEURO in London, 22-23 April 2013, Vol.2, p.103-108. (<http://scieuro.com/activity-approach-in-the-educational-process-for-the-preparation-of-future-informatics-teachers/>)

SOFTWARE MUSIC AS THE BEST TOOL FOR CHILD DEVELOPMENT

Tkhilava Magda

associate professor

Akaki Tsereteli state University

Kutaisi, Georgia

Annotation: The content of the sacramental music, which is created on a specific topic, is given in a special verbal explanation or in the title of the work. The story can be fabricated by the composer himself, taken from a literary work, historical, contemporary, philosophical and others. They play important role in shaping musical tastes. They have a peculiar original musical expression that has its roots in national folklore. That is why many of them have been established in the children's learning repertoire.

Keywords: Folklore, musical plays, motivation.

The issue of music education of the adolescent generation has been paid attention to in Georgia since ancient times. Children's music, as an independent genre, occupies a very important place in the development of Georgian musical culture. It has a long history of development. Among the musical genres, the song is the most popular and ancient. In kindergarten and junior school years, children mostly learn and listen to musical works that have a certain text, which is less conducive to the development of children's perception of artistic content and evaluative attitude towards the work. Therefore, it is not allowed to limit the singing repertoire to the lesson. From an early age, adolescents should be familiar with the complex and varied language of music, it is necessary to pay some attention not only to the content of the verbal text of the work, but also to focus on the musical material, perception and evaluation of its artistic content. Children should be able to access the artistic content of a work through emotional emotion by listening to non-text music. Software music helps us to solve this problem.

The teacher should remember that listening to the work in the early stages of

teaching should develop a positive attitude towards music, he should become natural and understandable to him, so each lesson is loaded with pleasant emotions.

The content of musical instruments created on a specific topic (story) is given in a special verbal definition (program) or in the title of the work. The story can be fabricated by the composer himself, taken from a literary work, historical, contemporary, philosophical and others. Such works may be a small form of instrumental play (for example, M.Davitashvili's "Little Shepherd"; Al. Machavariani's "Off"; N.Gudiashvili's "Doll's Complaint", "Catch"; N. Gabunia's "Mamlakintsa"; N.Kipshidze's "Dream", "Missing"; Tchaikovsky's "Doll Sickness"; Mussorgs's "Hut on Chicken Feet". Or symphonic works (Liszt's symphony "Dante", according to Dante's "Divine Comedy"; Berlioz's "Fantastic Symphony"; R. Lagidze's orchestral play "Sachidao"; D.Toradze's symphony "Praise to Nikortsminda"; S. Nasidze's symphonies "Dalai", O.Taktakishvili's symphonic poem "Scarce"... The software helps the listener to understand the content, while the performer helps to convey the author's intentions correctly. Software is mainly characteristic of musical romanticism.

Software plays are provided in collections for children. Along with the introduction to the classical heritage for the musical upbringing of children, great importance is attached to the study of national musical culture. This is what Georgian composers consider, who apply works of different genres and forms for children. Children's instrumental music is especially rich in software works. The cycle of Andria Balanchivadze's piano plays "Flowers" is noteworthy in this regard. In this collection, the composer takes into account the age characteristics of the child, the main thing for the author is the inner world of the adolescent, feeling, emotion. A.Balanchivadze wanted the flower character to move to a living being so that the child could feel how this or that flower lives and not how it looks. We explain to the children that in the play "Chamomiles" Balanchivadze used Khorumi. As the chamomiles grow in groups, the composer imagined as if the children gathered together were united and having fun. Balanchivadze's cycle of plays "Flowers" is an excellent musical sketch, which reveals the inner world of a child.

Georgian children's music is enriched by Ales Machavariani's music collection – "12 children's piano plays". Each work of the cycle is distinguished not only musically – artistically, but also by the title ("Morse code", "Garden", "Dance", "Caravan", "Ball", "Doll Parade", "Guests are falling apart", "Little Tarantella", "Prelude", "Dance of Bianca", "Arghnuli", "Impromptu"). Each play in the cycle unusually depicts images from a child's life: a walk in the garden, a ball, a puppet parade, dances... alternating eggplant, energetic, life-giving dynamics and lyrical moods, cantilever and virtuoso patterns.

An interesting work of program music is Alex Machavariani's piano ballad "Lake Bazaleti" [instrumental or vocal works built on the confrontation of dreamy and excited narrative, lyrical and tense musical faces], based on a poem by Ilia Chavchvadze. To describe the surface of the lake, the composer used an accompaniment of a rhyming character, against the background of which a prologue unfolds where a folk speaker begins the story: a cradle sinks to the bottom of Lake Bazaleti, in which lies the future savior of the homeland. The soft and singing melody of the ballad reminds us of Iavnana, but the theme of Iavnana slowly takes on an angry character, the gradual tension of the music reminds the listener of the pages of the past, as if the images of Georgian's past struggles come to life. Suddenly again sounds the quiet and unhurries melody of the beginning theme, which indicates the end of the narrative.

Nikoloz Gudiashvili's collection "38 children's piano plays" is interesting. Each work is programmatic in nature, facilitating access to the composer's intent. Each play is simple and easily accessible to children. In the collection we find all the components close to the world of a child: "Doll", "Brilliant", "Nana", "Ball", "Train", "Catching", "March", "Crouch and Chickens", "Walking".

Very interesting are Otar Tevdoradze's plays. ("Little Shepherd's Thoughts", "Flower Dance", "Circus Horses", "March", "Bright Minute" < "Funny Train"...). Each play in the collection is an interesting musical sketch and reflects the saily life of the child.

When talking about program music, you can not bypass P. Tchaikovsky's

creations. The collection of 24 program plays consists of Peter Tchaikovsky's collection of 24 program plays "Children's Album", which the author dedicated to his little nephew. The collection presents the daily life of a child. We draw the children's attention to the play "morning Prayer", which makes the child think well. The play "Dolls Illness" depicts the suffering and sighing caused by the doll's illness. Here the author used a punctuated rhythm with a distinctive funeral march. Interesting is the composer's idea of the sequence of plays. The "dolls funeral" is followed by a "waltz", with which the author alleviates the grief and feeling caused by the doll's death. The suite ends with the play "New Doll", which conveys the joy caused by the new doll. The delighted girl dances with the doll.

An unusual example of program music is Mussorgsky's cycle of piano plays, Pictures from the Exhibition. This cycle was created by the author under the impression of pictures of his late friend Hartman's artist. The little ones like the play "Ballet of Unbreakable Chicken's", which the composer called Scherzino – a little joke, it depicts the inflexible movements of chickens, for which the composer used the alternation of porcupines and trebles on the high register. According to Hartmann's painting, which depicts a clock in the form of a tailed mother's hut, Mussorgsky created a play "Hut on Chicken's Legs". The three-part play depicts the flight of the first and third Kudians, while the second depicts a picture of a misty fairytale forest.

Our aim is to teach children to talk about the music they listen to, to acquire the vocabulary of musical characteristics, to introduce the basic concepts of music into speech. To accustom adults to intonation analysis, similarities and differences, to teach them to evaluate musical material and its performance.

These works are distinguished by professional craftsmanship, exquisite taste, attractive artistic faces, immediacy. They play an important role in shaping musical tastes. Each of them is the best example of software music. They have a peculiar original musical expression that has its roots in national folklore. That is why many of them have been established in the children's learning repertoire.

REFERENCES:

1. Tkhilava M., Musical-Methodological support of the educational process. Kutaisi, 2018.
2. Labadze-Jorjoladze T., Literature of Music, Tbilisi, 2007.
3. Londaridze E., Georgian children's music, Tbilisi, 1984.

ПРАВО ДІТЕЙ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ НА ЗДОБУТТЯ ОСВІТИ У СОЦІАЛЬНО ДОСТУПНОМУ ФОРМАТІ ТА ОПТИМАЛЬНИХ УМОВАХ

Базиляк Наталія Олегівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
м. Львів, Україна

Вступ. Свобода пересування людей, які шукають роботу, є одним із основних принципів функціонування внутрішнього ринку Європейського Союзу. Можливість подавати заявки на вакансії, які пропонуються в усіх країнах ЄС, одночасно скасовуючи будь-яку дискримінацію за національністю між трудовими мігрантами та державою-членом щодо працевлаштування, винагороди та інші умови праці, мають на меті заохотити професійну мобільність. Однак потенційною перешкодою для працевлаштування в іншій державі-члені може бути неможливість дітей відвідувати школу в іншій країні. Сьогодні необхідно забезпечити право на доступ до освіти дітям трудових мігрантів, цей доступ має бути забезпечений на тих самих умовах, що й дітям громадян члена ЄС, за умови, що вони перебувають на території даної країни.

Мета роботи. Обґрунтування необхідності фактичного забезпечення прав дітей мігрантів у країнах-членах Європейського Союзу і доступні можливості та формати здобуття освіти в оптимальних умовах.

Матеріали та методи. Методологічну основу, що побудована на теоретичних методах наукового пізнання складають аналітичний, системний, порівняльно-історичний, прогностичний, метод узагальнення та моделювання.

Результати і обговорення. Роль соціального виміру в еволюції вільного пересування працівників повинна досягти відповідного рівня, беручи до уваги необхідність розширення прав робочої сили мігрантів – не лише в суто соціальному плані, а й в освітньому плані, причому не тільки для працівників, а й для членів їхніх сімей. З роками все більше людей почали відходити від мінімуму, необхідного для вільного руху факторів виробництва, щоб створити

більш повну систему, засновану як на економічній ефективності, так і навіть на ідеї соціальної справедливості. Це можна розглядати як прояв природного процесу європейської інтеграції, іменованого переливанням, що спричиняє європеїзацію сфер, пов'язаних із її початково передбачуваним масштабом.

Проте права, що впливають із вільного пересування людей, не є обов'язковими правами, обмеження допускаються через громадський порядок, громадську безпеку та здоров'я населення. Договір про функціонування Європейського Союзу дозволив обмежити право на вільне пересування та проживання на цих підставах. Заходи, що вживаються з міркувань громадського порядку або громадської безпеки, повинні дотримуватись принципу пропорційності та виправдовуватись лише поведінкою відповідної особи. Право на освіту є індивідуальним правом дитини, це його фундаментальне право і одне з прав, яке безперечно є невід'ємним правом на сучасному етапі розвитку європейських суспільств.

Діти громадян ЄС, які працюють або працювали на території іншої держави-члена, мають доступ до системи загальної освіти на тих самих умовах, що й громадяни цієї держави, якщо ці діти проживають на її території. Крім того, держави-члени повинні підтримувати ініціативи, які дозволяють цим дітям брати участь у таких заходах у найкращих умовах. Індивідуальні контракти через їх множинність не зможуть ефективно гарантувати соціальне забезпечення, особливо для працівників, які працювали більше ніж у двох країнах. Більше того, двосторонні угоди мали б різні положення, а отже, координація між кількома країнами була б важкою або навіть неможливою.

Найважливішим, однак, є гарантування безпеки соціальних виплат, набутих прав або під час їх набуття [4]. Важливо також забезпечити відчуття соціальної безпеки для всіх трудових мігрантів у Європейському Союзі, щоб трудові мігранти мали впевненість, приймаючи рішення про міграцію, що вони отримають належні їм пільги в майбутньому. Дитина працівника з іншої держави-члена зберігає статус члена сім'ї, якщо його сім'я повертається до країни походження, а сам він залишається в країні перебування. Це може

статися навіть після певного періоду відсутності, щоб продовжити навчання, яке він не міг продовжити у своїй країні походження.

Ресурси, які надаються членам сім'ї трудового мігранта, повинні бути еквівалентними відповідним ресурсам, це має сприяти інтеграції сімей трудових мігрантів у суспільство країни перебування і таким чином досягти мети вільного пересування працівників. Забезпечення вищезгаданої інтеграції дає дитині можливість здобувати освіту в країні перебування до повного задоволення потреб у цьому відношенні. Якщо після повернення дитини трудового мігранта в країну походження дитина не може продовжити навчання через невизнання її дипломів і може повернутися до країни, де вона навчалася в школі, лише для продовження навчання, вони зберігає відповідні права.

Варто також наголосити, що надається право на освіту дітям трудових мігрантів на тих самих умовах, що й їхнім громадянам, надзвичайно широко визначаючи право на доступ до освіти. Це також дає право на доступ до загальних заходів для полегшення участі в освіті. Отже, стипендію, яка призначається на утримання та навчання дитини, необхідно розглядати як соціальну пільгу [2]. Статус дитини трудового мігранта означає, що дитина повинна мати право на державне фінансування для фінансування навчання, щоб дати їй можливість інтегруватися в приймаюче суспільство. Ця вимога застосовується до будь-якого учня, який в'їжджає в країну перебування ще до досягнення шкільного віку.

Однак, навіть якщо для дитини немає перешкод для продовження навчання в країні походження, дитина може продовжити навчання в країні перебування. Завадити йому продовжити освіту в країні, в якій він робив це, було б несумісним із зобов'язанням держав-членів забезпечити участь дітей у освіті за найкращих можливих умов. Метою даного законодавства є забезпечення того, щоб діти трудових мігрантів могли нарівні з дітьми місцевих працівників користуватися всіма доступними зручностями. Така пільга також є правом на отримання стипендії дітьми трудових мігрантів, вона реалізується за об'єктивних умов свободи та гідності та для усунення всіх перешкод для

мобільності працівників, зокрема щодо права працівника на возз'єднання сім'ї та умов інтеграції сім'ї в оточення країни перебування.

Така інтеграція вимагає, щоб дитина трудового мігранта під час шкільного навчання мала право на стипендію на тих самих умовах, що й громадяни країни перебування, які перебувають у подібній ситуації. Це є еманациєю заборони дискримінації за національною ознакою, а отже, однією з основ системи Європейського Союзу. Отже, ця норма стосується не лише питання доступу до освіти, а й інших заходів, спрямованих на полегшення навчання дітей. Таким чином, поширені права, які надані дітям трудових мігрантів, на навчання в державі перебування та за кордоном.

Даний факт має місце не тільки в тому випадку, якщо освіта чи навчання відбувається в країні перебування, але й якщо вони відбуваються в країні, громадянами якої є діти. Аналогічно, діти громадянина Європейського Союзу, який оселився в країні міграції, мають право залишатися там, щоб відвідувати заняття в рамках загальноосвітньої системи. Право на доступ до освіти дитини, будучи її основним правом, пов'язане з іншими правами людини. Отже право на продовження освіти за найкращих умов у приймаючій державі-члені до дитини трудового мігранта обов'язково пов'язане з правом мігранта бути супроводжуючою особою, яка фактично доглядає за дитиною.

Таким чином, особа повинна мати можливість проживати з дитиною у відповідній державі-члені, поки дитина навчається, відмова у наданні посвідки на проживання тому з батьків, хто фактично доглядає за дитиною, яка користується правом на освіту, може призвести до позбавлення дітей цього права. Це рішення означає, перш за все, що діти мають індивідуальне право на освіту в країні перебування і пов'язане з цим право на проживання [1]. Отже це є відступлення від обмеження, згідно з яким діти колишніх працівників можуть здобувати освіту в країні перебування, якщо вони не можуть продовжити навчання у своїй рідній країні або в іншій країні, куди працівник переїхав.

Таке обмеження, окрім того, що воно не виправдано, створило б проблеми в його практичному застосуванні національними органами влади

через труднощі в об'єктивній оцінці всіх відповідних обставин, пов'язаних з ним. Щоб користуватись правом на освіту, дитиною повинен піклуватися дорослий, будь то батько чи інша особа. Зокрема, коли інший член сім'ї має право на опіку над такою дитиною, наприклад, внаслідок смерті батьків дитини, немає підстав для відмови йому у праві на проживання лише на тій підставі, що він не є батьком дитини. Відокремлення дитини від когось з батьків, безумовно, не означає забезпечення її права на освіту в найкращих умовах, це також суперечить праву на повагу до сімейного життя, що гарантується ст. 7 Хартії ЄС.

Якщо дитина громадянина Європейського Союзу навчається в державі-члені, де цей громадянин працює або працював як трудовий мігрант, той із батьків, який фактично піклується про дитину, має повне право на проживання. Це надійне сімейне середовище, тобто проживання з батьками або з тим із батьків, хто насправді піклується про дитину. Визнання права на проживання того з батьків, хто здійснює опіку, також є однією з умов найкращої інтеграції дітей трудових мігрантів у соціальне життя приймаючої держави-члена.

Постійна та особиста присутність батьків має сприяти навчанню дитини в найкращих можливих умовах, але це має місце лише в тому випадку і в тій мірі, в якій особиста турбота батьків про дитину необхідна для ефективного забезпечення права дитини на освіту [3]. Не варто вводити жорстке вікове обмеження, яке збігається з повноліттям дитини, оскільки навіть пізніше дитині може знадобитися деякий час пожити з батьками або з одним із батьків. Практика вказує на прямий зв'язок між правом дитини на освіту та правами людини, воно демонструє незалежність права на доступ до освіти від прав трудових мігрантів через його непередаваність і фундаментальний характер.

У той же час, права трудових мігрантів розширюються, коли йдеться про забезпечення ефективного доступу дітей до освіти, щоб освіта відбувалася в найкращих умовах. Слід підкреслити, що доступ до освіти з раннього віку, її тривалість, запобігання дискримінації та вирівнювання освітніх можливостей сприяють підвищенню інтелектуального рівня європейських суспільств. Освіта

лежить в основі низки виборів, а неписьменність і недостатня освіта призводять до пасивності, включаючи відсутність участі в суспільному та політичному житті, при цьому дітей потрібно готувати до життя у вільному та відповідальному суспільстві.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Білокопитов В.І. Інтернаціоналізація вищої освіти та забезпечення її якості як пріоритетні завдання сучасного етапу розвитку Болонського процесу. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2009. № 1. С. 157–165.
2. Калініна Л.М. Проблеми та реалії державно-громадського управління освітою на сучасному етапі розвитку демократичного суспільства. *Постметодика*. 2012. № 3. С. 2–10.
3. Майбуров И. Глобализация сферы высшего образования. *Мировая экономика и международные отношения*. 2005. № 3. С. 9–10.
4. Парубчак І.О. Застосування європейського досвіду реалізації державної молодіжної політики в Україні на сучасному етапі. *Публічне управління: теорія та практика*: зб. наук. праць Асоціації д-рів наук з держ. упр. Харків: Вид-во «ДокНаукДержУпр». 2012. Вип. 3(11). С. 157–163.

ПРОПОРЦІЯ У МАТЕМАТИЦІ ПРИ НАВЧАННІ ФАХУ ХУДОЖНИКА

Задоріна Ольга Миколаївна

к.п.н., ст.викладач ДЗ «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
ім. К. Д. Ушинського»
м. Одеса, Україна

Карлюк Тетяна Іванівна

викладач математики КЗ «Одеський
театрально-художній фаховий коледж»
м. Одеса, Україна

Вступ. Як зазначав Поліклет, "Успіх художнього твору, - виходить від багатьох числових відносин, причому будь-яка дрібниця може його порушити". При навчанні художника у фахових навчальних закладах одне із значних місць відводиться навчанню математики. Бо саме велич та краса пропорції надають можливість створити ті шедеври мистецтва, якими споконвіку захоплюється світ.

Мета роботи. Своєю метою ми ставили розгляд поняття пропорції та етапи розвитку вчення про пропорцію впродовж історії людства саме з точки зору математики та можливості її прикладного застосування у живописі. Окремо розглянуто пропорцію у зображенні людини та роль симетрії та золотого перерізу у мистецтві.

Матеріали та методи. Що таке пропорції? Це рівність двох часток (відношень): $\frac{a}{b} = \frac{c}{d}$, або $a : b = c : d$. У словнику мистецтвознавчих термінів слову пропорція: (лат. *proportio* - співвідношення, пропорційність) - закономірне співвідношення величин частин художнього твору між собою, а також кожної частини з твором загалом. [3]

Пропорція – це гармонізація форми художнього твору, пропорційність – її естетична якість. У основі визначення пропорцій лежить спосіб порівняння. Є три основні пропорції: арифметична, геометрична та гармонійна.

Арифметична пропорція - це система трьох чисел (а, b, с), для яких

виконується умова рівності різниць ($b-a=c-b$), наприклад: 1 2 3 ($2-1=3-2$) або 3 5 7 ($5-3=7-5$). Геометрична пропорція - це система трьох чисел, для яких виконується умова рівності відносин ($a:b=b:c$), наприклад: 1 2 4 ($1:2=2:4$) або 1 3 9 ($1:3=3:9$). Гармонійна пропорція (найскладніша, оскільки вона об'єднує два попередні принципи) передбачає рівність відносин між різницями суміжних членів та ставленням крайніх членів системи з трьох чисел $(b-a):(c-b)=a:c$. Наприклад, послідовність чисел 3 4 6, у яких $(4-3):(6-4)=3:6$.

Стале відношення пропорційних величин називається коефіцієнтом пропорційності. Коефіцієнт пропорційності показує, скільки одиниць однієї величини є в одиниці іншої. Прямо пропорційні величини – це величини, які відповідають правилу: якщо зі збільшенням (зменшенням) значення однієї з них у кілька разів, інша збільшується (зменшується) у стільки ж разів.

У математиці та мистецтві дві величини утворюють **золотий переріз**, якщо відношення їхньої суми до більшої величини дорівнює відношенню більшої до меншої.

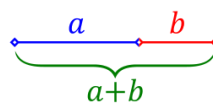

Рис.1.

$$F=(a+b):a=a:b.$$

В мистецтві та архітектурі застосовується **золотий прямокутник**.

Золотий прямокутник утворюється при поділі відрізка у такій точці, що площа прямокутника, одною стороною якого є весь відрізок, а іншою - менший з відрізків, дорівнює площі квадрата з більшим відрізком як стороною.

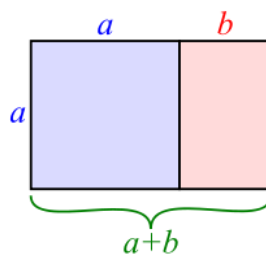

Рис.2.

$$F=(a+b):a=a:b$$

Математична формула для запису золотого перетину: нехай маємо

відрізок довжиною x . Якщо одну його частину умовно прийняти за 1, а іншу за $x-1$, то $\frac{x}{1} = \frac{1}{x-1}$, звідки $x = \frac{1+\sqrt{5}}{2} \cong 1,6180339887$.

Симетрія - це ідея, за допомогою якої людина століттями намагалася пояснити і створити порядок, красу та досконалість. [1]. Симетрія (від грецьк. «пропорційність», «спільно», «мірю») у широкому сенсі — відповідність, незмінність (інваріантність), що виявляються при будь-яких змінах, перетвореннях. У природі та мистецтві симетрія - основний принцип краси та досконалості форм. Відсутність чи порушення симетрії називається асиметрією чи дисиметрією.

Білатеральна симетрія (двостороння симетрія) — симетрія дзеркального відображення. Людська фігура має майже бездоганну білатеральну симетрію, що дозволяє рухатись прямолінійно і з однаковою легкістю повертатися праворуч і ліворуч.

Масштаб- це співвідношення, яке показує, у скільки разів кожна лінія, нанесена на карту, малюнок чи креслення, менше чи більше її дійсних розмірів. Тональний масштаб - впорядкована послідовність тонів одного кольору, від світлішого до темнішого для передачі правильної світлотіні і об'єму.

Перспектива – це принцип реалістичної передачі трьох вимірів у двомірному середовищі, з деяким спотворенням елементів передачі їх стану у просторі. Лінійна перспектива - вигляд перспективи, розрахований на нерухому точку зору і передбачає єдину точку сходу на лінії горизонту (предмети зменшуються пропорційно при віддаленні їх від переднього плану).

Результати та обговорення. Принципи світової гармонії, як гармонійні пропорції світової дійсності, визначені геометричними фігурами правильних багатокутників. Однією з фігур є семикутник та лінійна геометрична мережа, яка утворюється в результаті з'єднання вершин семикутника лініями. Цю семикутну чи інакше сказати гептагональну мережу ліній можна розглядати як найбільш значну просторову фігуру серед інших правильних багатокутників, оскільки гептагональна мережа відповідає пропорціям людського тіла.

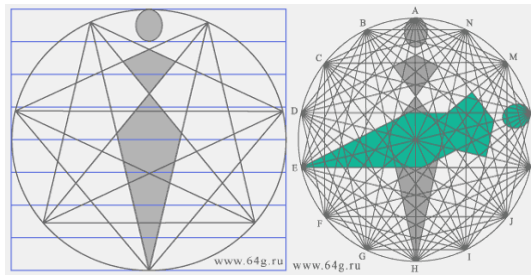

Рис. 3

(вертикальний контур - жіноче тіло, горизонтальний - чоловіче.)

Згідно з давньогрецьким скульптурним каноном тіло людини ділиться на 8 частин, і величина голови становить $\frac{1}{8}$ частина від зросту, що показано на малюнку лініями.

Насправді згідно з середньостатистичними антропометричними розмірами величина голови становить $\frac{1}{8}$ частина, якщо зріст людини 180 сантиметрів, але якщо зріст 175 або 170 сантиметрів, то величина голови становить приблизно $\frac{1}{7,5}$ або $\frac{1}{7}$ частина, тобто голова пропорційна зросту.

У суспільстві ідеальні пропорції людського тіла переглядаються кожні п'ятнадцять років. За цей період часу за рахунок акселерації уявлення про красу зазнають значних змін.

Стародавня Греція стала родоначальником теоретичного вивчення гармонії та краси. Золота пропорція як зв'язок між усіма видами мистецтва стала для давніх греків свого роду каноном. Саме Поліклет розробив систему пропорційного поділу фігури людини, завдяки одиниці виміру, що дорівнює одній висоті голови. Все життя Поліклет присвятив вивченню основної проблеми - досконалості пропорцій людини. Поліклет шукав числові відносини у фізичній будові людини та гармонійні пропорції в його архітектоніці. У своєму «Каноні» Поліклет приділяв велику увагу піфагорійській теорії золотого поділу. Теорія відношення і пропорції була викладена в "Началах" Евкліда (III ст. до н.е). Там, зокрема, наводиться і доказ основної якості пропорції.

Вважається, що поняття про золотий переріз запровадив Піфагор. Утім, існує припущення, що Піфагор запозичив знання золотого перерізу у єгиптян і вавилонян.

В епоху Відродження інтерес до золотого перерізу серед учених і художників посилювався, зокрема, у зв'язку з його застосуванням, як у геометрії, так і в мистецтві, особливо в архітектурі. Велику увагу йому приділив Леонардо да Вінчі. Леонардо був теоретиком живопису і твердим прибічником його єдності з математикою. Так Вінчі дає ім'я середньопропорційному відношенню - золотий переріз, що називається в епоху Ренесансу божественною пропорцією. [2]

Композиція багатьох картин Леонардо да Вінчі побудована саме на основі "золотого принципу". Вітрувіанська людина, створений Леонардо да Вінчі приблизно в 1490 роках, ілюструє ідеал людини. Вітрувіанська людина - ідеальний об'єкт для дослідження закономірностей числового виразу пропорцій. Над виробленням канонів пропорцій працювали такі знамениті майстри епохи Відродження, як С. Боттічеллі та Мікеланджело.

У 13 столітті італійський математик, один із найзначніших у середньовіччі, Леонардо де Пізи (Фібоначчі) у своєму творі «Книга про абаке», відкрив числовий ряд, наближений до Золотого перерізу: 1, 1, 2, 3, 5, 8, 13, 21, 34... [4]

Щоб краще розглянути закономірність чисел Фібоначчі у будові тіла людини, займемося інвентаризацією частин людського тіла.

1. У людини – один тулуб, одна голова, одне серце та багато інших органів.
2. Багато частин тіла та органи парні, наприклад: руки, ноги, очі, нирки.
3. З трьох частин складаються ноги, руки, пальці рук.
4. На руках і ногах по п'ять пальців, а рука разом із пальцями складається з восьми частин.
5. У людини 12 пар ребер (одна пара атрофована і є у вигляді рудименту).
6. Число молочних зубів у дитини дорівнює 20, а у дорослої досягає 32.
7. Характерною є будова кисті людини. Кисть складається із трьох основних частин: зап'ястя, п'ясті та пальців. Зап'ястя має 8 кісточок, воно поєднується з 5 кістками п'ясті, які становлять основу долоні. З п'ястними

кістками з'єднано 5 пальці. Кожен палець складається з трьох фаланг: основних, середніх та нігтьових.

8. Хребет людини складається із 33-34 хребців.

Як видно з наведеного переліку частин людського тіла, у його членуванні на частини присутні всі числа Фібоначчі від 1 до 34, що особливо виразно проявляється на кістках скелета.

Особливість послідовності Фібоначчі: частка від ділення будь-якого числа послідовності на попереднє йому число, буде наближатись до $F=1,6180\dots$

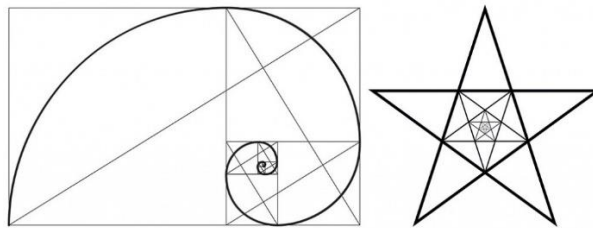

Рис.4. Спіраль та пентаграма Фібоначчі

Висновки. Таким чином, можна зробити висновки, що ознайомлення з вищевикладеними матеріалами на уроках математики майбутніх художників не лише ознайомить їх з поняттями та історією становлення математичних та мистецьких термінів, їхнім взаємозв'язком, а й поглибить сприйняття дійсності та покаже необхідність більш глибокого вивчення математики загалом, та окремих її розділів, зокрема.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Вейль Г. «Симетрія», М., «Наука», 1968 р. – 432 с.
2. Попов Є. Д. Геометричні властивості відношення золотого перерізу // У світі математики. – К.: Радянська школа, 1982. – с. 31-46.
3. Сотська Г., Шмельова Т. Словник мистецьких термінів, -Херсон, Видавництво «Стар», 2016 р.- 52 с.
4. Тимердинг Г. Е. Золотое сечение. – Петроград: Научное издательство, 1924. – 86с.

ФОРМУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ З КІНЦЯ XX – НА ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ

Коноз Оксана Богданівна,
аспірантка 4 курсу кафедри педагогіки,
психології та інклюзивної освіти
Миколаївський національний університет
ім. В. О. Сухомлинського
м. Миколаїв, Україна

Вступ. Україна, як одна з європейських країн пострадянського простору в кінці XX ст. зазнала суспільно-політичної, економічної кризи, що вплинуло на розвиток українського суспільства та освіти. Інклюзія в освіті – це ступінь розвитку гуманізації та самого суспільства. На відміну від українського законодавства, ЮНЕСКО до дітей з ООП включає і дітей обдарованих, біженців, інших національностей, тощо. Система розвитку інклюзивного освітнього простору до сьогодні перебуває у стадії розвитку.

Мета статті. Розкрити формування вітчизняної інклюзивної освіти з кінця XX-го ст. до початку XXI-ого ст. в загальній системі навчання.

Матеріали і методи. У дослідженні використовувались матеріали Національних доповідей, архівні документи, нормативно-правові і законодавчі документи. Застосовуючи історіографічний, системний метод, порівняльний та ін. визначили базові основи формування інклюзивної освіти.

Результати і обговорення. Інклюзивна освіта- це освіта дітей з ООП за місцем проживання у загальних закладах. Тому розглядаємо її як освіту осіб з ООП (спеціальну освіту) та одночасно загальну освіту із включеннями. НАПН України у своїй доповіді(2016) розвиток освіти охарактеризували як:

I етап – 1991-2002рр. реформування, створення функціонуючої та самодостатньої національної системи освіти, що зберегла прогресивні традиції минулого, стала краще відповідати новим суспільним відносинам і накопичила інноваційний потенціал подальшого розвитку.

II етап – період 2003-2013 рр. державна освітня політика здійснювалася в умовах розширення спектру та збільшення сили трансформаційних впливів європейської інтеграції та світової глобалізації. У національній освіті накопичувалися невідповідності передовій європейській і світовій практиці (скасування 12-річки у 2010р).

III етап – 2014 - період політики модернізації національної освіти , коли новий погляд на якісний рівень і суспільну роль освіти зумовили Революція гідності, підписання Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом. Новий виток розвитку української освіти повинен мати належне наукове обґрунтування змін - удалося закласти основи теоретико-методологічного та науково-методичного супроводу освіти. Але становлення цілісного супроводу не завершено.

Спеціальна освіта. За 1991-2016 рр. освіта дітей з особливими потребами зазнала істотних трансформаційних змін: від інституалізації до інклюзії.

I етап (1991-2000 рр.) функціонування української системи спеціальної освіти розпочався з ратифікації міжнародних документів щодо дотримання прав людини, а також визнання в основних законодавчих актах України права на здобуття освіти всіма громадянами, в тому числі й з особливими потребами, у загальноосвітньому просторі. Основна тенденція I етапу — «державоцентриська» освітня система з прикметними ознаками інституалізації та жорсткої регламентації освітнього процесу в спеціальних навчальних закладах.

II етап (2001-2010 рр.) розвитку системи освіти осіб з особливими потребами характеризується спробами переведення закладів спеціальної освіти з режиму інерційного функціонування в режим випереджувального інноваційного поступу та значною активізацією стихійного інтегрування дітей з особливими потребами до загальноосвітніх навчальних закладів на тлі ствердження інклюзивної освіти в демократичних країнах. Починаючи з 2008р., створюються дошкільні навчальні заклади нового типу — «Центри розвитку

дитини», де батьків залучають до навчально-виховного та реабілітаційного процесу, а корекційно-розвивальні послуги можуть одержувати діти, які перебувають в інших закладах або у сім'ї.). Тобто спостерігається відтік дітей з порушеннями розвитку в інші заклади. Виражені відхилення від звичайного розвитку – підстава для надання спеціальних послуг дитині під час її шкільного навчання, що до останнього часу не входило до компетенції загальної середньої освіти (діти з дизонтогенезом). Постає проблема: допомогти батькам і дітям діагностувати першопричину труднощів, отримати рекомендації ПМПК на інклюзивне навчання, забезпечити корекційними заняттями за місцем проживання.

ІІІ етап (2011 р. — 2016) характеризується основною тенденцією в освіті дітей з особливими потребами, що полягає в оптимізації спеціальних навчальних закладів та впровадженні інклюзивної освіти на теренах України. Збільшення дітей з інвалідністю, але зменшення наповнюваності спецшкіл. Вагомий здобуток цього періоду — впровадження інклюзивної освіти: системи освіти, що передбачає надання освітніх послуг дітям з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу за місцем проживання. Невизначеність на державному рівні законодавчо-нормативних та організаційно-фінансових механізмів інклюзивної освіти значно стримує цей процес. Зокрема, лише 2,2 тис. дітей навчаються в інклюзивних класах, де створено всі відповідні умови, а понад 100 тис. дітей з особливими потребами стихійно інтегровано до загальноосвітніх навчальних закладів.

Усвідомивши, що Україна опинилася в загрозі відстаючої держави від світових тенденцій щодо освіти дітей з ООП Інститут спеціальної освіти НАНУ разом з фондом «Крок за кроком»(1999) – Зосенко В.В., Колупаєва А.А., Софій Н.З., Данілавичюте Е.А., Таранченко О.М., Литовченко В.С., Найда Ю.М. та ін. готуються до першого інтеграційного експерименту. За ці роки, починаючи з 1994 року започаткована система реабілітаційних закладів у Миколаївській області, яку згодом перенесено на всю Україну. З 1999 року в Україні починає працювати міжнародний фонд «Відродження» як джерело

інноваційних підходів до навчання «ненаучуваних» категорій дітей. Впродовж 90-х років альтернатива навчатися в інших закладах не розглядалася, відбувалось стихійне інтегрування в масові заклади. З 2001-го року розпочинається Всеукраїнський науково-педагогічний експеримент «Соціальна адаптація та інтеграція в суспільство дітей з особливостями психофізичного розвитку шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх закладах» на період 2001–2007 рр. Вирішується питання із навчанням педагогів – з 2001 року його проводить Інститут ім. М. Ярмаченка, а з 2003 року долучається фонд «Крок за кроком». На виконання «Концепції соціальної адаптації осіб з розумовою відсталістю»(затверджена розпорядженням КМ України 25.08.2004р.) у спеціальну систему освіти України залучено дітей з помірною розумовою відсталістю та дітей із складними комбінованими порушеннями розвитку, які вважалися «ненаучуваними». В 2002 році затверджено Національну доктрину «Освіта ХХІ століття», яка закріплює інтегрування осіб в освітній простір та визначає особисто-орієнтований характер освіти, принцип «дитиноцентризму». Важливим є «усвідомлення гуманістичної взаємодії», можливість альтернативи та здійснення вибору, змінюється ставлення до потреб дитини. Переглядається законодавство у сфері соціальної захищеності інвалідів в Україні, «Про реабілітацію інвалідів в Україні»(2005) - в якому вперше законодавчо визнано психолого-педагогічний супровід як необхідну умову успішної інтеграції. Почату модернізації освітньої галузі в інклюзивній освіті шляхом стандартизації на основі мультидисциплінарного підходу є проєкт Стандарту соціальних послуг, розроблений на виконання Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії»(2000) та Соціальні послуги(2003). Послуги надаються дитині у закладі, в якому вона здобуває освіту у вигляді індивідуальних або групових занять, консультацій, індивідуального супроводу та допомоги. Для надання спеціальних послуг навчальний заклад залучає фахівців (корекційного педагога, логопеда або психотерапевта, реабілітолога) на підставі відповідної угоди. Щодо залучення соціальних працівників до процесу адаптації та соціалізації видано наказ

Міністерства освіти і науки від 28.12. 2006 №864 «Про планування діяльності та ведення документації соціальних педагогів.

2008-2013 рр – впровадження другого Всеукраїнського експерименту із запровадження інклюзивного навчання за підтримки Канадської Агенції з міжнародного розвитку(CIDA), став канадсько-український проект «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні» (Львівська область та м. Сімферополь, Крим). Мета проекту: змінити спроможність пілотних закладів освіти та громадських організацій у розвитку інклюзивної освіти на державному, регіональному і муніципальному рівнях із залученням міністерств, зарубіжних і вітчизняних університетів і громадських організацій. Важливу роль у цьому сенсі відіграло і внесення у 2010 р. змін до Закону України «Про загальну середню освіту», відповідно до яких загальноосвітні навчальні заклади отримали можливість створювати спеціальні та інклюзивні класи для навчання дітей з особливими потребами, що означало перехід інклюзії на «державні рейки». Надалі було здійснено наступні кроки: МОНмолодьспорту затвердило «Концепцію розвитку інклюзивної освіти»(2010), а в 2011 р. — «Порядок організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах». Передбачалось також введення додаткової посади асистента учителя. Змін, пов'язаних із упровадженням інклюзивного навчання, зазнали фактично всі ланки спеціальної освіти. «У контексті загальної освіти нашої держави природна потреба в навчанні та поповненні власного досвіду визнана основоположною. Задоволення цієї потреби відбувається у двох напрямках: психологічному та педагогічному» - про справедливість і рівність у інклюзивному навчанні наголосили Литовченко В.С., Данілавичюте Е.А. (2012).

Розвиток інклюзивної освіти (2011-2022рр.) характеризується створенням умов і послуг в кожній ланці освіти, механізмів інклюзивної освіти, положенням про спеціальні класи(для важких дітей). З 2012/2013 н. р. в освітні заклади залучено асистентів вчителів/вихователів на 0,5ст. на клас, що регламентується листом МОНУ, залучається дошкільна освіта. Створюється

мережа «Школа для всіх» з центром у Сімферополі (через захоплення стає неможливим функціонування по Україні). Виходить підручник «Інвалідність і суспільство»(2012) та серія модулів «Інклюзивна освіта. Канадсько-український проект», «Індекс інклюзії» в школах, а потім в дошкільних закладах(2015),створюються кафедри, лабораторії інклюзивної освіти при університетах, ресурсні центри підтримки у кожній області при інститутах післядипломної освіти або адміністраціях (25закладів в кожній області). В університетах вводяться нові дисципліни «Диференційоване викладання в інклюзивних класах», «Види оцінювання в інклюзивному класі», «Професійна співпраця в інклюзивній школі», «Лідерство в інклюзивній школі», «Основи інклюзивної освіти». З метою розвитку мережі НРЦ Міністерством затверджено перспективний план відкриття цих закладів у регіонах (наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 20.11.2012 № 1299 З метою надання ранньої допомоги дітям з особливими освітніми потребами в НРЦ можливе відкриття консультативного пункту (обов'язково передбачається статутом закладу).

У 2015-ому унормовано створення інклюзивних дошкільних закладів та введено посаду «асистент вихователя дошкільного закладу»(2016). Лише 2,2 тис. дітей навчаються в інклюзивних класах, де створено всі відповідні умови, а понад 100 тис. дітей з особливими потребами стихійно інтегровано до загальноосвітніх навчальних закладів.

У 2016р. за опікування Фонду П. Порошенка починається ІІІ експеримент в Запорізькій області для вироблення механізму створення інклюзивного середовища, забезпечення шкіл, садків, фінансування послуг залучено 11 закладів. Багато шкіл по всій Україні забезпечуються ресурсними кімнатами, які створюють освітній простір. Вироблено механізм «гроші ходять за дитиною». З 2018 року створюються ІРЦ по всій Україні. За даними ДНУ «Інституту освітньої політики» в загальноосвітніх закладах на інклюзивному навчанні навчаються:

Рік навчання	Кількість учнів	Кількість класів	Кількість шкіл	Кількість асистентів
2015/2016н.р.	2720	-	-	-
2017/2018н.р.	4180	2715	1588	1825
2018/2019н.р.	7179	5033	2620	3732
2019/2020н.р.	11866	8417	3790	7636
2020/2021н.р.	18643	13497	5331	12362

Кількість учнів з ООП збільшилась у 6,9 разів; у 5 разів збільшилось інклюзивних класів; в 3,5 рази - шкіл; в 6,8 рази - асистентів вчителів (із затвердженням постановами 2019 року в дошкільній освіті, вищій, професійній).

Висновки. З 2022 року запроваджено новий етап реформування - диференційований підхід у інклюзивному навчанні, визначення рівня підтримки та оцінкою потреб, розпочинається тісна співпраця ІРЦ та освітніх закладів, включення фахівців до команд супроводу. Безумовно, галузь освіти, як і суспільство перебуває в системній кризі, але трансформації та модернізації, сподіваємось, будуть продовжуватись у європейському освітньому просторі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)] ; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ: Педагогічна думка, 2016. 448 с. Бібліогр.: с. 21. (До 25-річчя незалежності України).

2. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні: монографія / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), О. М. Топузов (заст. голови)]; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. 384 с. Бібліогр.: с. 21. (До 30-річчя незалежності України). DOI: <https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua>

СИЛОВІ ВИДИ СПОРТУ. ШЛЯХИ СТАНОВЛЕННЯ АТЛЕТИЧНИХ ВИДІВ СПОРТУ

Тимчик Світлана Григорівна

Викладач

Полуда Михайло

Дяк Анна

Студенти

Національний технічний університет України

"Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"

м. Київ, Україна

Введення. / Introductions. Краса фігури залежить від співвідношення окремих частин тіла – пропорції. Наприклад, співвідношення довжини тулуба та кінцівок, чи співвідношення окремих частин тіла та інші. З давніх часів люди, особливо представники мистецтва, намагаються вивести відому закономірність у співвідношенні окремих частин людського тіла, щоб створити фігуру, яка б відповідала вимогам етики. Знайдені співвідношення – пропорції переносились потім на створені ними твори. Так виникли канони краси. Найбільш визнаним канonom краси вважається грецький, створений давньогрецьким скульптором Поліклетом, який взяв як взірець канон давньоєгипетський. Уявлення про канон Поліклета дає нам його статуя «Дорифоріс» (юнак зі списом). Обличчя статуї складає 1/10 частину висоти тіла, голова 1/8, а довжина ступні дорівнює 1/6; голова разом з шиєю по довжині рівні ступні.

Характерні особливості античної статуї: м'язи кінцівок оточені горбами, яскраво виражені м'язи живота та стегон. Вони надають античним творінням особливий вигляд, відмінний від вигляду сучасних атлетів. Міцна шия відрізняється широкою основою. Огруддя широке, його розвиток підкреслено серединною лінією. Спина широка не викликає враження - її ширина компенсується надзвичайно розвинутими м'язами стегон. Розвиток плечових м'язів поєднується з розвинутими м'язами стегна. Форма мускулів передпліччя

схожа з формами м'язів гомілки. М'язи плеча і стегна випуклі і мають довгасту форму. Центр кола біцепса дорівнює центру кола гомілки. Мускулатура передпліччя закінчується в області зап'ястка. Критерієм античності було поєднання фізичної сили з гармонією форм.

Ціль роботи./Aim. Давніх часів люди порівнювали свої силові можливості між собою. Доказом цього проведення змагань як Олімпійські ігри. Більшість змагань відбувалися на стадіоні. Одне з головних змагань — п'ятиборство — починалося з бігу. Потім греки випробовували свої сили у стрибках у довжину. Метання списа і диска були третім і четвертим видами змагань, п'ятим — боротьба. Учасники змагалися також у кулачному бою, в бігу зі зброєю, у гонках колісниць, що влаштовувалися на іподромі. У п'ятий, заключний, день ігор перед храмом Зевса нагороджували переможців, покладаючи їм на голови вінки з гілок оливи. Рідне місто ставило переможцеві пам'ятник і до кінця життя годувало безкоштовним обідом. З метою покращення силових можливостей і краси форм свого тіла, виникли певні дисципліни, що спеціалізувались на досягненні такої мети. Серед яких такі види спорту як важка атлетика, пауерліфтинг, гирьовий спорт та бодібілдинг.

Матеріали і методи. / Materials and methods. Багато сучасних принципів спортивного тренування було закладено у глибоку давнину. Широко відомий приклад: один із способів тренування переможця декількох Ігор Олімпіади Мілона Кротонського (VI ст. до н.е.). Мілон щодня піднімав і переносив на плечах молодого бика. Цей „снаряд поступово ріс, зі збільшенням його ваги росла і сила атлета. Наведений приклад безпосереднім чином поєднується із сучасними принципами атлетизму (принцип поступового підвищення навантажень). З найбільш стародавніх методичних посібників заслуговує на увагу згадка про цілісну систему силового тренування, яка описана у трактаті «Збереження здоров'я» римського лікаря Галена II ст. до н.е., який пропонував систему занять з обтяженнями для розвитку мускулатури для атлетів, гладіаторів, воїнів і для звичайних громадян.

У Римській імперії вправами з обтяженнями займалися і жінки. Зберігся

малюнок на стіні (III ст. н.е.) із зображенням гімнастичних вправ римлянок. У однієї з них в руках гантелі, які не відрізняються від сучасних.

У період середньовіччя (кінець V – до XVII ст.) життя багатьох людей (особливо в Європі) знаходилося під впливом ідей аскетизму. На думку істориків, основна роль належала представникам церкви. Достовірної інформації, пов'язаної з історією атлетизму в цей період, немає. Винятки становлять окремі дані про підготовку лицарів, які вправлялися з використанням обтяжень. Відродження інтересу до вправ з обтяженнями спостерігається в період пізнього середньовіччя.

У XIV – XV ст. англійські солдати спеціально вправлялися у штовханні залізної балки. Особливо цінували фізичну силу шотландці. У них практикувалося випробування на зрілість: кожен змужнілий хлопець зобов'язаний був підняти камінь вагою не менше 100 кг і покласти його на інший камінь, висотою не нижче 120 см. Тільки після цього хлопця визнавали дорослим, і він отримував право носити шапку зі шкури ведмедя.

Починаючи з XVI ст., вправи з обтяженнями стають все більш популярними в Європі. У Англії та Німеччині з'являються публікації, в яких робляться спроби систематизувати вправи з обтяженнями, розглядаються способи їх виконання. Під час правління цариці Єлизавети, в кінці XVI ст., фізичні вправи з обтяженнями рекомендувалися молодим англійцям замість танців та інших «пусто-порожніх забав». Англійський просвітитель Джон Нортбрук доводив, що заняття з палицею, на кінцях якої підвішені свинцеві грузила, «зміцнюють груди, руки, і атлет під час цих занять одержує всі задоволення, як в боксі, але при цьому не отримує ударів».

Підвищений інтерес до силових вправ спостерігається у XIX ст. Фахівці пов'язують зі збільшенням можливостей спілкування між представниками різних країн. Видатні атлети демонструють свою силу і красу на аренах цирку, багато гастролують, стають прикладами для наслідування, тому сприяють залученню до занять з обтяженнями широких верств населення.

У цей період активізується випуск літератури з атлетизму, проводяться

спеціальні семінари і лекції з питань тренування з обтяженнями.

Окрім штанг і гантелей, що традиційно використовувалися для тренувань і показових виступів, у ХІХ ст. стали застосовуватися спеціальні пристрої для локального (ізолюваного) розвитку м'язів, які ґрунтувалися на принципі тяги металевих обтяжень через блоки, що дозволяє віднести їх до прототипів сучасних блокових тренажерів.

Результати і обговорення. / Results and discussion. У зародженні богатирського виду спорту чимала заслуга належить професійним силачам, які в другій половині 19 ст. виступали на циркових і балаганних підмостках. Гастролюючи, вони пробуджували інтерес публіки до атлетики у Франції, Англії, Німеччини, Голландії, Данії, Італії, Росії та інших країнах Старого Світу. Професійні атлети існували і на Американському континенті. У багатьох країнах були свої геркулеси, які викликали в народі живий інтерес до атлетизму: канадець Луї Сир, в 1880 підняв до колін вагонну вісь вагою 669 кг; американець Том Вальтер Кеннеді відірвав від землі до повного випрямлення ніг і спини 600-кілограмову ядро, чех Антон Риха переніс на собі вантаж вагою в 854 кг. Становлення і формування важкої атлетики як виду спорту доводиться на період між 1860-1920 рр. У ці роки в багатьох країнах організовувалися атлетичні гуртки і клуби, виготовлялися і вдосконалювалися різні типові снаряди, формувалися правила підйому тяжкості і умови змагань.

Змагання важкоатлетів входили в програму більшості Олімпійських ігор (окрім 1900, 1908 і 1912). На перших Олімпійських іграх в Афінах (1896) в програму входило дві вправи: підняття штанги однією і двома руками. Першими Олімпійськими чемпіонами стали англієць Л. Елліот, який підняв однією рукою 71 кг, і данець В. Єнсен, який підняв двома руками найважчу штангу - 111,5 кг.

У 1913 році відбувся Міжнародний конгрес з важкої атлетики, підсумком якого було створення Всесвітнього союзу важкоатлетів. У 1920 з'явилася Міжнародна федерація важкої атлетики - ФІХ (нині ІВФ). ФІХ стала розігрувати офіційні чемпіонати Європи і світу. У 1928 на зміну п'ятиборства (ривок і поштовх різнойменними руками, жим, ривок і поштовх двома руками)

прийшло Олімпійське триборстві (жим, ривок і поштовх двома руками), яке проіснувало 44 роки (до 1972), потім двоєборство (ривок і поштовх двома руками). Фахівці, які розробляли методи збільшення сили й формування гарних м'язів, уже на той час мали своїх послідовників. В.Ф. Краєвський розробив оригінальну систему "тіло будови" й розвитку сили, О. Засс запропонував методику розвитку сили за допомогою ланцюгів (ця система ізометричних вправ автора була опублікована у 1924 р.), О.К. Анохін — автор системи гантельної гімнастики.

Межі вагових категорій учасників чемпіонатів світу змінювалися кілька разів. До 1905 р. зважування не проводилося. У 1905 р. було введено три вагові категорії. У 1913 р. - п'ять. У 1947 р. - нова категорія найлегшої ваги - до 56 кг. У 1951 р. - від 82,5 до 90 кг. З 1969 р. були узаконені дві нові категорії - найлегша (до 52 кг) і перша важка (від 90 до 110 кг). У 1977 р. була створена категорія - друга напівважка (в межах понад 90 до 100 кг). Всі офіційні змагання проводяться в десяти вагових категоріях (54 кг, 59 кг, 64 кг, 70 кг, 76кг, 83 кг, 91 кг, 99 кг, 108 кг, понад 108 кг).

1972 р. після тривалих обговорень конгрес ІВФ під час проведення Олімпіади, з фахівцями прийняв рішення про вилучення жиму з програми змагань важкоатлетів. Основною причиною була неможливість об'єктивного суддівства цієї вправи під час змагань. Кожному учаснику змагань надається три спроби (підходу) в кожному русі. «Ривок» виконується одним рухом. Спортсмен, як би підстрибуючи, рве штангу від підлоги в позицію над головою. В «Поштовху» піднімається більша вага. Підйом штанги виконується в два прийоми. Спочатку атлет з невеликим стрибком, присідаючи, піднімає штангу на груди, потім встає і «Виштовхує» її вгору. Переможцем вважається атлет, який підняв найбільшу вагу за сумою двох рухів (ривок і поштовх). У разі, якщо два атлета покажуть однаковий результат, перемагає той, чия власна вага менше.

Змін зазнали важкоатлетичні снаряди для змагань. В кінці 20-х рр. єдиним для всіх міжнародних змагань снарядом стала розбірна штанга з

дисками діаметром 45-55 см, з тонким діаметром 30 мм, що обертається на втулках грифа, довжина якого 187 см. У радянські часи спортсмени піднімали штангу «Кошелівського». До Олімпійських ігор в Москві (1980) радянські фахівці виготовили модернізовану безшумну штангу з гумовими дисками різного забарвлення.

Висновки. / Conclusions. Вивчаючи історичні аспекти виникнення і розвитку культуризму як виду спорту, мимоволі доходимо висновку, що людство завжди, у всі часи прагнуло до прекрасного, гармонійного, видовищного. Згадуєш слова А.П. Чехова, що «в людині повинно бути все прекрасне»: і обличчя, і руки, і одяг, і думки. Величезний арсенал засобів тренування дозволяє успішно розвивати м'язову систему та опорно-руховий апарат в цілому, серцево-судинну, дихальну системи і в цілому благотворно впливає на організм тих, що займаються. Заняття атлетизмом – прекрасне захоплення для осіб будь-якого віку та різної статі. В сучасному світі спорт відіграє важливу роль в становленні особистості людини. Характер, що ми показуємо в спорті обов'язково проявляється в житті. Спортсмени привчаються до винятково високого працелюбства, дисципліни, цілеспрямованості, підкоряють увесь свій режим здоровому способу життя. Як правило, вони вірно та розумно харчуються, використовують у повній мірі гігієнічні норми та вимоги, науково обгрунтовані рекомендації щодо організації та проведення навчально-тренувального процесу. Історія розвитку атлетичної гімнастики досить різна. В одних видах історія набула суттєвого розмаху, у інших - повна драматизму, знегоди, нерозуміння, непотрібних обмежень і заборони, що не могло не вплинути на розвиток цього виду спорту в нашій країні. Знання історії необхідні, так як майбутнє не можливе без минулого. Вивчаючи історію атлетизму, можна прослідкувати етапи його зародження, розвитку та становлення, а отже, навчитися прогнозувати майбутнє, накопичувати методичні програми та посібники, удосконалювати їх і сприяти подальшому розвитку цього чудового виду спорту.

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

УДК 373. 37

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ИССЛЕДОВАНИЯ КОЛЛЕКТИВНОЙ ТВОРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Алипбек Ардак Зауирбековна

к.п.н., и.о. доцента

Нурсеитова Лаззат Омашовна

Магистр, старший преподаватель

Оскен Асел Куанышкызы

Студентка 3-курса

6B01201 – Дошкольное обучение и воспитание

Жолдасбек Жанерке Жолынбеккызы

Студентка 3-курса

6B01201 – Дошкольное обучение и воспитание

Жаксыбек Арайлым Бактыгаликызы

Студентка 3-курса

6B01201 – Дошкольное обучение и воспитание

Южно-Казахстанский государственный

педагогический университет

г. Шымкент, Республика Казахстан

Аннотация: Данная статья посвящена основным актуальным вопросам в области применения современных методов исследования творческой деятельности. А также здесь рассматриваются большинство исследований по креативности касалось метода мозгового штурма и поиска различий между номинальной группой и реальными группами.

Ключевые слова: современность, метод, исследования, коллектив, творчества, деятельность, синектика.

На протяжении тысячелетий основным методом коллективного

творчества считался спор, противоборство идей. В настоящее время этот метод не считается эффективным. На смену ему пришли методы, основанные на сотрудничестве, взаимной поддержке, понимании и подхватывании идей друг друга. Споры категорически исключаются путем их принудительного пресечения.

Совместная творческая деятельность может протекать в различных формах – от короткой беседы незнакомых людей, решающих какую-то общую ситуативную задачу, до регулярных встреч на протяжении многих лет в профессиональном творческом коллективе. Отсюда: творческое общение может проходить, как отмечают Я.А. Пономарев и Ч. М. Гаджиев, ряд этапов.

Первый этап. Общение носит преимущественно коммуникативный характер и заключается в передаче информации, которая используется строго по назначению. Никакая второстепенная и побочная информация из нее не извлекается, а нечетко выраженная и бессмысленная в данном контексте информация не принимается. Примером такого рода общения может служить строго официальная беседа.

Второй этап. Общение носит тот же характер, однако партнеры по общению непроизвольно или сознательно извлекают из передаваемой информации не только то, что составляет ее прямое содержание, но и второстепенные и побочные моменты, используемые в качестве «подсказки» для решения своих задач. Однако возможности высказывания и понимания идеи минимальны. Новые идеи, высказываемые на этом этапе, не встречают формального сочувствия, несмотря на то что могут быть восприняты и использованы партнером.

Третий этап. Общение носит коммуникативно-творческий характер. Информация используется и по прямому назначению, и как «подсказка». Нечеткая и бессмысленная информация допускается. Высказывание и объективизация новых идей возможны, но ничего не делается для их облегчения. На этом этапе завершается развитие стихийного творческого общения на обыденном уровне.

Разработаны несколько методов коллективного творчества на четвертом этапе: мозговой штурм (брейншторминг), синектика, маевтика, ИПИД (индуцирование психоинтеллектуальной деятельности) и др., обзор которых дан в книге Г. Буша [1].

Я.А. Пономарев: «Несомненно, что во всех подобного рода попытках есть что-то интересное, разумное, даже мудрое. Но все они не выходят за пределы эмпирического лимита, представляя собой сырье для последующего фундаментального анализа. Во всех этих попытках внутренний механизм изучаемых явлений остается нескрытым «черным ящиком» [2].

Мозговой штурм – способ группового решения проблемных (творческих) задач, основанный на методе свободного ассоциирования. Предложен в конце 1930-х гг. американским психологом А. Осборном. Участники группы, обсуждая какую-либо проблему, говорят все, что приходит им в голову, каким бы абсурдным это ни казалось. Цель – получить максимально возможное количество новых идей, так как это повышает шансы найти правильное решение. Все идеи тщательно записываются стенографистами и по окончании мозгового штурма критически оцениваются, как правило, через 20-40 минут, но лучше – вообще другой группой людей.

Мозговой штурм связан с соблюдением определенных правил общения:

- 1) запрещена какая-либо критика предлагаемых идей;
- 2) поощряются любые идеи – чем более дикой представляется идея, тем лучше;
- 3) требуется высказывать как можно больше идей;
- 4) приветствуются комбинирование и улучшение идей. Действенность мозгового штурма заключается в том, что у его участников снимается страх оценки неправильного ответа.

При мозговом штурме творческий процесс делится на два этапа:

- 1) выработка и сочетание идей;
- 2) отбор идей. Примером мозгового штурма является телевизионная игра «Что? Где? Когда?».

Синектика также уделяет существенное внимание организации творческого общения, однако здесь большое значение придается технологии совместных решений, а обучение творческому общению происходит путем включения новичка в группу опытных синекторов [3].

В процессе решения большое значение придается придумыванию аналогий, чему отводится соответствующее место в организации творческого общения. Если проводить сравнение с мозговым штурмом, то, во-первых, в синектике усовершенствована схема решения задач и введена новая операция – рассмотрение и переработка условий задачи. К условиям задачи подходят критически, преобразуя «проблему как она дана» в «проблему как она понятна».

Схема решения задачи при этом становится такой: переработка условий задачи, генерация и сочетание идей, отбор идей. Во-вторых, в отличие от мозгового штурма, где для генерации идей не применяются никакие специальные методы, в синектике на этапе генерации и сочетания идей применяется набор аналогий: прямая аналогия, личная аналогия (эмпатия), символическая аналогия, фантастическая аналогия. В-третьих, усовершенствована схема операций и используются специальные методы, что позволяет перейти к стабильности коллективной творческой работы, создать регулярно функционирующий творческий коллектив. В-четвертых, большая роль в ней отводится руководителю, который выбирает методы решения, управляет ходом решения, соблюдает последовательность операций.

Маевтика (диалог Сократа) – наиболее древний метод совместного решения творческих задач. Он тоже требует соблюдения принципов, это:

- 1) свободный обмен мнениями между равноправными собеседниками;
- 2) возбуждение самосознания посредством целеустремленных вопросов;
- 3) применение шутки как способа активизации мышления.

ИПИД, как пишет Ч.М. Гаджиев, «базируется на гипотезе квантово-волновой природы процессов индуцирования психоинтеллектуальной деятельности» и заключается в том, что члены группы в соответствии с

закрепленными за ними ролевыми функциями (например, «оппонент», «специалист по неожиданностям», «ведущий» и т.д.) и базируясь на специальном «программном вопроснике» стараются путем вопросов активизировать «психоинтеллектуальную деятельность» одного из участников заседания («испытуемого»).

В ИПИД разработано несколько схем для решения разных типов творческих задач, количество операций в них находится в пределах сорока, все операции сформулированы, пронумерованы, переходы между ними определены и расписаны. Роли участников решения определены заранее, формализованы и отграничены. Причем если в мозговом штурме и синектике выделены две роли – руководителя и участников, то в ИПИД используется более тонкая дифференцировка ролей, которая зависит от типа решаемой проблемы. Все эти методы связаны с искусственными, специальными приемами организации творческого общения. Это эмпирические методы, возникшие вне научных исследований проблем творчества по принципу «один ум хорошо, а два лучше». Они охотно используются на практике, но их научный анализ дает противоречивые результаты [3].

Ч.М. Гаджиев отмечает следующие недостатки этих методов:

«1) в них отсутствует строгая научная база и созданы они на основе самых разнообразных, иногда довольно произвольных, теоретических положений;

2) представляют собой не систему организации работы, а несколько хаотическое нагромождение приемов, построенных на основе эмпирических закономерностей» [4].

Совместная творческая деятельность может быть обусловлена двумя группами факторов: внутренними (личностными) и внешними (средово-деятельностными). В зарубежных исследованиях были выявлены связи между некоторыми личностными характеристиками членов группы и совместным творчеством. Так, группы, состоящие из высокотревожных индивидуумов, оказались менее эффективны по сравнению с группами, состоящими из

низкотревожных индивидуумов.

Кроме того, показана обратная связь между потребностью в определенности (need for cognitive closure) у членов команд и групповой креативностью. Интересно отметить, что групповая креативность обратно связана с самооценкой и самопониманием членов группы.

Совместная творческая деятельность также не в последнюю очередь зависит от типа лидера в группе. Согласно результатам ряда исследований, наиболее эффективным при совместном творчестве оказывается лидер «трансформационного типа». Результаты отечественных исследований показывают, что в задачах, предполагающих реализацию совместно-творческой деятельности, лидерами становятся наиболее креативные члены группы. Можно сказать, что совместно-творческая деятельность связана с такими характеристиками членов группы, как самооценка, самопонимание, тревожность и креативность лидера.

Особое значение сегодня приобретают социально-психологические методы усиления совместной творческой деятельности. Известно, что для оптимизации совместной творческой деятельности на практике используют методы мозгового штурма, синектики, «методику шести шляп». Большинство исследований по креативности касалось метода мозгового штурма и поиска различий между номинальной группой (участники работают индивидуально, их усилия агрегируются) и реальными группами. Было показано, что номинальные группы превосходят реальные группы, использующие мозговой штурм.

Однако идея мозгового штурма и вообще группового творчества, как пишет Я.А. Пономарев, многими воспринимается настороженно: «Одни исследователи принципиально отвергают саму возможность такого творчества, другие не находят преимуществ группового творчества по сравнению с индивидуальным. Сомнения в том, что вероятность решения проблем группой превышает вероятность их решения любым ее членом в отдельности, опираются, как это может показаться на первый взгляд, на результаты строгих экспериментальных исследований, в частности тех, которые осуществлены в

контексте обсуждения эффективности методики мозгового штурма». Многими авторами в конце 1960-х и в 1970-х гг. было экспериментально показано, что индивидуальная работа может быть не менее эффективной, чем групповая – обзор этих работ дан В.Н. Даниловой[3].

Очевидно, однозначного ответа на вопрос – более эффективно групповое решение задачи или нет? – быть не может в связи с тем, что в оценку результатов вмешивается много субъективных и неучитываемых факторов: специфика решаемых задач, субъективность выбираемых критериев оценки успешности решения, различные способы вознаграждения испытуемых в экспериментах, состав группы и т.д.

При индивидуальном творчестве процесс уяснения, объективизации идеи нередко затягивается на долгие годы, иногда даже осуществляется не самим автором идеи, а его последователями. В творческом коллективе при непосредственном решении задачи такая объективизация существенно ускоряется. Это объясняется тем, что, во-первых, потребность в разъяснении новой идеи возникает при коллективном творчестве немедленно вслед за ее обнаружением; во-вторых, в высококвалифицированном творческом коллективе его члены обладают практическими навыками объективизации, хорошо понимают друг друга, знают, что новая идея чаще всего первоначально выглядит как «гадкий утенок», которому надо помочь превратиться в «лебедя».

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Буш Г. О. Основы эвристики для изобретателей. Рига, 1977. Вайнцвайг П. Десять заповедей творческой личности. – М., 1990.
2. Пономарев Я. А. Психология творчества: Тенденции развития психологической науки. – М., 1988.
3. Данилова В. Н. Практическое обучение решению творческих задач в США //Вопросы психологии. 1976. № 4. С. 162.
4. Гаджиев Ч. М. Организация коллективного изобретательства: Исследование проблем коллективного творчества. М., 1983. С. 266–279.

М'ЯКИЙ ПОЛОН

Апальков Віталій Вікторович

Ад'юнкт

Національний університет оборони України

імені Івана Черняховського

м. Київ, Україна

«Ворог – найкращий екзаменатор»

О. Хміляр

Вступ. Питання дослідження психологічних особливостей поведінки військовослужбовців в полоні не полишає своєї актуальності. Передовий досвід у значній мірі належить сучасним українським науковцям.

Метою роботи є розгляд психологічних особливостей поведінки військовополонених російської армії в Україні (у лютому-березні 2022 року) в контексті ведення багаторічної гібридної війни.

Методи дослідження. В процесі роботи були використані теоретичні методи дослідження: аналіз, синтез, порівняння та узагальнення.

Джерелами інформації є специфічні кластери інтернет – ресурсів, статистика та офіційні дані органів влади, звіти міжнародних місій та організацій, а також персональні архіви.

В ході дослідження проведено аналіз інформативного та контекстного наповнення телефонних розмов військовополонених російської армії з їх родинами та батьками. З'ясовані психологічні особливості поведінки протягом першого допиту.

Результати та обговорення. Співставлення меседжів якими обмінюються полонені та їх родини (*батьки*) засвідчило наявність кардинальної різниці у світоглядному та ціннісному вимірі (*росіян*) в порівнянні з цінностями, які сповідує сучасне українське суспільство. Перш за

все мова йде про цінність людського життя.

Не зважаючи на загальну розгубленість російські військовополонені поводять себе достатньо впевнено (*а інколи навіть зухвало*), про що засвідчує їх мімічні експресії, прямий погляд у вічі, чіткість мовлення, гучність голосу, нахил тулуба. Деякі полонені не відмовляються від обстоювання раніше сповідуваної агресивної ідеології. В контексті проведеної невдалої воєнної операції та потрапляння до полону вказана поведінка може свідчити лише про впевненість **щодо відсутності загрози їх життю та здоров'ю** (*протягом перебування в полоні*). Такий собі “м’який український полон”. Зважаючи на світову історію військового полону ми в праві визначати його саме так.

В наслідок багаторічної агресивної державної політики, російські військовослужбовці вважають свої дії виправданими та не вбачають у них злочину. Не маючи чітких ідейних та моральних переконань російські військовослужбовці (*категорія від солдата до майора*) демонструють рішучу готовність до вчинення злочинних дій (*як то обстріли житлових кварталів або АЕС*). Це може свідчити, з одного боку, про не усвідомлення наслідків, до яких призведуть такі дії, а з іншого боку, про переконаність щодо уникнення ними персональної відповідальності. Можемо зробити припущення що військове командування санкціонувало та легітимізувало такі дії власних солдат.

Українське суспільство не вдається до жорстокого поводження з російськими військовополоненими та не вчиняє актів фізичного або психічного насилля. На всій території вторгнення трапляються випадки знезброєння російських військовослужбовців місцевими мешканцями (*зазвичай військовослужбовців у віці 18-20 років*) з подальшим наданням їм першої медичної допомоги, гарячого харчування та одягу. При цьому такі дії українців вільні від меседжу колабораціонізму. Це є виявом християнських чеснот. Російські військовослужбовці охоче сприймають таку ласку, через те, що нездатні чинити опір. Вони перебувають в розгубленому психічному стані, нездатні змінити перебіг подій на свою користь, втомлені фізично та морально,

засмучені і вважають за краще здатися в полон (*навіть якщо це місцеві мешканці*) а ніж помирати.

Акти насилля щодо полонених при цьому поодинокі (з *особистих мотивів*) та не носять масового характеру. Це пояснюється тим, що в українській державі конкретизувалися та унормувалися чесноти, що є віддзеркаленням її морально-етичний обліку, а саме: справедливість, ввічливість, чесність, щедрість, терплячість, вірність та ін., які є похідними від Біблійних чеснот: Віри, Надії, Любові.

Порівняльний аналіз відео та аудіо контенту перших допитів російських військовополонених надав можливість зробити висновок про відсутність усвідомлення щодо власних злочинних дій та невинуватості жорстокості щодо цивільного населення. Майже всі військовослужбовці намагались виконувати поставлені керівництвом завдання (*та лише в полоні визнавали злочинність власних дій та отриманих наказів*). Протягом першого допиту вони визнавали власні злочини проти мирного населення, а вже за кілька хвилин, передавали послання любові до своїх родин та батьків.

Заслуговує на окрему увагу реакція родин російських полонених протягом телефонної розмови. Так, члени родини російських військовополонених, недовіркою, стримано (майже без емоційно) сприймають інформацію, щодо факту уполонення (*сина або чоловіка*) під час війни проти України. Деякі висловлюють невдоволення в тому, що їх (*полонених*) досі не відпускають. Така психічна реакція може свідчити про високу новизну та неочікуваність вказаної інформації. Усвідомлення потребує певного часу. Спрацьовує механізм психологічного заперечення (*цього не може бути, нам по рос. TV надходить інша інформація*). Це може свідчити про низьку поінформованість населення російського населення щодо дійсного стану справ. Певною особливістю сповідуваної життєвої філософії росіян є сервілізм та холуйство.

У якості висновку зазначимо, що ставленням до полонених російських військовослужбовців українська держава демонструє, що сповідує безумовно

вищі моральні цінності та належить до більш духовно розвиненої Європейської цивілізації. Підґрунтям цього є історична українська традиція, що ґрунтується на християнських засадах та цінностях. На нашу думку російські військовополонені, що будуть повернуті з полону почуватимуть себе присоромленими, неповноцінними та будуть негативно сприйматись не тільки у військовому але й громадянському соціумі. Цілком передбачуване, що це викликатиме у них бажання помститися українському народові за власне приниження та бажання повернути повагу (*змити кров'ю*) в очах співслужбовців. В окресленому контексті поведінка військовополонених російської армії може мати інтенціональну спрямованість до помсти за приниження через сам факт потрапляння у полон, та полеглих співслужбовців. На нашу думку це *становитиме загрозу* українській державі. Подальші дії таких військовослужбовців можуть мати більш жорстокі наслідки, оскільки він потребуватиме постійного схвалення з боку його командирів та співслужбовців. В такий спосіб колишній російський військовополонений повертатиме кредит довіри до себе.

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ПІДЛІТКІВ

Карпюк Юлія Ярославівна

Кандидат психологічних наук, доцент
доцент кафедри загальної та клінічної психології
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна

Вступ. Проблема морального виховання спрямованого на формування та розвиток моральної свідомості у осіб підліткового віку вже тривалий час знаходиться в центрі досліджень психологів, педагогів і соціологів. Зокрема, її визначають як одну із найважливіших загальнонаціональних і загальнонаукових проблем, оскільки від її своєчасного вирішення залежить успішність протікання процесу соціалізації, засвоєння й дотримання системи норм, правил, традицій і звичаїв, що забезпечують високий рівень толерантності в суспільстві та попереджають виникнення конфліктів. Відтак, звідси випливає, що засвоєння й присвоєння системи загальнолюдських цінностей являється творчим процесом створення гармонійного навколишнього середовища та адекватного образу «Я», які виступають передумовою побудови здорових відносин та ненасильницького спілкування.

Отже, описана ситуація розвитку моральної свідомості та пов'язані з нею проблеми, зумовлюють актуальність мети нашого дослідження, яка полягає у вивченні психологічних чинників формування моральної свідомості підлітків з метою розробки ефективної програми заходів спрямованих на профілактику девіантної поведінки в осіб підліткового віку, що відчують труднощі з адаптацією.

Матеріали та методи. Результати теоретичного аналізу публікацій, які присвячені темі формування моральної свідомості вказують на те, що психологи схиляються до розгляду даного питання через призму її структури й

будови, методів формування світогляду й ціннісних орієнтацій, а також стратегій розробки життєвого плану на основі дотримання моральних принципів. Зокрема, найбільш ґрунтовні праці на тему моральної свідомості належать Бехтерєву, Беху, Божович, Боришевському, Братусю, Булаху, Ганзену, Ісаєву, Кону, Максименку, Маслоу, Москальцю, Петровському, Рубінштейну, Савчину, Століну, Франклу, Фромму, Шорохову та Яцюку. Закономірності формування моральної свідомості у підлітковому віці розглядаються в наукових розвідках Виготського, Кольберга, Крутецького, Піяже та Хвостова.

Водночас варто згадати про багатогранність досліджуваного феномену, який вивчають не лише представники психологічної та педагогічної наук, а й філософії, етики та культурології. При цьому всі автори наголошують на суперечливості, неоднозначності та складності морального образу сучасного підлітка, що зумовлює конфліктний характер процесу формування й розвитку моральної свідомості протягом даного вікового періоду. Як наслідок, спостерігаємо значне зростання кількості випадків девіантної поведінки та дезадаптації у підлітковому середовищі.

Результати та обговорення. Вивчення змісту моральної свідомості особистості являється одним із найважливіших завдань психології, оскільки особистість думає про соціальну діяльність, володіючи власною імпліцитною теорією причинно-наслідкових зв'язків між різними подіями, будує систему стосунків з іншими людьми, проходить етапи свого життєвого шляху, дорослішання, розвитку й становлення. При цьому здатність та вміння адекватно слідувати моральним принципам, у мінливих умовах сучасності, служить відображенням загального рівня культури або практичної мудрості. Зокрема, особистісний розвиток у сфері моральності позначається на рефлексії почуття боргу та совісті, системі ціннісних орієнтацій, вільному цілепокладанні, мотивації, моральних пошуках сенсу життя, виборі та проектуванні дій, взаємодопомозі, співпраці, а також саморегуляції поведінки. Відтак, вчинок, моральний вибір та моральна позиція можуть мати різне

внутрішнє обґрунтування й визначатися або обставинами ситуації, яка виникла, або системою засвоєних переконань, що служить відображенням складних внутрішніх суперечностей, які пов'язані з моральною свідомістю та процесом її формування. Відтак, соціальні уявлення, будучи основною характеристикою громадської та індивідуальної свідомості, виконують регулятивну функцію, оскільки існуючий у свідомості образ (ідеал) моральної людини, неначе якась «модель належного», здійснює вплив на поведінку особистості, вибір і побудову життєвих стратегій та особистісне самовизначення. Петренко, акцентує увагу на тому, що «образи зумовлюють формування моральних критеріїв, «ідеальних мірок», з якими індивід підходить до оцінки себе чи інших, що зрештою зумовлює організацію його життя та визначає його особистість» [10].

Продовжуючи розгляд обраної нами проблеми, доречно визначити зміст поняття «моральна свідомість». Фромм підходить до тлумачення даної категорії з погляду індивідуальності. На думку вченого моральна особистість готова до розвитку своєї самості, а також до самопізнання та самостворення. При цьому він ототожнює відповідальність за свої вчинки зі свободою морального вибору. Під моральним розвитком, Маслоу та його послідовники, до яких належать Беррон і Франкл, розуміють результат реалізації здібностей людини, яка співвідносить власні інтереси з інтересами оточуючих відповідно до принципу гармонії та об'єктивності. Зокрема, любов, духовно-моральні постулати та творчість виступають найвищими поняттями, які описують зміст моральної свідомості. Виготський вважав, що свідомість являється вирішальною умовою розвитку моральності, яка тісно взаємопов'язана з поведінкою та реалізується у процесі індивідуальної та спільної діяльності.

Як зазначає Шадриков, свідомість виступає частиною психічного, причому провідною і тією, яка визначає поведінку підлітка. Свідомість – це вторинна генетично більш пізня форма психічного, яка характерна лише для людини. Вона відрізняється від інших форм психічного відображення предметним значенням, семантичним змістом, носієм якого виступає психічне

новоутворення. Відтак, свідомість стимулює прояви розумної моральної поведінки, що проявляється в ефективній громадській діяльності, дотриманні норм, правил та чіткої моральної позиції.

Дослідження проблеми свідомості з позиції психології виявляє такі її показники як переживання, пізнання та ставлення. Отже, вона не пов'язана з безособовим знанням, а передбачає наявність певного відношення до нього. СENS об'єднує зміст свідомості з дійсністю, мотивацією та моральними цінностями, а також демонструє упередженість свідомості індивіда.

На думку Хрущ, структура моральної свідомості підлітка являє собою системну єдність і результат взаємодії когнітивного, емоційного та поведінкового компонентів [14, 390]. Зокрема, когнітивний аспект моральної свідомості представлений сукупністю моральних знань, переконань, ідеалів, цінностей та моральної позиції. Емоційний аспект охоплює все розмаїття моральних почуттів і переживань пов'язаних із моральним вибором, а також систему ставлень, моральних мотивів і потреб. Щодо поведінкового аспекту, то він охоплює моральні звички та вчинки. Водночас, як зазначає Хрущ, ключовими складовими моральної свідомості підлітка виступають когнітивний компонент, який представлений моральними знаннями й цінностями та емоційний, що знаходить своє вираження в моральному відношенні [14, 390].

Розвиток моральної свідомості представляє собою, по суті, процес перетворення одних своєрідних форм морального розвитку в інші, що відрізняються більшою досконалістю. При цьому ядром процесу підвищення рівня моральної свідомості виступає формування функціональної системи, яка інтегрує в собі всі моральні знання, почуття, звички й являє собою нове психічне утворення. Критерієм засвоєння моральних зразків поведінки являються реальні дії, які відповідають сформованим моральним принципам підлітка. Тобто моральним переконанням, що трансформувалися в мотиви поведінки.

Варто зазначити, що на розвиток моральної свідомості впливають як зовнішні, так і внутрішні фактори й механізми. Зокрема, серед зовнішніх

чинників важливо наголосити на ролі таких соціальних факторів, як спілкування та оточення. Водночас внутрішні фактори охоплюють моральні знання й наявні протиріччя між різними елементами свідомості. Також, істотну роль відіграє вплив внутрішніх психічних факторів розвитку, яка обумовлена природними задатками, що визначаються дозріванням головного мозку, нервової системи та розвитком органів чуття. Відтак, Гусейнов згадує про здатність до усвідомлення моральних постулатів і повагу до моральних норм, що формуються на певному етапі природного розвитку, серед внутрішніх чинників розвитку моральної сфери підлітка.

Отже, процес формування моральної свідомості передбачає соціалізацію. Онтогенетичний розвиток свідомості тісно взаємопов'язаний з процесом спілкування, яке спрямоване на передачу накопичених суспільством моральних знань, що з часом перетворюється на форму мислення. Зокрема, під час спільної діяльності слово та його зміст набувають загального значення для всіх учасників процесу. Крім описаних вище компонентів свідомості, на моральні рішення та дії впливає воля, рівень розвитку якої визначає рівень контролю над власними діями та процесом досягнення цілей.

Відтак, серед основних чинників, які здійснюють вплив на процес формування моральної свідомості підлітка, можна виокремити психологічні та культурно-історичні умови розвитку особистості в онтогенезі, суперечливий процес усвідомлення себе індивідуальністю, а також загальне (генералізоване) фіксоване переконання: «бути краще», потребу в спілкуванні, у пізнанні (і самопізнанні), у самовихованні, цінності, ціннісні орієнтації та цілі.

При цьому індивідуальні моральні критерії формуються у підлітків під час занять суспільно-корисною діяльністю, навчання, спілкування та творчості. Також, вони тісно пов'язані з рівнем розвитку суспільної моральної свідомості. Зокрема, ключову роль відіграють провідні потреби, мотиви й переконання, які характерні для соціальних структур до яких належать підлітки.

Висновки. Отже, моральна свідомість являє собою психічне утворення, яке об'єднує всю сукупність моральних знань, ставлень та звичок. Зокрема,

когнітивний аспект моральної свідомості представлений сукупністю моральних знань, переконань, ідеалів, цінностей та моральної позиції. Емоційний аспект охоплює все розмаїття моральних почуттів і переживань пов'язаних із моральним вибором, а також систему ставлень, моральних мотивів і потреб. Щодо поведінкового аспекту, то він охоплює моральні звички та вчинки.

Варто зазначити, що на розвиток моральної свідомості впливають як зовнішні, так і внутрішні фактори й механізми. Зокрема, серед зовнішніх чинників, важливу роль відіграють такі соціальні фактори, як спілкування та оточення. Водночас внутрішні фактори охоплюють моральні знання й наявні протиріччя між різними елементами свідомості. Істотне значення має вплив внутрішніх психічних факторів розвитку, який обумовлений природними задатками, що визначаються дозріванням головного мозку, нервової системи та розвитком органів чуття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Божович Л. И. Проблемы формирования личности. М.: Институт практической психологии. Воронеж: НПО «МОДЭК», 1997.
2. Божович Л. И. Психологический анализ условий формирования и строения гармонической личности // Психология формирования и развития личности. М., 1981.
3. Божович Л. И., Конникова Т. Е. О нравственном развитии и воспитании детей // Вопросы психологии. 1975. № 2.
4. Дробницкий О. Г. Проблемы нравственности. М., 1977.
5. Дружинин В. Ф., Демина Л. А. Этика: курс лекций. М.: Экзамен, 2005.
6. Запорожец А. В. Избранные психологические труды: В 2-х т. Т. 1. Психическое развитие ребенка. М.: Педагогика, 1986.
7. Запорожец А. В. Психология действия. М.: Московский психолого-социальный институт; Воронеж: НПО «МОДЭК», 2000.
8. Креч Д., Кратчфилд Р., Ливсон Н. Нравственность, агрессия,

справедливость // Психология развития. Хрестоматия / Сост. и общая ред.: авторский коллектив сотрудников кафедры психологии развития и дифференциальной психологии СПбГУ. СПб.: Питер, 2001.

9. Кулагина И. Ю., Колюцкий В. Н. Возрастная психология: полный жизненный цикл развития человека. М.: ТЦ «Сфера», 2001.

10. Петренко В.Ф. Основы психосемантики. СПб.: Питер, 2005.

11. Психолого-педагогический словарь для учителей и руководителей общеобразовательных учреждений. Ростов н/Д: Феникс, 1998.

12. Словарь психолога-практика / Сост. С. Ю. Головин. Мн.: Харвест, М.: АСТ, 2001.

13. Субботский Е. В. Исследование морального развития ребенка в зарубежной психологии // Вопросы психологии. 1975. № 6.

14. Хрущ О. В. Психологічні аспекти морального виховання підлітків // Results of modern scientific research and development. Proceedings of the 3rd International scientific and practical conference. Barca Academy Publishing. Madrid, Spain. 2021. Pp. 390 – 396. URL: <https://sci-conf.com.ua/iii-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-results-of-modern-scientific-research-and-development-29-31-maya-2021-goda-madrid-ispaniya-arhiv/>.

SOCIOLOGICAL SCIENCES

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА СОЦІАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ У КОНТЕКСТІ НАДАННЯ СУСПІЛЬНИХ ГАРАНТІЙ НАСЕЛЕННЮ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ В УКРАЇНІ

Парубчак Галина Богданівна,
аспірантка інституту державного управління
Чорноморського національного університету
імені Петра Могили
м. Миколаїв, Україна

Вступ. Питання соціальних стандартів свого часу було порушено на хвилі вимоги конкретизації конституційного терміну «соціальна» держава, неоднозначність чого була і залишається очевидною. Соціальні стандарти мали стати основоположною базою соціальної політики як норми і зобов'язання, котрі з одного боку доводять і конкретизують соціальність влади, з іншого уточнюють соціальні права громадян. Цілком інші визначення соціальних стандартів встановлюють експерти в галузі управління та фінансів. Державні мінімальні соціальні стандарти – це встановлювані та регламентовані державою якісні і кількісні характеристики найважливіших соціальних потреб людини на мінімально необхідному рівні, доступність яких гарантується державою їх безплатністю або доступністю плати за рахунок коштів бюджетів, позабюджетних фондів, страхових фондів та інших засобів. Поряд з методологічними проблемами невідпрацьованими є і методи стандартизації, тому технічна оцінка послуг та процесів на базі існуючих принципів, у тому числі в соціальній сфері, не може задовольняти цілі соціальної стандартизації.

Мета роботи. Метою дослідження є обґрунтування необхідності уніфікації соціальних стандартів у формуванні та реалізації державної політики суспільних гарантій для населення на сучасному етапі в Україні.

Матеріали та методи. Методологічну основу, що побудована на теоретичних методах наукового пізнання складають аналітичний, системний, порівняльно-історичний, прогностичний, метод узагальнення та моделювання.

Результати і обговорення. Мінімальні державні соціальні стандарти це встановлені законодавством України мінімально необхідні гарантії соціального захисту, котрі забезпечують задоволення найважливіших потреб людини. Зі сторони технічного виду соціального стандарту зберігається також повна невизначеність у зв'язку з широтою розуміння його як натуральних, вартісних, фінансових, технічних, організаційних норм та нормативів, а також правил та положень, що регламентують порядок їх встановлення та застосування. Таким чином, соціальним стандартом може бути практично будь-яка інформація, що має нормативний характер стосується соціальної сфери.

Загалом запропонована система соціальної стандартизації тяжіє до принципів технічної стандартизації, які тим часом не мають гідної понятійної, методологічної та методичної бази. Експерти фіксують масу проблем сучасної стандартизації, котрі вимагають докорінного вдосконалення [2]. Так, система стандартизації не має чітких визначень «об'єкта стандартизації», відсутнє системне визначення стандарту взагалі, існує плутанина в тлумаченні видів вимог щодо стандартизації, самих видів та їх взаємозв'язків. Найприйнятнішою основою розуміння сутності «соціального стандарту» є термінологія соціології, де під соціальним стандартом розуміється соціальна поведінка суб'єктів.

Виходячи з цього, у сфері управління соціальним стандартом є модель з різним рівнем деталізації чи агрегування управління держави у соціальній сфері. Різноманітність тлумачення терміну «соціальний стандарт» відбувається у зв'язку з наявністю різних мотивів та інтересів у прийнятті стандартів, часом суперечливих, але заснованих на об'єктивних умовах. До теперішнього часу зберігається правова невизначеність із систематизацією соціального законодавства. Безумовно, у цій моделі зацікавлене суспільство і кожен громадянин окремо, який прагне замість туману політичних дискусій про соціальні права отримати остаточний вердикт не лише про їх існування, а й

конкретну реалізацію, оскільки наявність соціальних прав часто має обмежений фінансовими, політичними, територіальними повноваженнями характер.

Інший інтерес виходить із проблеми множинності підходів та інструментів соціальної політики, які також вносять заплутаність у розуміння соціальної дійсності. Три рівня управління за їх бюджетної автономності створюють незалежні програмні та політичні продукти для стабілізації соціальної життєдіяльності, даючи різний якісний зміст соціальних зобов'язань держави. В результаті стає неочевидним єдиний соціальний простір країни, де рівень і якість життя стають результатом дії багатьох факторів, врахувати які при прийнятті будь-яких рішень просто неможливо.

Потреба в соціальних стандартах як інструмент загальної відповідальності щодо реалізації механізму управління єдиним соціальним простором постає з боку місцевої влади у зв'язку з необхідністю впорядкування їх роботи, вибудовування чіткої та обґрунтованої політики у соціальній сфері. Того ж вимагає і фінансова система формування та виконання бюджетів територій. Відсутність єдиних та галузевих норм бюджетної забезпеченості змушує приймати місцеві бюджети у стані повної невизначеності перспектив покращення поточної політики недофінансування соціальної сфери. Безумовно, соціальні стандарти у вигляді фінансових норм стають найважливішим інструментом реалізації виконавської функції влади.

Проблемність розуміння сутності соціальних стандартів наочно видно по широті завдань, що стоять перед ними визначення основних соціальних гарантій, що надаються державою населенню, гарантованої структури та норм споживання громадянами основних матеріальних благ та послуг, нормативне забезпечення формування та використання бюджетних та позабюджетних коштів на соціальні потреби, забезпечення державної підтримки розвитку соціальної сфери та поліпшення довкілля окремих регіонів та поселень з урахуванням їх особливостей.

Важливо також є надання необхідної соціальної допомоги малозабезпеченим громадянам, особам, які перебувають у важкій життєвій

ситуації та постраждалим від стихійного лиха, оцінка рівня життя населення та стану навколишнього середовища в регіонах та поселеннях, проведення єдиної соціальної політики у різних регіонах країни, допомога в розробці та реалізації державної соціально-економічної та екологічної політики, місцевих програм, концепцій, прогнозів та схем соціально-економічного та екологічного розвитку. Всі наведені приклади інтересів і проблем, що ведуть до необхідності соціальної стандартизації, з одного боку, стосуються єдиної системи державного управління, з іншого, відносяться до різних його розділів, що і викликає різночитання розуміння соціального стандарту.

Система державного управління має, принаймні, два основних рівні: макро, пов'язаний з формуванням і реалізацією основних принципів державної влади, та мікро, що стосується безпосередньо його виконавського механізму. Рівень вироблення державної політики, безумовно, вимагає наявності соціального стандарту як критеріїв, принципів виконання соціальних зобов'язань держави, котрі розкриваються через правові норми [3]. Прикладами такого стандарту можуть бути «Хартія соціальних прав та гарантій громадян незалежних держав», «Європейська соціальна хартія». Рівень виконавчої діяльності держави передбачає соціальні стандарти поточної роботи влади через систему приватних організаційних, технічних та вартісних норм.

Між рівнями державного управління, як і між аналогічними рівнями соціальних стандартів, є певний взаємозв'язок або, швидше, ієрархія. Остання виявляється у тому, що замінити чи спробувати розкрити принципи державної соціальної політики через приватні соціальні норми неможливо. Спроба комплексно описувати державне управління в соціальній сфері єдиним набором стандартів є помилковою, оскільки в кожному випадку потрібен свій рівень агрегування. Так, у документах щодо соціальної стандартизації в одній низці без уточнення їх взаємозв'язку та передбачуваних алгоритмів прийняття стоять такі об'єкти стандартизації сфери чи галузі державних зобов'язань у соціальній сфері, вимоги щодо реалізації цих зобов'язань; вимоги щодо інфраструктурних соціальних об'єктів.

Було б правильно говорити про необхідність існування двох рівнів формування «соціальних стандартів», які на макрорівні виражаються в уточненні та формалізації концепції сучасної держави та її соціальної стратегії, систематизації її законодавчої бази в соціальній сфері та закріпленні в суспільстві правового соціального статусу окремого громадянина. Крім того, актуальність таких макростандартів, як модель поведінки держави у соціальній сфері, істотна лише за наявності системи відповідальності у роботі органів влади [1]. Український досвід у цій галузі ще тільки напрацьовується, оскільки внутрішня соціальна політика завжди була найслабшим елементом у державному управлінні.

На мікрорівні, де соціальній стандартизації підлягає виконавська діяльність, соціальними стандартами можуть стати не тільки традиційні параметри процесу у вигляді адміністративного та фінансового регламенту діяльності влади різного рівня, що часто має внутрішній, прихований характер, але, перш за все, оцінка кінцевого продукту, створюваного цією діяльністю. Отримання та оцінка результату із зарубіжної практики державного та місцевого менеджменту є найважливішим і заснованим на використанні різної методики оцінки ефективності державної діяльності.

Висновки. Найбільш значущим прикладом методики є логічна модель оцінки результативності, яка охоплює послідовність елементів, що вивчаються. Відома модель оцінки якості державного управління розраховується Світовим банком і дозволяє оцінювати не тільки кількісну, а й якісну сторону державної діяльності та її кінцеві результати. При цьому хочеться зазначити, що результативність оцінюється за динамічним зростанням параметра, а не за відповідністю його певним нормативним значенням.

Саму систему соціальних індикаторів формують суспільні структури в тісному контакті зі споживачами суспільних благ. У результаті хочеться ще раз підкреслити, що необхідність соціальної стандартизації очевидна, проте форма її реалізації повинна бути прийнята відповідно до сучасних вимог і умов функціонування державної влади, яка має, перш за все, відповідати цілям і

вимогам споживачів суспільних благ. У силу цього соціальний стандарт як модель поведінки державного управління в соціальній сфері має бути представлений у вигляді варіанта роботи комплексної системи організації, що забезпечує послідовне проходження етапів виконавчої діяльності державної влади – від оцінки потреб у ній до оцінки реалізації цих потреб.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Мамонов І. Публічне управління, державне управління, соціальна політика і місцеве самоврядування як складові соціального управління. Державне управління: теорія та практика. 2012. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Dutp_2012_2_4.pdf.
2. Меляков А. Гуманітарна сфера як предмет досліджень в науці державного управління // Теорія та практика державного управління: зб. наук. пр. Харків: Магістр, 2012. № 1. 205 с.
3. Парубчак І. О. Основні аспекти сучасних суспільно-політичних та управлінських відносин у системі міжнародного співробітництва. Вісник Академії митної служби України. Серія: «Державне управління». 2013. Випуск 1(8). С. 170-177.

ART

ПСИХОЕМОЦІЙНІ ТА КОГНІТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАВЦЯ СУЧАСНОГО ТАНЦЮ

Пастухов Олексій Анатолійович

старший викладач кафедри естрадно-сценічних жанрів
Київської муніципальної академії естрадного та циркового мистецтва
м. Київ, Україна

Вступ/Introduction. Сучасний танець - це своєрідна відповідь на нові віяння у культурі та хореографічному мистецтві. Відповідно, він вимагає не тільки особливих танцювальних рішень, а й особливої уваги до особистості виконавця, що, у свою чергу, провокує увагу до його когнітивних і психоемоційних особливостей та специфічних методик викладання.

Особливості сучасного танцю, його історії і теорії, художньо-естетичні пріоритети, а також питання підготовки хореографів достатньою розроблені в українській і зарубіжній науці. Проте мало уваги приділяється теоретичним та практичним розробкам новітніх підходів до методики викладання сучасного танцю, зокрема з урахування психоемоційних та розумових особливостей виконавця.

Мета роботи/Aim - визначити основні психоемоційні та когнітивні особливості виконавців сучасного танцю, які потрібно враховувати у процесі їх підготовки.

Матеріали і методи/Materials and methods. Соціокультурний характер сучасного танцю спровокував підвищену увагу до нього серед дослідників різних наукових дисциплін. Така міждисциплінарність дає змогу краще зрозуміти всі аспекти цього неоднозначного мистецького явища. Тому методологія дослідження сучасного танцю ґрунтується на міждисциплінарному

синтезі наукових методів і підходів, інтегрованих з педагогіки, мистецтвознавства та психології.

Результати і обговорення/Results and discussion. На сьогодні достовірно відомо, що виконавці різних танцювальних стилів відрізняються за рівнем творчої акцентуації та індивідуально-психологічними характеристиками. Так, у публікації «Особисті та індивідуальні відмінності. Творчість та особистість професійних танцівників» відображенні результати дослідження за допомогою психометричних тестів на креативність трьох різних груп професійних танцівників (балет, модерн/сучасність та джаз/мюзикл). Дослідження орієнтувалося на предмет порівняння різних здібностей та граней особистості з точки зору психоемоційно детермінованої креативності та загального розумового розвитку.

Зрозуміло, що всі представлені танцювальні напрями суттєво відрізняються щодо творчих професійних вимог, пов'язаних із відповідним танцювальним стилем. Утім, результати показують, що виконавці сучасного танцю, від яких часто вимагається вміння вільно імпровізувати на сцені, демонстрували відносно високий рівень вербальної та образної творчості. На другому місці опинилися результати виконавців джазу/мюзиклу, а вже на третьому - артистів балету. Що ж до структури особистості, то виконавців сучасних танців можна охарактеризувати як менш свідомих, більш схильних до психотизму, а водночас більш відкритих до нового досвіду, експериментів, ніж інші учасники дослідження [2].

Дослідники відмічають кореляцію психотизму з сумлінністю, творчістю та доброзичливістю. Останні, у свою чергу, корелюють з мисленням-сприйняттям та мисленням-почуттям.

Отже, можна зробити висновки, що виконавці сучасних танців іманентно більш відкриті та демонструють достатній рівень психотизму. Відповідно, вони демонструють і більш високий рівень психоемоційно детермінованих творчих здібностей.

Як результат, велику увагу, на нашу думку, у підготовці виконавців

сучасного танцю потрібно спрямовувати на розвиток творчого та інноваційного мислення як особливих типів дивергентного мислення (від лат. *divergere* – відхилятися, розходитися). Саме воно пов'язане з вирішенням завдань з урахуванням багатьох змінних та опорою на можливість нестандартних оригінальних рішень. Дивергентне мислення є підґрунтям креативності.

Тим більше, що творче та інноваційне мислення хореографа не лише позитивно корелює з якістю створеного танцю, а й відповідає психоемоційним особливостям його особистості.

Прикметно, що для створення танців та танцювальної культури взагалі притаманний особливий спосіб мислення, в якому переважає образне мислення, що доповнюється абстрактним.

Творче (креативне) мислення - це оригінальне по своїй природі мислення, що підкреслює унікальність, розбіжність та доречність мислення образного.

Крім того, творення хореографом оригінального танцювального твору вимагає поєднання творчого та новаторського мислення. У свою чергу, інноваційне (новаторське) мислення - є важливою складовою абстрактного мислення. Це свого роду відроджувальне мислення, засноване на застосуванні та популяризації нових технологій та продуктів. Останні часто використовуються і в сучасних хореографічних постановках, а також під час підготовки хореографів.

Так, І. Герц переконливо аргументує важливість розвитку творчого мислення у студентів-хореографів: «Важливо озброїти студента методикою вивчення матеріалу сучасних танцювальних технік, дати йому можливість набути навичок творчого підходу при створенні нових хореографічних композицій і номерів». Адже тільки так він зможе розвивати і збагачувати сучасні танцювальні напрями. «Тут можливий лише творчий підхід» [1,с.79-80], - констатує науковець.

Розвиток творчості у вигляді імпровізації, і навіть творчого та новаторського мислення, без якого неможлива власне імпровізація, дає змогу

дослідникам констатувати тісний зв'язок між креативним та інноваційним мисленням. Так, у танці ці два способи мислення інтегрально зближаються, переплітаються, а танець стає своєрідною ланкою, яка їх поєднує.

При цьому дослідження свідчать про зворотній процес: різні форми імпровізації позитивно впливають на новаторські та креативні здібності. Тому у навчанні сучасним танцям у вихованців доцільно активувати та розвивати вміння пов'язувати креативне та інноваційне мислення, а також практикувати набуті навички у вигляді імпровізації.

Такий емоційно-логічний принцип, у свою чергу, акцентує на особистісно-орієнтованому підході в навчанні.

Загальновідомо, що результати хореографічних занять передбачувано пов'язані з когнітивними перевагами під час різної діяльності, що також пов'язано з розвитком креативності. Крім того, танцювальні вправи покращують загальну фізичну форму, психоемоційний настрій, загальне самопочуття, активізують соціальне функціонування, розвивають впевненість у собі.

Висновки/Conclusions. У підготовці виконавців сучасного танцю потрібно враховувати їхні психоемоційні та когнітивні особливості з опорою на розвиток творчого та інноваційного мислення, імпровізації, а також на соціально-комунікативну складову, що передбачає вміння за посередництва рухів передавати широкий діапазон потенційних емоційних виразів та соціальних сигналів від виконавця до глядача.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Герц І. І. Інноваційні прийоми в опануванні дисципліною "Методика виконання класичного танцю". Актуальні проблеми історії, теорії і практики художньої культури Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журнал. Київ: Міленіум, 2017. № 38. С. 67-77.
2. Fink A., Woschnjak S. Personality and Individual Differences. Creativity and personality in professional dancers. Vol. 51, Is. 6, October 2011. P. 754-758.

HISTORICAL SCIENCES

ВТОРГНЕННЯ СРСР У ФІНЛЯНДІЮ У 1939 РОЦІ: МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТ

Пивовар Сергій Федорович,
канд. іст. наук, професор
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

Вступ. Упродовж десятиліть Кремль здійснює агресивну зовнішню політику щодо сусідніх держав, демонструючи імперіалістичну сутність правлячих режимів у СРСР і Російській Федерації (РФ). Характерно, що експансіоністська політика цієї держави не змінилась і після розпаду СРСР, зміни державно-політичного режиму й ідеологічної системи. РФ активно підтримує свій імідж імперії, захоплюючи й утримуючи окремі території незалежних держав, які раніше входили до складу СРСР. На початку 2022 р. черговою жертвою російської агресії стала суверенна і незалежна Україна.

Ці обставини спонукають звернутися до одного з історичних фактів російської агресії – радянсько-фінляндської війни 1939–1940 рр. Пропонована тема дослідження набуває особливої актуальності насамперед для вчених і політиків колишніх пострадянських республік і країн Східної Європи.

Мета роботи: з'ясувати міжнародні аспекти передумов, причин, особливостей і наслідків вторгнення СРСР у Фінляндію наприкінці 1939 р.

Матеріали та методи. Для розкриття зазначеної теми використано наукові дослідження вчених-істориків, публікації періодичної преси, що дозволило досягти поставленої мети. Теоретичною основою роботи є методи науковості й об'єктивності. Під час аналізу джерел і літератури застосовано критичний підхід, здійснено спробу уникнення односторонніх оцінок.

Дослідження ґрунтується на хронологічно-проблемному принципі викладу матеріалу, що обумовило його чітку послідовність і логічну завершеність, зв'язок з конкретними історичними обставинами.

Результати й обговорення. Після розпаду Російської імперії Фінляндії вдалося відстояти державну незалежність, але відносини з СРСР у міжвоєнний період залишалися суперечливими і напруженими. Висуваючи територіальні претензії Фінляндії, будучи невдоволеним антикомуністичними настроями фінського суспільства і курсом Гельсінкі на зближення із західними державами, особливо з нацистською Німеччиною, радянське керівництво наприкінці 1930-х рр. готувалося до збройного варіанту вирішення конфлікту. Це стало можливим після підписання 23 серпня 1939 р. секретного додаткового протоколу до радянсько-німецького договору, згідно з яким Фінляндія входила до «сфери впливу» СРСР. Домовившись з А. Гітлером про територіальне розмежування в Європі, Й. Сталін спочатку впродовж вересня–жовтня 1939 р. приєднав до СРСР східну частину Польщі, а також розмістив військові бази на території Прибалтійських держав. Фінляндія була наступною у сталінському списку.

Ще під час таємних радянсько-фінляндських переговорів у 1938 р. Москва вимагала від Гельсінкі поступитися територіями на північ від Ленінграда й узбережжя Фінської затоки з портом Ханко, пропонуючи в обмін болотисті землі у Східній Карелії. Проте компромісу не було досягнуто. За нових умов, плануючи застосувати «прибалтійський варіант» до Фінляндії, зосереджуючи свої війська на її кордоні, СРСР водночас готував уже офіційні вимоги. 12 жовтня 1939 р. у Москві відновилися радянсько-фінляндські переговори. Кремль вимагав укласти угоду «про взаємодопомогу», подібну до тих договорів, що були вже підписані з Прибалтійськими державами. Оскільки цей проект передбачав дислокацію радянських військ і створення військових баз на фінській території, уряд Фінляндії відкинув цю пропозицію, посилаючись на проголошений нею нейтралітет. Ніяких зрушень не відбулось і під час зустрічі 23 жовтня. Зрештою, переговори зайшли в глухий кут. Прагнучі уникнути воєнних дій і досягти компромісу, офіційний Гельсінкі запропонував

Москві для створення бази невеличкий о. Юссарі. Однак, усі політичні партії висловили протест проти поступок і відмовилися давати згоду на передачу СРСР будь-яких островів. Фінська делегація отримала інструкцію, якщо не вдасться дійти згоди – припинити переговори. За цих умов, 9 листопада відбулась зустріч фінської делегації з Й. Сталіним і В. Молотовим, яких дуже здивувала твердість фінів [1, с. 195; 5, с. 150]. Натомість безрезультатні переговори прискорили початок радянсько-фінляндської війни.

26 листопада 1939 р. уряд СРСР звернувся до уряду Фінляндії з офіційною нотою, у якій повідомлялося, що внаслідок артилерійського обстрілу, вчиненого з території Фінляндії, поблизу с. Майніла на Карельському перешийку загинуло 4 і було поранено 9 радянських військовослужбовців. Насправді, це була провокація, використана керівництвом СРСР для того, щоб розпочати війну проти незговірливої Фінляндії. Офіційний Гельсінкі запропонував створити міжурядову слідчу комісію, яка б мала розслідувати інцидент. Однак, Москва відмовилася й оголосила, що більше не вважає себе зв'язаною умовами радянсько-фінляндської угоди про взаємний ненапад, термін якого закінчувався в 1945 р. 28 листопада СРСР офіційно денонсував пакт про ненапад із Фінляндією, а наступного дня розірвав з нею дипломатичні відносини. Голова Раднаркому СРСР В. Молотов заявив, що ворожа політика уряду Фінляндії змушує СРСР застосувати негайні заходи щодо «забезпечення зовнішньої державної безпеки». Уранці 30 листопада частини РСЧА перейшли радянсько-фінський кордон і розпочали наступ на широкому фронті. Це було заздалегідь підготовлене воєнне вторгнення, хоча офіційно СРСР війну не оголошував.

Зовнішнє вторгнення супроводжувалося створенням маріонеткової влади. 1 грудня московське радіо заявило, що шляхом радіоперехоплення радянському керівництву стало відомо про створення у фінському м. Терійокі «народного уряду Фінляндської демократичної республіки» (ФДР). Радянська пропаганда підкреслювала, що це відбулося завдяки масовому народному повстанню. Насправді ж, це була груба фальсифікація фактів з метою дезінформувати

громадян країни і світову громадськість. Очолити маріонетковий уряд і міністерство закордонних справ кремлівські лідери доручили члену Виконкому Комінтерну О. Куусінену. Оскільки майже все керівництво компартії Фінляндії було знищено в результаті сталінських репресій, до складу «уряду Теріокі» увійшли маловідомі фінські емігранти [5, с. 170, 175]. 2 грудня офіційно оголосили, що укладено «договір про взаємодопомогу і дружбу» між СРСР і «ФДР». Згідно з ним, «були остаточно вирішені територіальні питання, що ускладнювали відносини між Фінляндією і СРСР». «Договір» також передбачав надання Радянським Союзом військової допомоги «ФДР». Хоча водночас формувались її «збройні сили» – «Фінляндська народна армія» [1,с.197;5,с.173].

Сподіваючись на «бліцкриг», у Кремлі розраховували, що до влади у Фінляндії прийде «народний уряд» Куусінена і буде утворена «ФДР», «трудящі» якої звернуться до СРСР з проханням про входження до його складу. Однак, реальні події на фронті, антирадянські настрої світової громадськості, небезпека залучення до конфлікту західних країн змусили Сталіна розглядати цей «уряд», як засіб для політичного тиску на законний уряд Фінляндії.

3 грудня у Фінляндії було створено новий уряд, який очолив прем'єр-міністр Р. Рюті. Того ж дня Гельсінкі офіційно звернувся до Ліги Націй (ЛН) з проханням негайно скликати Раду Ліги й Генеральну Асамблею (ГА) з метою обговорення заходів для зупинення військового вторгнення СРСР. 4 грудня В. Молотов надав офіційну відповідь генсеку ЛН. У ній цинічно заявлялося, що: по-перше, СРСР не є в стані війни з Фінляндією і не загрожує фінському народові; по-друге, Радянський Союз встановив офіційні відносини з «ФДР», з урядом якої укладено «мирний договір» і, таким чином, урегульовано всі спірні питання; по-третє, колишній уряд Фінляндії склав свої повноваження; по-четверте, СРСР спільно з «народним урядом» ліквідує небезпечне вогнище війни, створене колишньою владою [5, с. 177].

11 грудня було створено спеціальний Комітет з фінляндського питання, який вже наступного дня звернувся до урядів СРСР і Фінляндії із закликом припинити воєнні дії і негайно розпочати мирні переговори. У Гельсінкі зразу ж

погодилися, натомість у Москві цю пропозицію відкинули. 14 грудня ГА засудила СРСР як агресора і позбавила його членства у ЛН. Характерно, що рішення було ухвалено лише 7 державами-членами Ради з 15-ти. Прибалтійські й скандинавські країни від голосування утрималися. Крім того, Рада ЛН закликала країни-члени організації надати допомогу Фінляндії. Офіційна Москва кваліфікувала рішення ЛН як таке, що поставило її «на шлях розпалювання війни...» [3]. Крім того, було цинічно заявлено, що «це рішення звільняє СРСР від моральної відповідальності» за дії ЛН і «від зобов'язань, що випливають зі статуту Ліги» [4].

Агресивні дії СРСР офіційно підтримувала лише нацистська Німеччина. Зокрема, А. Гітлер погодився постачати пальне радянським підводним човнам у Ботнічній затоці. Водночас, дотримуючись умов радянсько-німецького договору, Берлін відмовився продавати Фінляндії військові матеріали, а також тиснув на Скандинавські країни, змушуючи їх відкидати пропозиції щодо транзиту англо-французьких військ через їхню територію [2, с. 229; 6, с. 232].

Героїчний спротив Фінляндії радянській агресії викликав подив і величезне співчуття зарубіжної громадськості. «...На Заході всі були захоплені маленькою доблесною Фінляндією», – наголошує англійський учений А. Тейлор [7, с. 406]. Завдяки цьому Фінляндія отримувала дипломатичну підтримку, гуманітарну і військову допомогу від іноземних держав.

Хоча статут ЛН передбачав надання жертві агресії збройної допомоги, великі держави не допустили спільних дій проти СРСР, оскільки в перші тижні війни це не входило до їхніх політичних планів [8, с. 50]. Велика Британія та Франція сприймали СРСР як «невоюючого союзника» Німеччини і тому вторгнення у Фінляндію розглядали як створення нового фронту війни в Європі. Крім того, французи прагнули відвести бойові дії подалі від власних кордонів, а британці – перекрити доступ Німеччини до шведської залізної руди. Згодом у Лондоні й Парижі виявили зацікавленість у затягуванні радянсько-фінляндської війни [1, с. 199]. Проте, на своїх засіданнях Найвищої військової ради західні союзники спочатку не могли домовитися про спільну стратегію. У

середині грудня союзні штаби почали розроблювати план висадки своїх військ на території Норвегії та Швеції. Однак, у Стокгольмі та Осло відкинули цей план, прагнучі дотримуватися нейтралітету. Натомість громадська думка у цих країнах була на боці Фінляндії, що обумовило розгортання кампанії з набору добровольців для участі у війні проти СРСР. З часом західні союзники почали планувати військові операції в басейні Чорного моря і на Кавказі. Зокрема, передбачалось бомбардування нафтодобувного центру – м. Баку, що могло б призвести до відкритої війни між західними союзниками і СРСР [2,с.229;6,с.232].

Кремль був проінформований про наміри західних держав. Але найбільше занепокоєння викликали чутки про можливе зближення Німеччини з Великою Британією і Францією з метою спільної боротьби проти СРСР. На цьому наполягав, зокрема, соратник А. Гітлера Б. Муссоліні [2, с. 229].

Враховуючи катастрофічні поразки на фронті, падіння міжнародного престижу СРСР, загрозу створення антирадянського фронту, Кремль змушений був застосовувати надзвичайні заходи для якнайшвидшого закінчення війни. Зокрема, радянське керівництво погодилося на мирні переговори з легітимним урядом Фінляндії. Це означало, що відпала необхідність в «уряді» Куусінена.

За цих умов, через 105 днів після вторгнення СРСР, радянсько-фінляндська війна закінчилася 13 березня 1940 р. підписанням мирного договору на користь агресора. Фінляндія змушена була поступитися Карельським перешийком, Выборзькою затокою з островами, північним узбережжям Ладозького озера, частинами п-ів Рибаський і Середній, а також – віддати в оренду терміном на 30 років п-ів Ханко з правом створення на ньому військової бази [5, с. 189]. Натомість Фінляндія зберегла державну незалежність й уникнула долі Прибалтійських країн.

Висновки. Таким чином, вторгнення СРСР у Фінляндію 30 листопада 1939 р., прагнення використати штучний маріонетковий уряд як «дипломатичний щит», були грубими порушеннями принципів міжнародного права – визнання суверенітету інших країн і невтручання в їх внутрішні справи.

Важко не погодитися з К. Тіппельскірхом, який дійшов висновку, що агресивні дії Кремля «раз і назавжди показали всьому світу, чого він повинен очікувати там, де Радянський Союз може діяти на власний розсуд» [8, с. 50]. Будучи виключеним з Ліги Націй, СРСР опинився в міжнародній ізоляції, приєднавшись до *rogue states* («держав-злодіїв»). Водночас напад СРСР на Фінляндію створив нове вогнище світової війни, порушив геополітичний баланс сил у Північній Європі, відволікаючи Німеччину і Францію та Велику Британію від воєнних дій на європейському фронті. Однак великі європейські держави розглядали радянсько-фінляндську війну насамперед крізь призму власних національних інтересів.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Гентіля С. Від здобуття незалежності до кінця війни-продовження 1917–1944 // Юссіла, Осмо та ін. Від Великого Князівства до сучасної держави: Політична історія Фінляндії від 1809 р.: Пер. з фін. / О. Юссіла, С. Гентіля, Ю. Неваківі. – К.: Унісерв, 2002. – 407 с.
2. Дюррозель Ж. Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів: Пер. з фр. – К.: Основи, 1995. – 903 с.
3. Известия. – 1939. – 16 декабрия.
4. Известия. 1939. – 17 декабрия.
5. Семиряга М. И. Тайны сталинской дипломатии. 1939–1941. – М.: «Высшая школа», 1992. – 303 с.
6. Стельмах С. П., Пивовар С. Ф. Всесвітня історія (запитання і відповіді). – К.: «Феміна», 1996. – 304 с.
7. Тейлор А. Вторая мировая война: Пер. с англ. // Вторая мировая война: два взгляда. – М.: Мысль, 1995. – 556 с.
8. Типпельскирх К. История Второй мировой войны. – Т. 1. – С.-Пб.: Полигон, 1994. – 300 с.

PHILOLOGICAL SCIENCES

NATURE OF ENGLISH AND GEORGIAN PHRASEOLOGISM IN THE ASPECT OF LINGUO CULTUROLOGY

Rusadze Irma

Assist. Professor

Akaki Tsereteli state University

Kutaisi, Georgia

Annotation: The research work deals with the study of phraseologisms which gives us opportunity to reveal some characteristic features of them in English and Georgian languages. In the aspect of culturology language is described as a way, which enables us to get to know not only about the level of modern thinking of the nation, but also helps us be aware of the treasure of the ancient people's thinking. Phraseologisms themselves are a kind of picture gallery in which vivid and amusing sketches of the nation's customs, traditions and prejudices, recollections of its history and fairy tales are collected. That's why, studying phraseology of the language in a wider sense is one of the most important problems of lingoculturology. Such kind of units which should be discussed as a corpus are phraseologisms corresponded with the words, as well the proverbs, aphorisms, metaphors, where the majority of them can maintain expressive-structural motivation.

The actuality of the problem is proved by the following factors: the potentation of its usage on different language levels, the importance of this event for defining the nature of phraseologisms, to define the factor of lingual roots of culture of any nation. The leading research methods used in this paper are complex and comparative analysis.

Key Words: Phraseological Units, Lingoculturology, Cultural Phenomenon, Somatic Elements, Semantic Change

Introduction In the aspect of culturology language is described as a way, which enables us to get to know not only about the level of modern thinking of the nation, but also helps us be aware of the treasure of the ancient people's thinking. Phraseologisms themselves are a kind of picture gallery in which vivid and amusing sketches of the nation's customs, traditions and prejudices, recollections of its history and fairy tales are collected. That's why, studying phraseology of the language in a wider sense is one of the most important problems of lingoculturology. Such kind of units which should be discussed as a corpus are phraseologisms corresponded with the words, as well the proverbs, aphorisms, metaphors, where the majority of them can maintain expressive-structural motivation

Nowadays, in the modern world, when the whole society follows the way of globalization, special importance is attributed to the culturological research which establishes culture common to all the mankind and at the same time, shows the separate culture and originality. The above-mentioned researches are extremely urgent for the cultures of minor nations as the means of preserving their independence. Phraseologisms can quite clearly show the mentality of the nation, its cultural and social life.

Studying English and Georgian phraseologisms is very important to conceptualize ethno-lingual specific features of cultures. The research of phraseologisms in the aspect of lingoculturology gives the opportunity to understand not only their categorical nature, but also it enables us to see the specificity of language and culture interrelation in dynamics. It is revealed in the national-cultural areas and covers all the existed and possible views of the members of national-cultural commonwealth on the cultural phenomenon. The role and place of phraseology in English and Georgian languages is clear and we have the opportunity to interpret English and Georgian phraseologisms in the paradigm of lingoculturology.

In its lingual concepts, stereotypes and other symbols of this or that ethnical group, we can see its relation to the world, its point of view, different, particular image of the world. Passed years and centuries are preserved in phraseologisms,

different sayings, metaphors, different cultural symbols. Lingoculturology, as a scientific discipline, is still forming. Studying the language according to this aspect, interpretation of results and theoretical generalization will help to clarify the boundaries and object of the mentioned discipline.

1. Language and its characteristics

In modern linguistic literature language is often discussed as a product of culture, important part of existence and the base of formation of cultural codes. Language expresses different tendencies of cultural variety from the religious, moral, intellectual, historical, fiction point of view. The most important characteristics of modern science is the development of scientific disciplines.

One of the main purpose of lingoculturology, as a synthetic discipline, is to show the adequate lingual means, which express concrete cultural unit. Each language has the particular ways of conceptualization of the world. Concept as a unit of lexical semantics, is a verbal opinion reflected by cultural signs, which is expressed by the appropriate lexical-semantical paradigm. Lingoculturology and cognitive linguistics research lingual pictures of the world, the unity of cultural values and national conceptions. That's why phraseologisms in lingoculturological and cognitive researches are given a particular significance.

Generally, phrasal units are defined as a group of words, which has one meaning. Phrasal unit is a group of fixed words that is able to have partial or whole changes. Nowadays, all linguists agree that this definition is not quite accurate.

Phraseologisms represent what can probably be described as the most picturesque, colourful and expressive part.

In any language phraseologisms themselves are a kind of picture gallery in which vivid and amusing sketches of the nation's customs, traditions and prejudices, recollections of its history and fairy tales are collected. That's why, studying phraseology of the language in a wider sense is one of the most important problems of lingoculturology. Such kind of units which should be discussed as a corpus are phraseologisms corresponded with the words, as well the proverbs, aphorisms, metaphors, where the majority of them can maintain expressive-structural motivation.

Analysis of phraseology according to lingoculturological point of view, is able to fill a lingual picture of the world with authentic materials.

2. Somatic elements in phrasal units

Phraseology, as a phenomenon, has become the subject of great discussion in linguists.

Because of its variety the representatives of different schools introduce the unique conception about the idiomatic degree of each component. Phraseology is connected with the complicated processes of recognition. We aim to find out the idiomatic components in phrasal units and to define its denotation.

On the basis of the studied material it can be concluded that the groups of phrasal units can be connected with different parts of speech in both the English and Georgian languages. This can be estimated as the theoretical value of the new usage of somatic elements in phrasal units. According to this conception we have the following groups:

1. Verbal phrasal units: For example: to open one's heart, to move smb's heart, to stir smb's heart, to have one's heart set on smth, to put one's foot in it, to keep one's fingers crossed, to give someone a hand etc.

2. Substantive phrasal units: For example: heart failure, the brain drain, elbow room; the apple of one's eye.

3. Adverbial phrasal units: For example: head over heels; behind the ears; back of his hand; head and shoulders above the others, out of elbows, all in my eyes; head over ears etc.

4. Phrasal units of noun pairs: For example: tooth and nail; neck and crop; flesh and blood; life and soul etc.

5. Adjective phrasal units: For example: cool-headed; double-faced; crocodile tears; the green - eyed monster; a left-handed compliment; beetle - browed; bow-legged etc.

6. Phrasal units with prepositions: For example: with half an eye, down in the mouth; from hand to mouth; in the teeth of; under the thumb of; on the face of; up in arms etc.

The meaning of these combinations cannot be predicted from the individual verb, adverb, adjective or preposition. They have a meaning which is different to the meaning of the single words and usually have a fixed word order.

Semantic structure of the constituents is discussed differently in many linguistic works. Mainly, by the integrated meaning of motivation. This means to maintain the motivation figuratively in phrasal meaning. If it is possible - they are called - motivated and if it is not possible, we can say that they have lost their motivation. There are lots of these kinds of somatic idioms in the English language: For example: "point the finger at someone" - that means to accuse somebody of doing something. This somatic idiom has lost its motivation and also "be up the ears" - that means to have much work, but the idioms "show one's hand", "throw dust in a person's eyes" - have maintained their motivations.

Somatic elements in phrasal units of these types occupy syntactic units longer than the word but smaller than a complete simple sentence. However, there are good grounds for treating as idiomatic certain expressions. On the next stage of the research we suppose to distinguish the differences and similarities between the expressing forms of different meanings of somatic elements on the sentence level. Though it should be considered that the order of the English language is analytical Georgian is synthetic. But both research languages can express even the smallest shade of somatic idioms with different lingual means.

Semantic change that influences on the phrasal units, does not mean just changing the meaning of each constituent. For example: "to have an egg on a face" - this means to look stupid, to be in an embarrassed situation. When we use this somatic idiom, we really do not think of a man who may have an egg on the face.

This was really meant, when we mentioned that the phrasal units have the semantic unity. Phrasal units are group of words with one meaning, whilst in an free utterance each constituent has its own meaning.

This is the main feature of phrasal units that makes them be similar to the words. Both words and phrasal units have a semantic unity. Though the words also have a structural unity.

Semantic criteria is considered to be the main factor by the most linguistics. This means that it helps the phrasal units to be different from free utterances.

So, "Phrasal Unit is a group of fixed words that is able to have partial or whole changes". As it is seemed from the definition, semantic change may be partial or whole in a phrasal unit, in fact, semantic change may concern either whole sentence or its any component: For example "to wear one's heart on one's sleeve" - this means to reveal smb's intimate emotions; "to have one's heart on one's boot" - to be in a deep depression etc.

According to this analysis we can clearly define somatic elements in phrasal units and idiomatic expressions. They enrich the language and show how the outer world and events are reflected in a given language. Language with its whole inner system serves to convey the idea. The right choice of words clearly expresses the psychology of a nation.

Conclusion Phraseologisms may be considered as an universal phenomenon. Having analyzed the nature of phraseologisms and compared it English and Georgian languages we may conclude that phraseologisms in both languages have the same nature. It has a great importance to use them correctly in any language, as the language is an organ representing the idea. So, it will not have any sense if there are wrong choice of words. Spoken language is very rich, flexible, colourful and soundy. Many words and expressions die, rest and then they come back again. In phraseologisms in both languages we can clearly see the special vocabulary and some different fleshbacks of any nation. Represented phraseologisms in both languages are in the form of functional - semantic category, which has the means of expression at all language levels

REFERENCES:

1. G.Lebanidze-Communicative Linguistics, Tbilisi 1997
2. A.Oniani- Georgian Idioms, Tbilisi, 1966
3. I. V. Arnold - The English Word - High School, 1986.
4. S. Berlizon - English Verbal Collocations, 1964.

5. S. Berlizon - Collocations in Modern English, 1975.
6. V.H. Collins - A book of English Idioms, Leningrad, 1960.
7. R. Courtney - Longman Dictionary of Phrasal Verbs, Harlow, 1986.
8. A.P. Cowie, R. Mackin, I. R. McCaig - Oxford Dictionary of English Idioms. Volume 2; Oxford University Press, 1983.
9. M. Garman - Psycholinguistics, 1990.
10. Judy B. Gilbert-Clear Speech, Cambridge University Press, 1984
11. S.Omiadze-Culturological Paradigm of Georgian Discourse, Tbilisi 2009, 7-204;

СИНОНІМІЧНІ РЯДИ ЕМОТИВНИХ ДІЄСЛІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Петрик Людмила

магістр педагогічної освіти

докторантка школи докторської

Гуманітарно-природничий університет

Імені Яна Длугоша

м. Ченстохова, Польща

Кожна людина як носій конкретної мови вступає у різні відношення з іншими людьми, предметами та явищами навколишньої дійсності. При цьому вона відчуває різні емоції, що, маючи своєю основою увесь організм людини, є результатом її активної взаємодії з об'єктивною дійсністю [9, с. 3]. Тому цілком очевидним видається той факт, що проблеми емотивної лексики, зокрема дієслівної, в останні десятиліття почали привертати особливу увагу дослідників у лінгвістиці. Їхні праці описують та аналізують емотивну лексику з різних точок зору: семантичної структури слова, класифікації у функціонально-семантичному плані, мовних засобів вираження емоцій; специфічних та синтаксичних засобів номінації емоційної діяльності, розробки психолінгвістичної теорії емоційності слова тощо.

Під емотивними дієсловами прийнято розуміти дієслова, що позначають різні аспекти емоційної діяльності людини та які об'єднані в одну лексико-семантичну групу за спільністю категоріально-лексичної семи «переживати певне почуття чи емоцію». На відміну від дієслів інших лексико-семантичних груп, емотивні дієслова позначають не дію, активно виконувану суб'єктом, а реакцію суб'єкта на певні семантичні подразники.

Емотивні дієслова поділяють на три тематичні категорії: а) дієслова, що виражають позитивні емоції (*любити, радіти*); б) дієслова, що виражають негативні емоції (*боятися, ненавидіти*); в) дієслова, що виражають нейтральні емоції (*дивуватися*) [8, с. 118].

Розуміння того, що всі слова взаємопов'язані, було властиве лінгвістам ще

з давніх-давен. Сьогодні системність мови вважається загальновизнаним фактом. Система є у фонетиці, синтаксисі, морфології. Всередині лексичних об'єднань встановлюються різні відношення. Критеріями об'єднання слів може бути як спільність їх значень, так і протилежність; подібність і розбіжність за стилістичними властивостями; спільний тип словотвору чи походження; приналежність до активного чи пасивного запасу лексики тощо. Системні відношення можуть виявлятися також у особливостях угруповання цілих класів слів (парадигматика) чи особливостях їх поєднань один з одним (синтагматика).

Одним із проявів парадигматичних відносин у лексиці є відношення синонімії. Для української мови характерне існування великої кількості синонімічних рядів, тому важливість ролі синонімів не викликає жодних сумнівів. Як зазначає В. Черняк, «у закономірностях синонімічного варіювання виявляються характерні для мови форми концептуалізації дійсності» [7].

Однак, попри достатню розробленість цієї проблеми, синонімія пов'язана з низкою теоретичних проблем, які й досі залишаються предметом наукової полеміки. Чи не найбільш спірною проблемою є виділення критеріїв синонімії. Простіше кажучи, лінгвісти досі не дійшли єдиної думки щодо того, які слова слід вважати синонімами, немає згоди щодо характерних особливостей, які дозволили б віднести два або більше слів до категорії синонімів.

Так, М. Фоміна дотримується широкого розуміння даного явища та називає синонімами «близькі або тотожні за значенням слова, що по-різному називають одне і те ж поняття про предмет, явище, дію тощо, але відрізняються один від одного або відтінками значення, або стилістичним забарвленням, або одночасно обома ознаками» [6, с. 94].

У свою чергу, Н. Кузьміна пише, що слова, тотожні за значенням – це абсолютні, точні синоніми. Однак тривале та рівноправне існування абсолютних синонімів зовсім не типово для мови, що зазвичай прагне подолання дублетності. До того ж абсолютні синоніми – це лише факт мови, у мові їх практично не існує [3, с. 84].

З. Александрова визначає синоніми як «слова, які мають одне й те саме

лексичне значення, розрізняючись лише відтінками значення, експресивним забарвленням і приналежністю до того чи іншого стилістичного шару мови, і які мають хоча б частково збігатися, оскільки тільки в цьому випадку вони здатні заміщати одне одного у реальних контекстах» [1, с. 4].

Найбільш поширена система класифікації синонімів була розроблена академіком В. Виноградовим, на думку якого синоніми є ідеографічні (які він визначив як слова, що передають одне й те саме поняття – концепт, але що відрізняються відтінками значення), стилістичні (відмінні стилістичними характеристиками) та абсолютні (збігаються у всіх відтінках значення та за своїми стилістичними характеристиками).

Стилістичні синоніми зазвичай використовуються для того, щоб надати емоційного забарвлення висловлюванню. Вони спрямовані на створення бажаного ставлення читача до висловлювання. Ідеографічні синоніми зазвичай використовуються для того, щоб зробити думку більш точною, ясною, деталізованою, і тим самим, більш конкретною. Іншими словами, ідеографічні синоніми з погляду своєї стилістичної функції спрямовані на деталізацію та конкретизацію висловлювання.

Абсолютні синоніми за визначенням не повинні відрізнятися один від одного ні смисловими, ні експресивними відтінками. Виділення такої групи синонімів не відповідає фактам мови. У будь-якій парі синонімів, якщо вони збереглися у мові, виникають або ідеографічні, або стилістичні відмінності. Співіснування в мові абсолютно однакових, що не відрізняються жодними відтінками значень, слів можливе лише на дуже короткий час. Ці синоніми або розходяться у значеннях, або розрізняються за сферами свого вживання (стилями мови). Якщо ці відмінності не виникають, то один із співіснуючих синонімів випадає з мови.

Два або більше лексичні синоніми, що співвідносяться між собою, утворюють у мові певну групу, парадигму, інакше звану синонімічним рядом [6, с. 97]. В. Черняк зазначає, що синонімічний ряд є «цілісним структурно значущим елементом лексико-семантичної групи, що формує у її межах зону

максимальної синтаксичної близькості» [7, с. 20]. Зазначимо, що «синонімічні відношення виявляються лише на рівні окремих значень в умовах певних контекстів» [7, с. 22], тобто у синонімічні ряди об'єднуються не окремі слова, а їхні лексико-семантичні варіанти, що дає підстави говорити про перетинання парадигм.

На думку В. Половникової, синонімічні ряди представлені у двох підгрупах залежно від виконуваних ними функцій у мові: 1) ідеографічні (семантичні) синоніми та 2) стилістичні та стильові синоніми. Ідеографічні синоніми відрізняються деякими компонентами значень: *злити* – *сердити*, *нервувати* – *дратувати*. При цьому стилістичними називаються синоніми з різними емоційними та експресивними конотаціями, а стильовими – синоніми, що належать до різних стилів мови (*лякати* – *страхати*; *сердити* – *доводити*). Слід, проте, зазначити, що в даному розподілі межі можуть бути дуже нечіткими [4, с. 22–23]. Вибір синоніму з парадигми носить оцінно-стилістичний характер і залежить від інтенції мовця.

Слова, що утворюють синонімічний ряд, поєднуються за принципом спільності поняття, описуючи його з різних боків. Так чи інакше, у всіх визначеннях синонімії виявляється загальна ознака — «семантична спільність словникових одиниць», причому в це визначення входить і спільність понятійна, і спільність денотата. Основною ознакою синонімічності слів може вважатися, таким чином, тотожність або близькість їх смислів. Іншою необхідною ознакою можна визнати часткову взаємозамінність синонімів, тобто їх сумісність в одних умовах контексту та несумісність в інших.

З погляду В. Черняк, семантична схожість у збігу базових компонентів лексем – це основа синонімії, проте комунікативна цінність синонімів проявляється саме у відмінностях між ними [7]. Розглянемо для прикладу синонімічний ряд дієслів приведення людини в позитивний емоційний стан, наведений у «Практичному словнику синонімів української мови» С. Караванського [2]: СМІШИТИ – *сміхотворити*, *викликати сміх*, *жартувати*. Порівняємо стилістичне забарвлення лише емотивних дієслів

смішити, сміхотворити та жартувати, опустивши при цьому словосполучення викликати сміх, за допомогою визначень, наведених в Академічному тлумачному словнику української мови [5].

Лексема СМІШИТИ має лише визначення «викликати сміх». Лексема СМІХОТВОРИТИ подібна за визначенням – «викликати сміх, смішити», однак є застарілою. Лексема ЖАРТУВАТИ, що входить до одного синонімічного ряду з попередніми, має вже чотири визначення – «1) говорити або робити що-небудь дотепно, веселитися, смішити когось, шуткувати; 2) говорити або робити що-небудь несерйозно; 3) робити що-небудь необдуманно, необережно; 4) указувати на смішні сторони кого-, чого-небудь, підсміюватися над ким-, чим-небудь, насміхатися, глузувати». Як бачимо, при семантичній схожості елементів одного синонімічного ряду кожен з них має свої особливості, та, відповідно, сферу застосування.

Продовжимо аналіз особливостей функціонування синонімів у мові на прикладі емотивних дієслів. Кожне дієслово отриманого ряду саме утворює синонімічний ряд, та його синоніми неов'язково входять у лексико-семантичну групу емотивних дієслів. Зокрема, лексема ЗДИВУВАТИ утворює наступний синонімічний ряд: *вразити, зачудувати, ошелешити, приголомшити, спантеличити*.

Академічний тлумачний словник української мови [5] пропонує наступні визначення елементів цього синонімічного ряду:

ЗДИВУВАТИ – «викликати здивування, вразити».

ВРАЗИТИ – «1) викликати почуття подиву, захоплення тощо, дивувати; 2) завдавати душевного болю, жалю; завдавати неприємності; ображати».

ЗАЧУДУВАТИ – «дуже дивувати, захоплювати, приємно вражати».

ОШЕЛЕШИТИ – «1) сильно вдаряючи по голові, доводити кого-небудь до непритомного стану; 2) надзвичайно дивувати, вражати, приголомшувати».

ПРИГОЛОМШИТИ – «1) сильним ударом (зазвичай по голові) позбавляти свідомості; 2) викликати паніку, замішання; 3) справляти сильне враження, надзвичайно дивувати; 4) несподіваними діями, словами тощо

ставити кого-небудь у скрутне становище; 5) спричиняти стан пригніченості, розгубленості».

СПАНТЕЛИЧИТИ – «1) викликати розгубленість, замішання, подив у кого-небудь; 2) змушувати втрачати послідовність думки, збивати; 3) впливаючи яким-небудь чином, спонукати до зміни поведінки».

Як бачимо, наведені приклади демонструють не лише відмінність у відтінках значень між елементами одного синонімічного ряду, а й наявність додаткових значень у кожного з них, що виключає можливість їх взаємозамінності у різних контекстах.

Таким чином, у результаті проведеного аналізу можна з упевненістю говорити про здатність емотивних дієслів української мови утворювати синонімічні ряди. Порівнявши елементи одного синонімічного ряду окремих емотивних дієслів, ми підтвердили, що вони дійсно мають загальне денотативне значення, в той час як супутні відтінки відрізняються у плані значення та стилістичного забарвлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Александрова З. Е. Словарь синонимов русского языка : Практический справочник. М., 2001. 568 с.
2. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. Київ, 2000. 480 с.
3. Кузьмина Н. А. Современный русский язык. Лексикология : теория, тренинг, контроль. М., 2010. 336 с.
4. Половникова В. И. Лексический аспект в преподавании русского языка как иностранного на продвинутом этапе. М., 1982. 105 с.
5. Словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення : 21.02.2022).
6. Фомина М. И. Современный русский язык. Лексикология. Учебник. М., 2001. 415 с.
7. Черняк В. Д. Синонимические связи слов в лексической системе

языка: дисс. ... доктора филол. наук. СПб., 1992. 338 с.

8. Чертыкова М. Д. Глаголы со значением психической деятельности в хакасском языке (системно-семантический аспект): дисс. ... доктора филол. наук. Абакан, 2016, 428 с.

9. Швелидзе Н. Б. Фразеологизмы со значением эмоции в современном русском языке: дисс. ... канд. филол. наук. М. 1997, 218 с.

ECONOMIC SCIENCES

THE MAIN CYBER THREATS TO BUSINESS THAT A CYBER INSURANCE POLICY CAN COVER

Pikus Ruslana

Professor, Department of Insurance
Banking and Risk Management

Babenko Yulia

master student of the Department of Finance
banking and risk management
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Kyiv, Ukraine

Introduction. Cyber insurance is a new phenomenon not only for Ukraine but for the whole world. However, more and more companies are requesting specific cyber risk insurance products every day.

After 2017, when Ukraine and the world came under the mass influence of cyberattacks, many companies have increased interest in ensuring the damage caused by hacker attacks.

Problems with the onset of cyber risks are increasing exponentially every year. These can be viruses, malware, phishing, Dos / DDos attacks, cyber extortion.

The post-pandemic situation has demonstrated the potential of modern technology, but also highlighted the main risks associated with their use. Scientists in all fields have begun to study these issues and respond quickly to them. In the economic sphere, special attention should be paid to cyber risks, which are included in the new work plans of risk management of organizations.

For insurance companies to understand which areas of cybersecurity they need to pay the most attention to gather an effective pool of users, they need to understand which cyber risks are most exposed to companies, in which sector they operate and what their main vulnerabilities are.

Results and discussion. There are now more than 30 billion connected IT devices in the world (such as PCs, servers, routers, industrial control systems, medical equipment, and operational technologies). We live in a world where sensors can detect gestures, touches, and environmental changes, data can be transmitted by radiofrequency electromagnetic fields, where microelectromechanical systems (MEM) can interact with the environment (eg microsensors) and change the way payments are made via mobile devices [1]. The so-called "Internet of Things Applications" affects all sectors of our economy, for example:

- healthcare and health sciences: monitoring and transmission of data on chronic diseases (eg glucose levels), monitoring of physical activity;
- financials services: with credit card and bank account numbers up for grabs, successful attacks can be catastrophic for the livelihoods of both the institutions and their clients [2];
- industrials: smart grids, smart cities, transport systems, emergency services, include retail trade (tracking of shipments and logistics, optimization of supply chains through sensors on the shelves);
- information technology: safety devices, mobile devices, advanced driver assistance systems (ADAS), driving history monitoring;
- nonprofit: schools that store email addresses, physical addresses, and other information about their teachers and students on a publicly available list on the Internet; government organizations are exposed to infected software, attacks by extortionist programs aimed at damaging administrative processes, including tax services, social security systems, and property services;
- production: tracking of machines and monitoring of productivity (wireless tracking of inventories, control of production processes), tracking the flow of raw materials and supply chains [1].

The main tool of cyber risk is cyber-attack. The Federal Financial Institutions Examination Council (FFIEC) distinguishes between cyber-attacks and cyber incidents. A cyber-attack is an attempt to damage, disrupt or gain unauthorized access to a computer system, while cyber incidents are actions that are carried out through

computer systems that adversely affect the data environment. In addition, there are the concepts of "cyberterrorism" and "cyber warfare" [3].

Figure 1 shows the main trends in the frequency of claims by industry. As we can see, every six months each industry is increasingly exposed to cyber threats, so insurers are increasing their activity. Only non-profit organizations showed a downward trend. However, this is more since the government has become very concerned about its cyber threat, so all organizations of state importance (non-profit) began to actively implement basic methods of combating cybercrime.

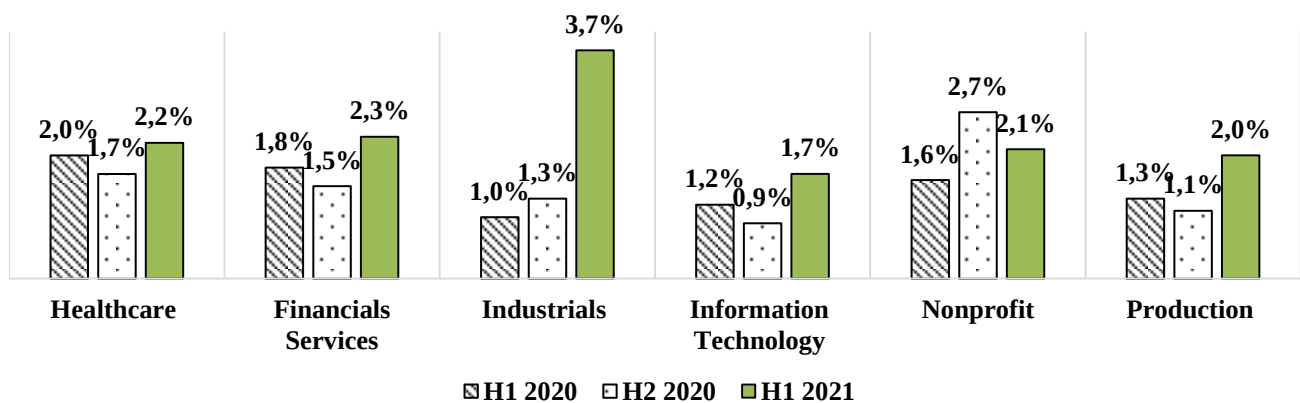

Figure 1. Claims frequency by industry

Source: [4].

A large proportion of hacker attacks continue to target the financial sector. Financial and banking organizations are constantly confronted with clear examples of Trojan botnets. Banks also face physical risks of counterfeiting, such as a recent threat called ATM jackpotting that used malicious software and specialized electronics to force ATMs to spit money uncontrollably.

Healthcare professionals collect, manage and process a huge amount of patient records and data, including protected medical information ("CPR") and personal information ("IPI"). This data is useful for hackers who can use confidential information to collect ransom payments or sell them on the dark network. In addition, the loss of such records can lead to significant costs; from the cost of reporting on counseling to victims and authorities, to the cost of recovery, penalties, obligations arising from breaches of confidentiality, and long-term financial and reputational damage [5].

During the COVID-19 crisis, the health sector became more relevant than ever.

Hospitals and other medical facilities around the world have been overwhelmed by patients because of the pandemic.

In many cases, the focus on patient care has deprived cybersecurity of attention and resources in these organizations. As a result, the industry, which has already struggled with cybersecurity, has become even more vulnerable to cyber-attacks [6].

Trends in small business security threats confirm that hackers are focusing on e-commerce websites, as well as de-energizing customer card data in retail stores. Web application attacks are often used to allow hackers to steal customers' payment cards in real-time.

The weakest links in cybersecurity are employees. Most attacks are initially initiated through phishing, an attempt by potential hackers to share personal information such as passwords, logins, and other information through unsolicited emails or other forms of contact. If an employee mistakenly opens one of these emails, clicks on a malicious link, or exchanges personal information with a cybercriminal, the entire company can be hacked quickly and easily.

From Figure 2 we see that the larger the company in terms of number of employees, the more vulnerable it is to cyber threats. Accordingly, business owners need to take this into account when concluding a cyber insurance contract and when taking preventive cybersecurity measures. But most of the security efforts of small and medium-sized enterprises are nominal at best. Small companies work with limited budgets, and cybersecurity products are not always on the priority list. They mostly use free cybersecurity tools that cannot adequately protect their business.

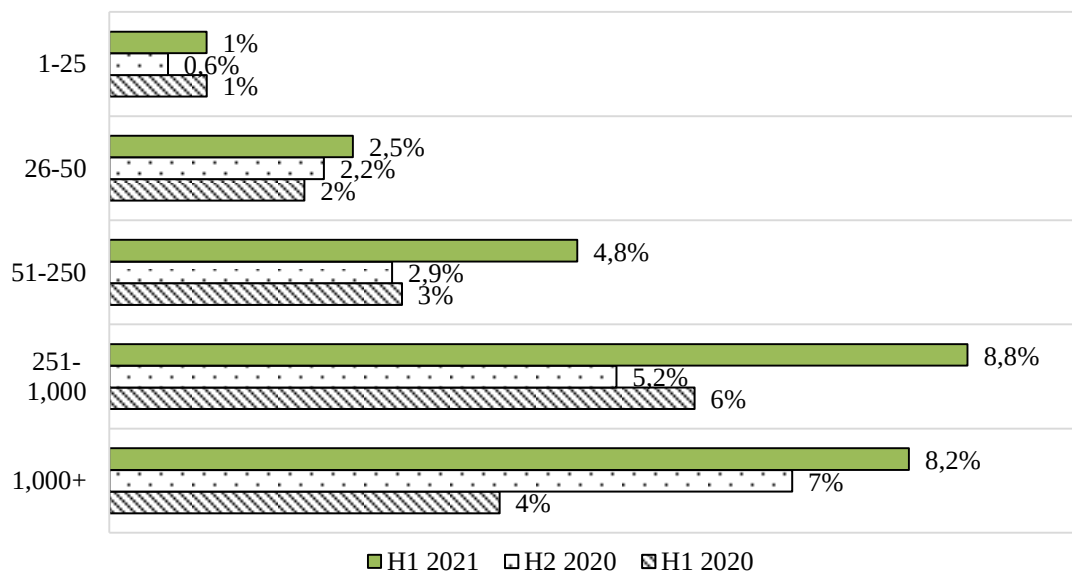

Figure 2. Claims frequency by company size (number of employees)

Source: [4].

Table 1 explains the most common types of cyber-attacks, which are most often used by hackers and cybercriminals. The main problem for actuaries who calculate the cost of a cyber insurance package is that they do not understand the specifics of IT systems. In most cases, they will not even be able to describe the risks that the company may face. Hence the problem is that cyber insurance is not gaining momentum.

In the event of a cyber-attack, most cyber insurance policies will cover third-party financial and reputational costs if data or electronic systems have been lost, damaged, or stolen.

For the first party, coverage includes the cost of investigating cybercrime, recovering data lost due to security breaches and restoring computer systems, loss of revenue due to business interruptions, reputation management, extortion claims demanded by hackers, and notification costs if you need to notify third parties. Third-party coverage (which is a claim against the company) includes damages for the settlement of the claim, as well as the cost of legal protection against claims for violation of the General Data Protection Regulation.

Table 1**Common types of cyberattacks**

Malware	Annoying software designed to damage and destroy computers and computer systems (viruses, worms, trojans, spyware, adware, ransomware, ransomware, fileless software).
Phishing	is a method of collecting personal information through deceptive emails and websites.
Man-in-the-middle attack	also known as eavesdropping attacks, occur when attackers insert themselves into two-way transactions. The criminal secretly intercepts traffic from one computer and sends it to the final recipient, having previously read and modified it in his favor.
Denial-of-service attack	or denial-of-service attack is a set of actions that can completely or partially disable an Internet resource (website, game server, government resource).
SQL injection	Structured Query Language (SQL) injection occurs when an attacker inserts malicious code into a server that uses SQL and forces the server to disclose information that unregistered users are prohibited from receiving.
Zero-day exploit	it is a cyberattack that occurs on the same day as a vulnerability is detected in the software. Until the vulnerability is reduced, hackers can use it to negatively affect computer programs, data, additional computers, or the network.

Source: compiled by the author based on [7].

Cyber risks change frequently, and organizations tend not to report the full impact of violations to avoid negative publicity and damage customer trust. Thus, actuaries have limited data to determine the financial impact of attacks. The true risk of cyberattacks has not been definitively clarified.

Conclusion. Thus, technology, social media, and online transactions play a key role in how most organizations do business and communicate with potential customers. Cyberattacks, whether launched by hackers, criminals, insiders, or even nation-states can cause moderate and serious damage to large and small organizations. As part of a risk management plan, organizations must regularly decide which risks to avoid, accept, control, or transfer. Risk transfer is a key challenge for cyber insurance, which should facilitate and support the advancement of new technologies. Cyber market insurers can play an important role in this area - spreading and ensuring minimum security of IT security standards.

REFERENCES

1. What Isn't Vulnerable to Cyber Attack? URL: https://partnerre.com/opinions_research/what-isnt-vulnerable-to-cyber-attack/.
2. What Businesses are Most & Least Vulnerable to a Cyber Attack? URL: <https://businessworld.net/blog/post/38/what-businesses-are-most-least-vulnerable-to-a-cyber-attack>.
3. FFIEC Information Technology Examination Handbook: Information Security. September 2016. URL: https://www.ffiec.gov/press/pdf/ffiec_it_handbook_information_security_booklet.pdf
4. H1 2021 cyber insurance claims. Cyber Risk, Solved. URL: <https://info.coalitioninc.com/rs/566-KWJ-784/images/DLC-2021-07-Coalition-Cyber-Insurance-Claims-Report-2021-h1.pdf>.
5. Healthcare and cyber risk. URL: <https://www.safeonline.com/healthcare-and-cyber-risk/>.
6. Biggest Cyber Security Challenges in 2021. URL: <https://www.checkpoint.com/cyber-hub/cyber-security/what-is-cybersecurity/biggest-cyber-security-challenges-in-2021/>.
7. What Are the Most Common Cyber Attacks? Cisco. URL: <https://www.cisco.com/c/en/us/products/security/common-cyberattacks.html>.

ТЕНДЕНЦІЇ ПОДАТКОВИХ НАДХОДЖЕНЬ В КРАЇНАХ ЄС

Терешко Юлія Володимирівна

К.е.н. доцент, доцент кафедри Е та ЦБ
Державний університет інтелектуальних технологій і зв'язку
м. Одеса, Україна

Анотація: дослідженню теоретичні аспекти податкового навантаження країн ЄС, тенденцій та суперечностей розвитку оподаткування в ЄС, аналізу процесу наближення податкового законодавства окремих постсоціалістичних країн до законодавства ЄС та їх досвіду для України.

Ключові слова: Оподаткування, податкове навантаження, країни-члени єс, прямі податки, непрямі податки, податкова політика.

Вступ. Ми живемо в час швидких змін. інтеграція та глобалізація, вільна торгівля, розвиток цифрових технологій та четверта промислова революція – всі ці процеси прямо чи опосередковано впливають на національну економіку та податкову систему країн усьому світі. Сьогодні, можна дістати висновку, що національні податкові системи повинні враховувати глобальну економічну інтеграцію та працювати разом для досягнення фіскальної нейтральності між країнами.

Мета роботи. Створення Європейського Союзу спонукало європейські країни розробити спільні податкові стандарти та правила. Метою його розробки є забезпечення однаковості та єдності оподаткування, як воно є, та може вплинути на нормальне функціонування єдиного ринку Співтовариства, зокрема для товарів, осіб, послуг та капіталу між країнами-членами ЄС.

Виклад основного матеріалу. Наразі, згідно останніх статистичних даних, підраховано, що у 2020 році через пандемію COVID-19 податкові надходження країн- членів ЄС зросли на номінальні 4%, незважаючи на те, що податкові надходження у відсотках від ВВП відчутно підвищились. У багатьох

країнах-членах ЄС податкові надходження у відсотках до ВВП не зростуть протягом кількох років, хоча багато чого залежить від швидкості майбутнього відновлення. Пандемія COVID-19 істотно вплинула на європейську спільноту та світову економіку в цілому. Але, не зважаючи на це ЄС продовжує демонструвати набагато вищий рівень податкових надходжень, ніж інші країни з розвиненою економікою. У 2019 році податкові надходження ЄС становили 40,1% валового внутрішнього продукту (ВВП), що характеризує податкову структуру як стабільну. Дохід розподіляється майже порівну між непрямими податками, прямими податками та соціальними внесками. Розподіл доходів за базою оподаткування (прибуток, праця та капітал) дуже схожий на попередні роки (близько 52% праці, 28% прибутку та 6,9% капіталу). У порівнянні з ВВП, податкові надходження від прибутку ЄС становили 27,8 % ВВП у 2019 р.. Податок на доходи ФО, найбільша частка доходу, залишився практично незмінним у 2019 році і становив 27,8% ВВП. Надходження від податку на капітал також були стабільними на рівні 13,6% ВВП. Податкові структури також можна розділити за економічною функцією бази оподаткування.

На рис. 1.1 розрізняють податок на доходи фізичних осіб (включаючи внески на соціальне страхування), податок на прибуток, податки на капітал та доходи корпорацій. Пандемія COVID-19 спричинила глобальну кризу в Європі та світі. Громадяни стикаються з підвищеним рівнем бідності, системи охорони здоров'я практично усіх країн зазнали фіаско, компанії мають надмірний кредитний тиск та податкове навантаження, які в свою чергу неминуче стануть значним тягарем в поточному 2022-му році за умов продовження пандемії. Тому держави-члени ЄС повинні сприймати відновлення як можливість реформувати свої бюджетної бази та вирішення проблем, викликаних зміною клімату, екологічним деградація, старіння населення, цифровізація та глобалізація.

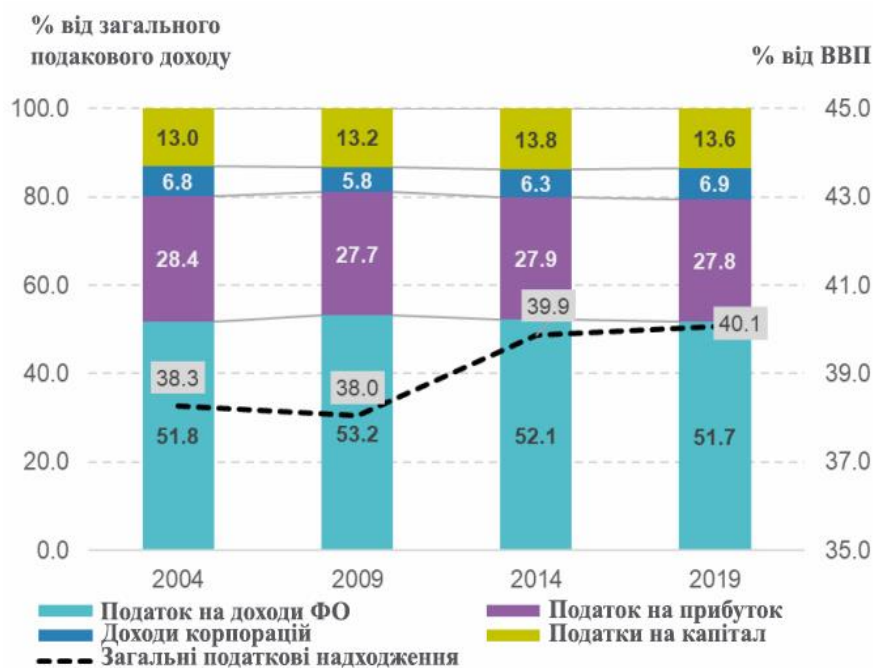

Рис. 1.1 Податкові доходи стран ЄС за період 2004 - 2019р.р. у % від загального доходу та % ВВП

Ефективна та економічно-обґрунтовано розроблена податкова політика може допомогти підвищити справедливість та отримати вкрай необхідний і стабільний дохід якій буде сприяти виходу країн ЄС з цієї кризи. Це також може допомогти стимулювати інновації та продуктивність для покращення стійкості економічної ситуації та відновлення міцної структури капіталу. Оцінюючи Європейську податкову політику у світлі інвестиційних пріоритетів, потрібно відзначити що першочерговим завдання є - екологічна стійкість, боротьба з податковими зловживаннями, податкова визначеність і справедливе оподаткування.

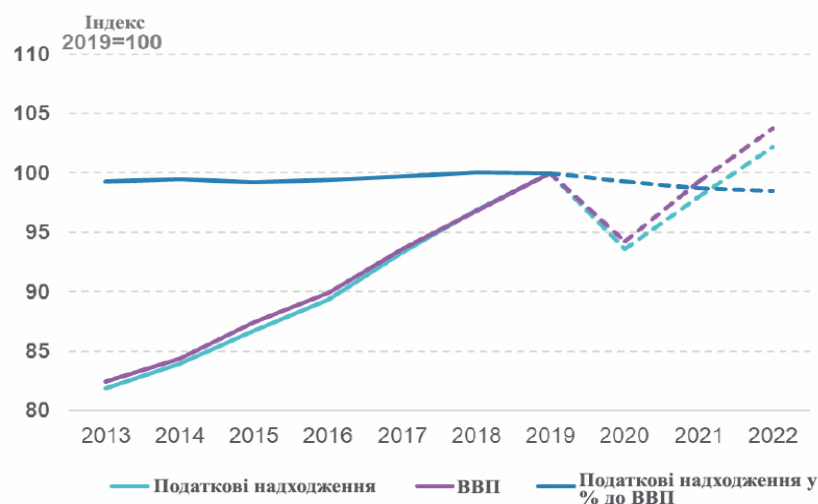

Рис. 1.2 Податкові доходи та ВВП стран ЄС за період 2013 - 2019р.р., та прогнозне значення на 2020 - 2022р.р.

Висновки. Податкова система ЄС була сформована із збереженням відносної самостійності національних урядів щодо формування власної податкової політики за умови дотримання встановлених вимог у сфері оподаткування, спрямованої на забезпечення ефективного функціонування європейських ринків та вільного потоку товарів і торгівлі. у сфері послуг, капіталу, праці та технологій. Основними завданнями національної податкової політики ЄС, що вирішуються на європейському рівні, на цьому етапі є боротьба з ухиленням від сплати податків, податковим шахрайством та уникнення подвійного оподаткування доходів фізичних та юридичних осіб у різних країнах ЄС. На рис.1.2. зображено податкові доходи в співвідношенні з ВВП країн - членів ЕС та прогнозне значення податкового надходження на 2020-2022 р.р.

LEGAL SCIENCES

РОЛЬ ДЕРЖАВИ У ЗАХИСТІ ЛЮДИНИ: НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ СУДОВОЇ СИСТЕМИ ЗА ЧАСІВ УКРАЇНИ-РУСІ

Гулак Яна Дмитрівна,
Яра Олена Володимирівна,
Студенти
Київський національний університет
ім. Тараса Шевченка
Київ, Україна

Вступ. Роль держави у захисті людини є визначальною. Про це свідчить багатовікова історія не лише нашого народу, але й усіх. Про актуальність проблематики, на жаль, свідчать і події сьогодення й те, що уроки історії суспільством у цілому далеко не завжди усвідомлюються на належному рівні. Звертаючись до закладення основ правовідносин у розрізі держави України, розглянемо такі правові устої на прикладі діяльності судової системи за часів України-Русі з метою акцентування уваги на тому, що Україна має давню історичну пам'ять та правові традиції й норми, що свідчать про високосвідому й відповідальну позицію держави у захисті людини, її прав та свобод, навіть у давні часи.

Відтак, відповідь на концептуальне питання: *«Що краще, якщо в основі концепції діяльності суду буде знаходитись «захист людини, її природного права на реалізацію потреб і свобод» чи «захист права, яке гарантує забезпечення реалізації і свобод?»* має бути лише одна: *«Захист людини»*.

Адже держава, як утворення, саме і створювалась з цією метою. А право постає інструментом реалізації цього захисту, хоч і дуже вагомим, яке ґрунтується на відповідних принципах, які суспільство визнає моральними та схвалює. В основі будь-якої діяльності держави має знаходитись саме

ЛЮДИНА, власне, її права та інтереси. Проте визначальним та першочерговим є саме «ЛЮДИНА».

По суті, питання, що постає в межах означеної роботи, полягає у з'ясуванні того, чи в Русі захищався статус людини як вільної особистості чи захищалось право людини на реалізацію потреб і свобод. Водночас, ці аспекти є взаємопов'язаними та сліднують одне з одного. Тобто, лише розуміючи у цілому систему судочинства означеного періоду, принципи, на яких вона реалізується, характер суспільних відносин того часу, можна дати обґрунтовану відповідь.

Оскільки аналіз вищеперерахованих аспектів по суті є широким й глибоким, у межах цієї роботи зупинимось лише на деяких найбільш важливих й наглядних позиціях та прикладах, які розкривають зміст означеного питання.

Мета роботи полягає у з'ясуванні ролі та місця держави і її правової системи у цілому за часів України-Русі у захисті людини, її прав та свобод. Ефективній методиці аналізу проблематики дослідження послугувало використання системи методів наукового пізнання, серед яких – логіко-семантичний, системно-структурний, історичний та порівняльно-правовий методи.

Результати й обговорення. Всі щойно викладені думки досить чітко відображає система правовідносин, яка була притаманна історичному періоду Русі-України у цілому та системі судочинства, як частини правової системи того періоду, зокрема, з однією лише важливою особливістю: захищався насамперед статус «СВОБОДНОЇ ЛЮДИНИ та напівсвободної». Зокрема, у *ст. 11 «Короткої правди» та ст. 32 і 112 «Просторової правди»* встановлено *відповідальність за допомогу у втечі холопа, а в ст. 17 «Короткої правди» і ст. 65 «Просторової правди» передбачено покарання того господаря, який не видає холопа, що образив вільну людину. А у ст. 61 «Просторової правди» міститься норма, яка встановлює відповідальність господаря за продажу в неволю закупа.*

Окремого захисту набували такі **природні права людини як честь і гідність людини**. За ці види порушень права, зокрема, штраф стягувався

більший ніж за скоєння злочинів проти особи та її здоров'я, навіть не залежно від соціального статусу людини.

Таким чином, високорозвинений характер відносин та правовідносин зокрема за часів України-Русі дозволив правовій системі того часу виконувати її основну роль не лише за формальними ознаками, але і за своєю суттю, оскільки право та держава як інструменти захисту прав і свобод людини покликані відстоювати головну цінність, якою і є саме людина. Адже право як інструмент може змінювати власні норми повсякчас, підлаштовуючись під суспільні потреби та запити. А цінності – вони є незмінними. Саме право (у вигляді норм) не завжди є справедливим та досконалим, воно може, як приклад, відстоювати інтереси лише панівної ланки. Саме судові рішення може бути законним, але несправедливим з точки зору народу, може бути аморальним та не сприйматись суспільством у цілому. Тому цінність – Людина – її свобода, інтереси та природні права мають бути пріоритетними у розвинених правових суспільствах.

Максимально наближеним до такого був суспільний устрій та правова система на території Русі-України. Втім, далеко не кожна людина визнавалась ВІЛЬНОЮ. Соціальне походження було визначальним у формуванні правового статусу людини і суттєво впливало на захист її свобод.

Те, що в системі судочинства Русі-України пріоритетом був захист саме статусу людини як свободної доводять власне і нижчезазначені тези, сформовані авторами на основі аналізу норм тогочасних формалізованих правових актів (зокрема, *«Короткої правди»* та *«Просторової правди»*) та наукових доробків історико-правового характеру, а саме:

- ✓ категорія «свобода» визнавалась найвищою цінністю;
- ✓ окремого захисту набували такі природні права людини як честь і гідність людини;
- ✓ за ці види порушень права, зокрема, штраф стягувався більший ніж за скоєння злочинів проти особи та її здоров'я, навіть не залежно від соціального статусу людини;

✓ основною метою покарань було відшкодування збитків потерпілій стороні та запобігання новим правопорушенням, а не залякування населення, спричинення страждань чи приниження честі й гідності людини.

Ще одним свідченням означеного було те, що у давньоукраїнському праві «криваву помсту» було замінено штрафом і право отримати його в судовому порядку мали найближчі родичі вбитого по чоловічій лінії.

Висновки. Таким чином, підсумовуючи, можна стверджувати, що система правовідносин, яка була притаманна історичному періоду Русі-України у цілому та системі судочинства, як частини правової системи того періоду, відображала у своїй суті необхідність захисту насамперед статусу людини як «свободної», що стосувалося, щоправда лише вільних та напіввільних людей за своїм соціальним статусом. Тобто основна фундаментальна цінність, якою поставала свобода вільної людини, що усвідомлюється переважно високорозвиненими правовими суспільствами, була основою формування правовідносин за часів Русі-України.